

Master in het vertalen

Realia in Hella S. Haases *Oeroeg*

Een onderzoek naar vertaalstrategieën in de Duitse en Poolse versie van de roman

Masterproef aangeboden door
Karolina KWAPISIEWICZ

Tot het behalen van de graad van master in het vertalen

Promotor: Prof. dr. Kris VAN HEUCKELOM

Academiejaar: 2019-2020

Code of conduct

Code of conduct voor geloofwaardig auteurschap

- **Correct verwijzen naar bronnen houdt in:**
- dat ik als auteur transparant ben over mijn bronnen, zodat de lezer op elk moment correct kan inschatten welke de bron is van wat beweerd wordt;
- dat ik als auteur geen relevante informatie waarover ik beschik en die een ander licht zou kunnen werpen op de geboden interpretatie of ontwikkelde redenering bewust weglaat;
- dat ik als auteur duidelijk aangeef welke relevante interpretaties ik niet in rekening heb gebracht en waarom dat is gebeurd;
- dat ik als auteur waarheidsgetrouw weergeef wat ik heb geobserveerd;
- dat ik als auteur op de hoogte blijf van evoluties in manieren van verwijzen en het weergeven van referenties en een bibliografie.

Ik bevestig dat ik deze *code of conduct* heb nageleefd bij het schrijven van deze masterproef.

Naam: Karolina Kwapisiewicz

Datum: 14 augustus 2020

Handtekening:

Voorwoord

Een masterproef kan je niet alleen schrijven. Ik zou een aantal personen willen bedanken die mij hebben geholpen om deze masterproef tot een goed einde te brengen.

In de eerste plaats zou ik mijn promotor prof. dr. Kris Van Heuckelom willen bedanken die meteen enthousiast was toen ik hem het onderwerp voor mijn thesis voorstelde. Hij heeft mij met raad en daad bijgestaan.

Ook zou ik mijn docente uit Wenen willen bedanken, waar ik mijn uitwisseling heb gedaan. Mevrouw Ute van Uffelen heeft mij tijdens haar college *Vertalingen onder de loep* geïnspireerd om mij in dit onderwerp te verdiepen.

Tot slot zou ik nog mijn ouders en mijn twee vriendinnen Marie en Sharon willen bedanken voor de oprechte steun en motivatie. Zonder hen zou het een stuk moeilijker geweest zijn.

Karolina Kwapisiewicz

Kontich, 14 augustus 2020

Streszczenie

W tej pracy magisterskiej zostanie przeprowadzona analiza porównawcza tłumaczeń realiów, czyli terminów specyficznych dla danej kultury. Realia mogą stwarzać problemy podczas tłumaczenia, w szczególności, gdy kultura języka źródłowego a kultura języka docelowego odbiegają od siebie i występuje brak bezpośrednich odpowiedników. Praca ta składa się z dwóch części. W pierwszej części, która jest częścią teoretyczną, zostaną omówione istniejące już klasyfikacje realiów oraz klasyfikacje strategii translatorskich, choć zazwyczaj są one oparte na analizach przypadków i nie mogą one zostać uogólnione. Metoda ta również zostanie zastosowana w badaniu przeprowadzonym w drugiej części tej pracy, która jest częścią analityczną. Badanie będzie się opierać na korpusie realiów z noweli *Oeroeg* autorki Hella S. Haasse i jej trzech tłumaczeń, dwóch na język niemiecki i jednego na język polski. Na podstawie tego korpusu zostanie stworzona klasyfikacja realiów, jak również klasyfikacja strategii translatorskich. Te klasyfikacje powstaną sposobem bottom-up. Z korpusu można wywnioskować, iż istnieją cztery kategorie realiów, a mianowicie realia geograficzne, etnograficzne, polityczno-wojskowe i historyczne. Kategorie te można jeszcze podzielić w sumie na piętnaście podkategorii. Toponimy również zostaną omówione, chociaż zgodnie z zastosowaną definicją nie mogą one być uznane za kategorie realiów. Są one jednak interesujące z perspektywy translatorystycznej. W korpusie można również odróżnić osiem strategii translatorskich. W przypadku trzech tłumaczeń noweli strategią najczęściej stosowaną jest przeniesienie, a następnie uogólnienie, dosłowne tłumaczenie oraz ekwiwalencja. Dzięki zastosowaniu tych strategii obcy charakter noweli został zachowany, ale gdzieś tam tłumacz zbliżył kulturę języka tekstu źródłowego do kultury czytelnika. Strategie jak przeniesienie + dodatkowe objaśnienie, wymiana, pominięcie oraz objaśnienie/dodanie są znacznie rzadziej stosowane. Celem tej pracy magisterskiej nie jest ustalenie najlepszego podejścia do realiów, lecz zaobserwowanie jak tłumacze podchodzą do tłumaczenia realiów w noweli. Uzyskanych wyników ponadto nie można uogólnić i dotyczą one tylko tej analizy przypadku.

Inhoudsopgave

Code of conduct.....	i
Voorwoord.....	ii
Streszczenie.....	iii
1. Inleiding	1
2. Theoretisch-conceptueel kader	2
2.1. Vertaling van realia.....	2
2.1.1. Definitie van realia.....	3
2.1.2. Classificatie van realia	6
2.1.2.1. Florin en Vlachov	6
2.1.2.2. Florin.....	6
2.1.2.3. Nedergaard-Larsen	7
2.1.2.4. Grit	7
2.1.2.5. Ramière.....	7
2.1.2.6. Vergelijking	7
2.1.3. Vertaalstrategieën	8
2.1.3.1. Terminologie.....	9
2.1.3.2. Keuze van vertaalstrategie- en methode.....	9
2.1.3.3. Classificatie van vertaalstrategieën (en -methoden)	11
2.1.3.3.1. Vlachov en Florin (jaren 70 en 80) en Florin (1993).....	11
2.1.3.3.2. Tomasziewicz (1993)	12
2.1.3.3.3. Aixelá (1996)	13
2.1.3.3.4. Grit (1997).....	14
2.1.3.3.5. Leppihalme (2001).....	15
2.1.3.3.6. Ramière (2006)	15
2.1.3.3.7. Díaz-Cintas en Remael (2007)	16
2.1.3.3.8. Pedersen (2011)	17
2.1.3.3.9. Olk (2013)	18
2.1.3.3.10. Vergelijking	20
2.1.4. Vertaalproblemen	23
2.2. Literatuur en (literair) vertalen	24
2.2.1. Literair vertalen binnen vertaalwetenschap	24
2.2.2. Literatuur versus vertaling.....	26
2.2.3. (Post)kolonialisme en vertaling.....	27
2.2.4. Hervertaling	29
3. Casestudy: Hella S. Haasses Oeroeg in vertaling	31
3.1. Inhoud en plaatsing van het werk.....	31
3.2. Vertaling	32
3.3. Methodologie	32
3.4. Resultaten	33
3.4.1. Classificatie van realia	33
3.4.1.1. Geografische realia	34
3.4.1.1.1. Stedenbouwkunde	34
3.4.1.1.2. Bossen, planten, landschappen	35

3.4.1.1.3.	Rivieren	35
3.4.1.1.4.	Dieren	35
3.4.1.2.	Etnografische realia	35
3.4.1.2.1.	Woning	35
3.4.1.2.2.	Dagelijks leven	35
3.4.1.2.3.	Werk.....	35
3.4.1.2.4.	Status en afkomst	36
3.4.1.2.5.	Voeding	36
3.4.1.2.6.	Kleding.....	36
3.4.1.2.7.	Maten.....	36
3.4.1.2.8.	Cultuur.....	36
3.4.1.3.	Politiek-militaire realia	36
3.4.1.3.1.	Wapens	36
3.4.1.3.2.	Maatschappelijk-politiek leven	37
3.4.1.3.3.	Machtsorganen en -dragers	37
3.4.1.4.	Historische realia	37
3.4.1.5.	Toponiemen.....	37
3.4.2.	Classificatie van vertaalstrategieën	38
3.4.2.1.	Overdraging	38
3.4.2.2.	Overdraging + toelichting.....	39
3.4.2.3.	Letterlijke vertaling.....	39
3.4.2.4.	Equivalentie	40
3.4.2.5.	Toelichting/toevoeging	41
3.4.2.6.	Generalisatie	42
3.4.2.7.	Weglating	43
3.4.2.8.	Adaptatie	43
3.4.3.	Gehandhaafde vertaalstrategieën.....	44
3.4.3.1.	Geografische realia	44
3.4.3.1.1.	Stedenbouwkunde.....	44
3.4.3.1.2.	Bossen, planten, landschappen	46
3.4.3.1.3.	Rivieren	48
3.4.3.1.4.	Dieren	48
3.4.3.2.	Etnografische realia.....	49
3.4.3.2.1.	Woning	49
3.4.3.2.2.	Dagelijks leven	52
3.4.3.2.3.	Werk.....	55
3.4.3.2.4.	Status en afkomst	57
3.4.3.2.5.	Voeding	58
3.4.3.2.6.	Kleding.....	60
3.4.3.2.7.	Maten.....	62
3.4.3.2.8.	Cultuur.....	62
3.4.3.3.	Politiek-militaire realia	63
3.4.3.3.1.	Wapens	63
3.4.3.3.2.	Maatschappelijk-politiek leven	63
3.4.3.3.3.	Machtsorganen en -dragers	66
3.4.3.4.	Historische realia	66
3.4.3.5.	Toponiemen.....	67
3.4.4.	Discussie.....	69

4. Conclusie..... 72

Bibliografie..... 73

1. Inleiding

Al in een van de eerste lessen van een vertaalopleiding worden de studenten geconfronteerd met het feit dat het vertaalproces niet altijd probleemloos verloopt, bijvoorbeeld als de brontekst doordrongen is van realia. Grit (2010, p. 189) beschouwt niet voor niets de vertaling van cultuurgebonden termen of de zogenaamde realia als één van de meest universele vertaalproblemen die er bestaan. Terecht merkt hij op dat die termen ook buiten het vertaaldomein voor problemen kunnen zorgen. Twee culturen die met elkaar in contact komen, zijn nooit identiek en het onbekende terrein kan niet zomaar worden vermeden. Zo is de toerismesector een ander voorbeeld van waar cultuurgebonden termen dikwijls voorkomen.

In dit onderzoek zal er een comparatieve analyse worden gemaakt van de manier waarop literaire vertalers met die cultuurskloof omgaan. De onderzoeksvraag luidt als volgt: Genieten bepaalde vertaalstrategieën de voorkeur bij bepaalde categorieën realia? De vergelijking zal worden gemaakt tussen de novelle *Oeroeg* van Hella S. Haasse (1993) en drie vertalingen ervan. De eerste Duitse vertaling verscheen in 1994 onder de titel *Der schwarze See* (Haasse, 1994). De tweede vertaling, of beter gezegd de hervertaling, verscheen in 2016 onder dezelfde titel (Haasse, 2016). De Poolse vertaling is tot stand gekomen in 1997 en kreeg de titel *Urug* (Haasse, 1997). Om een antwoord te kunnen formuleren op de onderzoeksvraag zal er een corpus worden aangelegd die alle realia uit de novelle omvat. Die termen zullen nadien per categorie gerangschikt worden. Om tot een classificatie van de gehanteerde vertaalstrategieën te komen, zal de manier waarop vertalers omgaan met realia geanalyseerd worden.

Natuurlijk is dit niet het eerste onderzoek naar realia. Het eerste deel van deze masterproef bestaat uit een literatuurstudie. De reeds bestaande opvattingen over realia zullen besproken en vergeleken worden. Allereerst zal er een poging gedaan worden om de term *realia* te definiëren en nadien zullen de verschillende classificatiesystemen van realia en van vertaalstrategieën bestudeerd worden. In dat hoofdstuk zullen vertaalproblemen ook aan bod komen. Het tweede deel van de literatuurstudie zal zich focussen op literatuur en de vertaling ervan. Niet alleen zal literair vertalen binnen de vertaalwetenschap gesitueerd worden, maar ook het postkolonialisme en hervertaling zullen ter sprake komen. In het tweede deel van deze masterproef wordt de theorie toegepast op de praktijk door middel van een casestudy. Tot slot zullen de resultaten besproken worden.

2. Theoretisch-conceptueel kader

2.1. Vertaling van realia

Vertalen is een complex proces waarbij het herschrijven van teksten centraal staat. Tijdens het vertaalproces komen twee of meerdere culturen (bijvoorbeeld in het geval van hervertalen) in contact met elkaar, of meer zelfs, ze worden met elkaar vermengd. Het gevolg dat dat contact of die vermenging met zich meebrengen, is een onstabiel machts-evenwicht. Het evenwicht is in grote mate afhankelijk van het relatief gewicht van de broncultuur van hoe die cultuur wordt waargenomen door de doelcultuur. In het geval van vertalen is het voornamelijk de doelcultuur die bepaalt hoe de vertaling moet zijn en of er zelfs vertaald gaat worden (Aixelá, 1996, p. 52). Elke linguïstische of nationaal-linguïstische gemeenschap heeft een eigen reeks gewoonten, waardeoordelen, classificatiesystemen enzovoort, die van geval tot geval heel verschillend kunnen zijn, maar soms ook grotendeels kunnen overlappen. Dat zorgt ervoor dat de vertaler rekening moet houden met de variabiliteitsfactor die door de culturen gecreëerd wordt (Aixelá, 1996, p. 53).

Cultuuroverdracht speelt een fundamentele rol bij vertalen. Het bestaan van culturele asymmetrie tussen twee cultuurgemeenschappen blijkt uit het discours van de leden van die gemeenschappen. Door de confrontatie met het verschil dat door de ander ("the other") wordt geïmpliceerd en met een reeks van culturele tekens die onze eigen manier van leven in vraag kunnen stellen of ontkennen, heeft de vertaler een spectrum van vertaalstrategieën ter beschikking, naargelang de vertaalmethode. Het spectrum gaat van conservatie (het accepteren van die verschillen door een reproductie van culturele tekens uit de brontekst) tot naturalisatie (transformatie van 'het andere' in een culturele replica). Het hanteren van een bepaalde methode (en strategie) wijst op de mate van tolerantie van de doelgroep en haar soliditeit (Aixelá, 1996, p. 54).

Gewoonlijk dragen vertalers de volledige verantwoordelijkheid voor het product dat ze afleveren, maar zij zijn nooit de enigen die beslissen over het eindresultaat. Ook uitgevers, proeflezers en redacteurs bijvoorbeeld kunnen daarop hun invloed uitoefenen. Zij kunnen alles veranderen naar wat zij bijvoorbeeld vinden dat de sociale verwachtingen zijn. Zij bepalen mee over de uitgave van werken en beletten het ingaan tegen de vertaalnormen en het doorbreken van linguïstische en pragmatische conventies van de doeltaalcultuur (Aixelá, 1996, p. 65).

Verder in dit hoofdstuk zullen alle bevindingen van wetenschappers chronologisch gerangschikt worden, hoewel er niet zozeer verder gewerkt wordt op elkaars theorieën. Vaak halen wetenschappers kort andere classificatiesystemen aan, maar stellen toch hun eigen classificatie op, wat niet uitsluit dat er overeenkomsten zijn. Wat betreft de classificatie van realia halen bijvoorbeeld Jorge Díaz-Cintas en Aline Remael (2007, p. 201) de classificatie van o.a. Birgit Nedergaard-Larsen, Diederik Grit en Nathalie Ramière aan, maar concluderen dat de bestaande classificaties gebreken vertonen en hanteren in hun onderzoek een eigen systeem. Ook Heili Verstraete (2004, pp. 27-28) bespreekt twee reeds bestaande systemen, namelijk dat van Sider Florin en Sergej Vlachov en dat van Diederik Grit.

Zij bespreekt ze afzonderlijk en merkt op dat er mits wat verschuivingen overeenkomsten zijn. In tegenstelling tot Díaz-Cintas en Remael stelt hij geen eigen classificatie voor. Voor de classificatie van de vertaalstrategieën geldt hetzelfde. Het soort onderzoek dat gevoerd wordt, is een factor die de vastgestelde strategieën mee bepaalt. Zo focuste Harald Martin Olk (2013) zich bijvoorbeeld op de vertaling van een krantenartikel, terwijl Díaz-Cintas en Remael (2007) ondertiteling onderzocht hebben.

2.1.1. Definitie van *realia*

Nedergaard-Larsen (in Leppihalme, 2011, p.126) beschouwt teksten als een verankerd deel van een bepaalde cultuur. Bijgevolg zorgen cultuurgebonden elementen uit die teksten voor vertaalproblemen, in het bijzonder wanneer er een groot verschil is tussen de cultuur van de brontaal en de cultuur van de doeltaal. De vertaalproblemen die optreden, zijn eerder extralinguïstisch dan intralinguïstisch, aangezien ze verwijzen naar de omringende fysieke en socioculturele werkelijkheid en niet naar de taal zelf, wat bij intralinguïstische problemen wel zo is. André Lefevere (in Florin, 1993, p. 122) benoemt, net als andere Russische en Bulgaarse vertaalwetenschappers, de elementen uit de brontekst die nauw verbonden zijn met het referentiekader van de broncultuur met de term *realia*. Ook Verstraete (2004, p. 24) wijst op de ontbrekende eenduidigheid in de literatuur over het termgebruik alsook over de definitie van de term. Verstraete stelt wel dat het element dat steeds terugkomt het gebrek aan een woordenboekequivalent is, waardoor *realia* onvertaalbaar zouden kunnen lijken.

Andere termen worden binnen de vertaalwetenschap ook gebruikt, afhankelijk van waar een wetenschapper de nadruk op legt en hoe hij of zij de realiteit definieert (Leppihalme, 2011, p. 126). Ook Díaz-Cintas en Remael (2007, p. 200) stellen in hun onderzoek dat de volgende termen als synoniemen gebruikt kunnen worden. Zo spreekt onder andere Javier Franco Aixelá van *culture-specific items* of *CSI's* (1996), Nedergaard-Larsen (in Leppihalme, 2011, p.127) van *culture-bound items/problems*, Jan Pedersen van *extralinguistic cultural references* of *ECR's* (o.a. 2011), Ramière (2006) van *culture-specific references*, Díaz-Cintas en Remael (2007) van *culture-bound terms* en Olk (2013, p. 344) van *culture-specific lexis* of *cultural references* (*CR's*). Ook verder in dit onderzoek zullen die termen als synoniemen beschouwd worden.

Florin (1993, p. 123) definieert *realia* als volgt:

“Realia (from the Latin realis) are words and combinations of words denoting objects and concepts characteristic of the way of life, the culture, the social and historical development of one nation and alien to another. Since they express local and/or historical color they have no exact equivalents in other languages. They cannot be translated in a conventional way and they require a special approach.”

Wat opmerkelijk is aan de Aixelá's (1996, p. 58) definitie van *CSI's* of *culture-specific items* is dat vertaalproblemen centraal staan. Hij omschrijft *CSI's* als volgt:

"Those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the nonexistence of the referred item or of its different intertextual status in that cultural system of the readers of the target text".

Elk linguïstisch element kan volgens deze definitie een *CSI* zijn, niet alleen afhankelijk van het element zelf, maar ook van zijn functie in de tekst en hoe het door de doelcultuur waargenomen wordt. Het element moet wel een probleem vormen voor de gemiddelde lezer of persoon met macht in de doelcultuur door zijn ideologische of culturele ondoorzichtigheid. Flexibiliteit en het verloop van tijd zijn twee andere belangrijke elementen bij het bepalen van wat nu een *CSI* kan zijn. Door de interculturele evolutie tussen taalgemeenschappen en na een verloop van tijd kunnen objecten, gewoonten en waarden die eerst maar tot één gemeenschap behoorden, ook tot andere gemeenschappen behoren (Aixelá, 1996, p. 58).

Diederik Grit (2010, p. 189) verwijst met de term *realia* naar twee verschijningsvormen, namelijk naar "de concrete unieke verschijnselen of categorale begrippen die specifiek zijn voor een bepaald land of cultuurgebied en die elders geen of hooguit een gedeeltelijk equivalent kennen" en "de voor deze verschijnselen/begrippen gebruikte termen". Het zijn termen en uitdrukkingen die door een cultuur bepaald zijn.

Pedersen (2011, p. 43) definieert een *ECR* of een *extralinguistic cultural reference* als een

"reference that is attempted by means of any cultural (in a very wide sense of the word, including e.g. geographical names) linguistic expression (regardless of word class, syntactic function or size), which refers to an extralinguistic entity (including fictional ones) or process. The referent of the said expression may be prototypically be assumed (as implied in the speech situation) to be identifiable to a relevant audience as this referent is within the encyclopedic knowledge of this audience."

Andrei Fedorov (in Verstraete, 2004, p. 24) definieert *realia* als "de expressieve tekstelementen die het specifieke nationale en/of historische koloriet van de brontaal bevatten en die couleur locale in de doeltaal moeten overbrengen".

Olk (2013, p. 346) definieert *cultural references* in zijn doctoraat van 2001 als:

"those lexical items in a source text which, at a given point in time, refer to objects or concepts which do not exist in a specific target culture or which deviate in their textual function significantly in denotation or connotation from lexical equivalents available in the target culture."

Ritva Leppihalme (2011, pp. 126-127) gaat niet uit van een mogelijk gedeeltelijk equivalent en beschrijft realia als concepten uit de cultuur van de brontaal die niet bestaan in de cultuur van de doeltaal. De term *realia* kan echter niet duidelijk afgebakend worden, aangezien concepten linguïstische en culturele grenzen kunnen overschrijden. Door internationaal nieuws bijvoorbeeld kunnen leenwoorden of leenvertalingen in de doeltaal ingevoerd worden. Wanneer termen in de doeltaal zijn opgenomen, zijn ze niet meer onbekend voor de doelcultuur, hoewel ze nog steeds kenmerkend zijn voor hun broncultuur. Niet altijd, maar in de meeste gevallen verwijst de term *realia* naar zelfstandige naamwoorden of naamwoordgroepen zonder precieze equivalenten in de doeltaal. Soms kan het echter moeilijk zijn om een onderscheid te maken tussen een cultuurspecifieke naam die verwijst naar personen, geografische gebieden, evenementen en dergelijke en het zinspelend gebruik van een eigennaam (bijvoorbeeld een verwijzing naar het karakter van die persoon). Intralinguïstische aspecten zoals bepaalde grammaticale categorieën, metaforen of idiomatisch taalgebruik vallen niet onder de noemer realia, hoewel die ook cultuurgebonden kunnen zijn.

Hoewel Ramière (2006) de term *culture-specific references* niet nader definieert, stelt ze dat taal en cultuur sterk met elkaar verbonden zijn. Vertalers vertalen niet elk woord apart zonder context, maar volledige teksten die in een cultuur ingebed zijn en baseren op referenties die naar verwachting gedeeld worden door de meeste leden van de broncultuur. Bijgevolg zorgt dat dus voor struikelblokken tijdens het vertalen. Opmerkelijk is dat ze het woord *vertaalprobleem* niet hanteert, maar spreekt over “moments of resistance for translation” (Ramière, 2006). Vertalen brengt culturen in contact met elkaar en dat zorgt voor cross-culturele problemen. Indien er niet gelet wordt op de cross-culturele aard van vertalen, kan de doelttekst onverstaaanbaar blijken voor het doelpubliek (Ramière, 2006).

Díaz-Cintas en Remael (2007, p. 200) definiëren *culture-bound terms* als volgt:

“Culture-bound terms are extralinguistic references to items that are tied up with a country’s culture, history, or geography, and tend therefore to pose serious translation challenges.”

Wat uit al deze definities voortkomt, is dat het bij realia gaat over iets wat typisch is voor de ene cultuur en mogelijks onbestaande is in een andere cultuur. Pedersen (2011) en Díaz-Cintas en Remael (2007) wijzen bovendien op de extralinguïstische aard van realia. Onder andere Leppihalme (2011), Grit (2010) en Florin (1993) stellen dat er voor realia geen precieze equivalenten bestaan die de volledige lading van een term dekken. Olk (2013) wijst bovendien op het feit dat er mogelijk wel een equivalent bestaat in de doelcultuur, maar dat dat equivalent op vlak van connotatie en denotatie niet volledig overeenkomt met de term uit de broncultuur. Ook Aixelá (1996) volgt die redenering en stelt dat de term een andere status kan hebben in de doelcultuur. Florin (1993) stelt dat realia en speciale benadering vereisen, terwijl Aixelá (1996) zich sterker uitdrukt en spreekt van een vertaalprobleem. Díaz-Cintas en Remael (2007) spreken op hun beurt over een vertaaluitdaging en Ramière (2006) van “a moment of resistance”.

Verderop in deze masterproef (hoofdstuk 3.3 Methodologie) zal aan de hand van die definities nader bepaald worden hoe realia uit de novelle *Oeroeg* geselecteerd zullen worden en aan welke voorwaarden ze moeten voldoen.

2.1.2. Classificatie van realia

2.1.2.1. *Florin en Vlachov*

Florin en Vlachov (in Verstraete, 2004, pp. 27-28) hebben in de jaren 70 en 80 een heel gedetailleerde classificatie van realia opgesteld op basis van het onderwerp, de gebondenheid aan een taal, de tijd en het soort vertaalprobleem dat ermee gepaard gaat met de daarbijhorende vertaalstrategie:

- Geografische realia
  - o Objecten uit de fysische aardrijkskunde
  - o Geografische objecten, ontstaan door menselijke activiteit
  - o Endemische plant- en diersoorten
- Etnografische realia
  - o Dagdagelijkse bestaan
  - o Het werk
  - o Kunst en cultuur
  - o Afkomst
  - o Maten
- Sociaal-politieke realia
  - o Administratief-territoriale eenheden
  - o Machtsorganen en dragers
  - o Realia uit het maatschappelijk-politieke leven
  - o Militaire realia

2.1.2.2. *Florin*

Florin stelt in 1993 (pp. 123-124) nog een andere verdeling van realia voor op basis van drie kenmerken, namelijk het thema, de tijd en de geografie:

- Thematisch
  - o Etnografische realia (leven, werk, kunst, godsdienst, mythologie, folklore, maateenheden, munteenheden)
  - o Sociale en territoriale realia
- Door de tijd bepaald
  - o Moderne realia
  - o Historische realia

- Geografisch bepaald
  - o Nationale realia
  - o Locale realia
  - o Microlokale realia
  - o Internationale realia
  - o Regionale realia

2.1.2.3. Nedergaard-Larsen

Nedergaard-Larsen (in Díaz-Cintas & Remael, 2007, p. 201) stelt in 1993 de volgende classificatie voor:

- Aardrijkskunde
- Geschiedenis
- Samenleving
- Cultuur

2.1.2.4. Grit

Grit (2010, p. 189) stelt de volgende classificatie voor, die dateert uit 1997:

- Historische realia
- Geografische realia
- Particulier-institutionele realia
- Publiek-institutionele realia
- Eenheidsrealia
- Sociaal-culturele begrippen

2.1.2.5. Ramière

Ramière (2004, p. 104) onderscheidt drie categorieën realia, namelijk:

- Geografische realia
- Historische realia
- Socio-culturele realia

2.1.2.6. Vergelijking

Aan de hand van de classificaties van Nedergaard-Larsen (in Díaz-Cintas & Remael, 2007), Florin (1993), Ramière (2004), Grit (2010) en Florin en Vlachov (in Verstraete, 2004) kan het volgende schema worden opgesteld. Er kan gesteld worden dat de classificatie van Nedergaard-Larsen, Florin, Grit en Ramière grotendeels overeenkomt, desondanks de andere benamingen die de wetenschappers aan de categorieën geven.

Over de categorie *geografie* zijn alle wetenschappers het eens. Florin en Vlachov maken geen specifiek onderscheid tussen de historische en culturele achtergrond van realia en plaatsen die onder de noemer *etnografische realia*. Grit en Ramière maken op hun beurt dan weer geen onderscheid tussen de cultuur en samenleving en benoemen die realia met de term *sociaal-culturele begrippen*. Voor dit onderzoek zal er gewerkt worden met een bottom-up benadering. Aan de hand van een corpus van realia uit de bestudeerde novelle zal er een eigen classificatiesysteem opgesteld worden aan de hand van de in dit hoofdstuk voorgestelde classificaties.

Florin en Vlachov	Florin	Nedergaard-Larsen	Grit	Ramière
Geografische realia o Objecten uit de fysische aardrijkskunde o Geografische objecten, ontstaan door menselijke activiteit o Endemische plant- en diersoorten	Geografisch bepaald o Nationale realia o Lokale realia o Microlokale realia o Internationale realia o Regionale realia	Geografie	Geografische realia	Geografisch
Etnografische realia o Dagdagelijkse bestaan o Het werk o Kunst en cultuur o Afkomst o Maten	Door de tijd bepaald o Moderne realia o Historische realia	Geschiedenis	Historische realia	Historisch
Etnografische realia o Dagdagelijkse bestaan o Het werk o Kunst en cultuur o Afkomst o Maten	Thematisch o Etnografische realia (leven, werk, kunst, godsdienst, mythologie, folklore, maateenheden, munteenheden)	Cultuur	Eenheidsrealia Sociaal-culturele begrippen	Socio-cultureel
Sociaal-politieke realia o Administratief-territoriale eenheden o Machtsorganen en dragers o Realia uit het maatschappelijk-politieke leven o Militaire realia	o Sociale en territoriale realia	Samenleving	Sociaal-culturele begrippen Particulier-institutionele realia Publiek-institutionele realia	Socio-cultureel

Figuur 1. Classificatie van realia volgens Florin en Vlachov (in Verstraete, 2004), Florin (1993), Nedergaard-Larsen (in Díaz-Cintas & Remael, 2007), Grit (2010) en Ramière (2004)

2.1.3. Vertaalstrategieën

Ramière (2006) en Olk (2013, p. 348) stellen dat de meeste wetenschappers een eigen classificatiesysteem hanteren in hun onderzoek nadat ze vaststellen dat andere, reeds bestaande classificaties niet duidelijk genoeg of inconsistent zijn.

Voor elk onderzoek zal er dus een classificatiesysteem moeten worden gecreëerd dat het meest adequaat is voor de onderzochte vertaling.

2.1.3.1. Terminologie

Vooreerst is het niet onbelangrijk om de term *vertaalstrategie* te definiëren. Pedersen (2011, p. 69) stelt dat de term *vertaalstrategie* het vaakst gekozen wordt, maar toch licht misleidend zou kunnen zijn bij de vertaling van realia, aangezien niet elke verdergenoemde strategie een vertalende handeling omvat. Hij vergelijkt de opvattingen van Gambier en Toury met die van Chesterman. *Vertaalstrategieën* zouden volgens Gambier en Toury (in Pedersen, 2011, p. 69) wijzen op het maken van beslissingen op globaal niveau zoals het vertalen van een tekst op een domesticerende of vervreemdende manier. Chesterman (in Pedersen, 2011, p. 69) daarentegen stelt voor om de term *vertaalmethode* daarvoor te gebruiken en met *vertaalstrategie* en *vertaaltechniek* te verwijzen naar het maken van beslissingen op plaatselijk niveau. *Vertaalstrategieën* staan voor de cognitieve processen die plaatsvinden tijdens het vertalen en *vertaaltechnieken* voor de tekstuele procedures.

Verder in dit werk zal de redenering van Pedersen en Chesterman gevolgd worden. In het geval van het oplossen van vertaalproblemen op plaatselijk niveau zal er sprake zijn van *vertaalstrategieën* en op globaal niveau van *vertaalmethoden*. Pedersen verstaat onder *vertaalstrategieën* “categories into which translation solutions can be grouped, on the basis of their having been arrived at through the same or at least a similar process of going from ST [source text] to TT [target text]” (2011, p. 71). Volgens Chesterman (geciteerd in Pedersen, 2011, p. 71) zijn *vertaalstrategieën* expliciete vormen van tekstuele manipulatie en kunnen ze bemerkt worden in het vertaalproduct in vergelijking met de brontekst. Ook andere wetenschappers opteren voor de term *vertaalstrategie* (o.a. Aixelá, 1996; Verstraete, 2004; Grit, 2010 & Ramière, 2006).

2.1.3.2. Keuze van vertaalstrategie- en methode

Volgens Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004, p. 29) houdt de vertaler rekening met vijf factoren bij het kiezen van een vertaalstrategie:

1. De tekstsoort
2. Het belang van de realia in de context
3. Over welke soort realia het gaat en hoe en of ze gekend zijn in zowel de brontaalcultuur als in de doeltaalcultuur
4. De bron- en doeltaal, de mogelijkheid om in die talen woorden en woordverbindingen te creëren en de linguïstische en literaire geschiedenis en gewoonten van die talen
5. De lezer van de doelttekst, zijn achtergrondkennis en de omgang met realia in een tekst.

Grit (2010, p. 190) spreekt in tegenstelling tot Vlachov en Florin slechts over drie factoren die de vertaalstrategie van de vertaler bepalen. Hij besteedt geen expliciete aandacht aan de context waarin de realia zich bevinden en de talencombinatie van de vertaling.

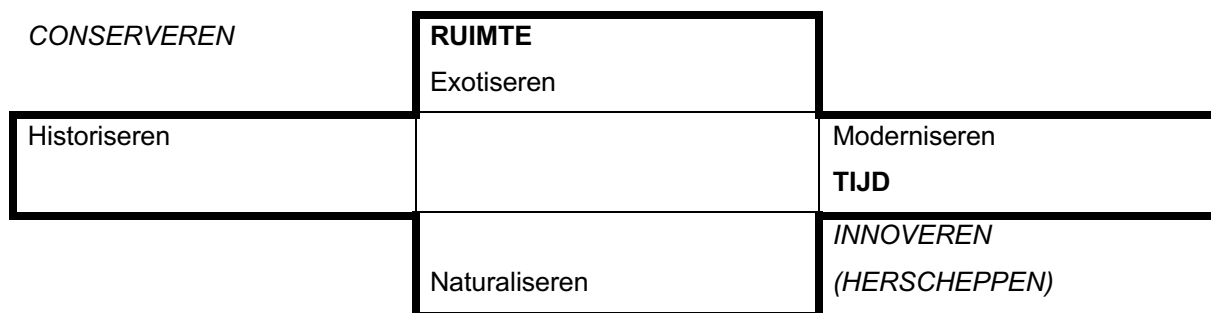
De factoren zijn:

1. De tekstsoort
2. Het tekstdoel
3. De doelgroep

Verstraete (2004, p. 31) stelt dat Grit zich voornamelijk bezighoudt met realia op woordniveau, terwijl Florin en Vlachov realia in hun context bekijken. Zij maken een onderscheid tussen twee contexten: de context op microniveau, de tekst waarin de realia staan, en op macroniveau, de realiteit, de wereld uit de teksten. De extralinguïstische elementen en de connotatie die bij de onderzochte realia horen, staan in hun onderzoek centraal. Voorafgaand aan de keuze van de vertaalstrategie moet de vertaler de intentie van de auteur bepalen. Waarom kiest een auteur ervoor om realia in zijn werk te gebruiken en welke rol spelen ze in de context en in het werk. Centraal staat de rol van de couleur locale en hoe het al dan niet belangrijk is om die in de doeltekst te behouden (Vlachov & Florin in Verstraete, 2004, pp. 29).

Ook Grit (2010, p. 191) spreekt over het belang van de connotatie. Hij stelt dat de vertaler twee zaken moeten bepalen bij het kiezen van zijn strategie bij het vertalen van realia. Enerzijds of de connotatie of de denotatie het belangrijkste zijn voor de lezers van de tekst en anderzijds de meest adequate manier om die connotatie of denotatie in de doeltekst te verwerken. Hij omschrijft de denotatie als “de objectieve betekenis van begrippen uit de andere gemeenschap” en de connotatie als “de met die begrippen verbonden associaties” (2010, p. 190). Na het vertalen kan de vertaling op basis van twee criteria geëvalueerd worden: de lengte van de vertaling en de duidelijkheid van die connotatie en/of denotatie voor de doelgroep (Grit, 2010, p. 191).

Buiten de vertaalstrategie moet ook de vertaalmethode gekozen worden. Willy Vandeweghe (2005) stelt die voor aan de hand van het kruis van Holmes (zie figuur 2). Hij maakt een onderscheid tussen een conserverende en een innoverende vertaalmethode. De conserverende vertaalmethode richt zich naar de broncultuur en is dus vervreemdend (*foreignization* bij Venuti, o.a. in Olk, 2013, p.345; Ramière, 2006). De innoverende vertaalmethode daarentegen richt zich naar de doelcultuur en past de tekst aan aan de lezer (*domestication* bij Venuti o.a. in Olk, 2013, p.345; Ramière, 2006). Verder kunnen de methoden ook op een andere manier van elkaar onderscheiden worden. Wanneer het gaat over de ruimte wordt er gesproken van exotiseren versus naturaliseren, wanneer het gaat over de tijd van historiseren versus moderniseren. De exotiserende en de historiserende vertaalmethoden kunnen beschouwd worden als de conserverende methoden. De naturaliserende en de moderniserende vertaalmethoden daarentegen zijn innoverend of herscheppend (Vandeweghe, 2005, p. 60).

Figuur 2. Het kruis van Holmes voorgesteld door Vandeweghe (2005, p.60)

2.1.3.3. *Classificatie van vertaalstrategieën (en -methoden)*

Binnen de vertaalwetenschap bestaan er verschillende opvattingen over realia, hun classificatie en bijgevolg ook over de vertaalstrategieën om ze te vertalen. In dit hoofdstuk zullen verschillende classificaties van vertaalstrategieën chronologisch voorgesteld worden. Niet elke wetenschapper spreekt bij het opstellen van zijn of haar taxonomie expliciet over de vertaalmethoden. Bij sommigen komen die echter wel aan bod.

2.1.3.3.1. *Vlachov en Florin (jaren 70 en 80) en Florin (1993)*

Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004, pp. 29-31) hun studie dateert uit de jaren 70 en 80. Ze maken een onderscheid tussen de volgende strategieën, waarvan de drie laatste onder de overkoepelende term *substitutie* vallen:

- Transcriptie

De voorkeur van Vlachov en Florin gaat uit naar deze methode, omdat de couleur locale behouden blijft, wanneer een term uit de brontekst overgenomen wordt. De vertaler moet wel rekening houden met zowel de connotatie als de denotatie van een term. De beide betekenissen zouden in het ideale geval weerspiegeld moeten worden in de vertaling. De achtergrondkennis van de doeltaallezer kan daarbij helpen, maar de vertaler kan daar niet altijd zomaar vanuit gaan.

- Neologisme

De couleur locale blijft behouden bij deze vertaalstrategie en wekt min of meer hetzelfde effect bij de brontaallezer. Een neologisme kan de vorm aannemen van een:

- Leenvertaling of calque
- Toe-eigening (aanpassing van de term aan de grammatica van de doeltaal)
- Semantisch neologisme

- Benaderende vertaling

De inhoud wordt overgedragen, maar de couleur locale wordt niet volledig bewaard. Bij een benaderende vertaling kan het gaan om:

- Generalisatie (de lezer krijgt de inhoud van de term mee, maar meer interesse naar de broncultuur wordt er niet opgewekt)

- Gebruik van functioneel equivalent (met als doel het opwekken van hetzelfde effect aan de hand van een term uit de doeltaal, er moet wel rekening gehouden worden met de connotatie van de doeltaalterm, die zou dezelfde moeten zijn als de term in de brontaal)
- Omschrijving
- Contextuele vertaling

Geen woordenboekequivalent, maar iets uit de doeltaal wat ook in die context past wordt in de tekst geplaatst.

Die taxonomie kan worden aangevuld met twee strategieën die Florin (1993, pp. 125-126) nog vermeldt. Die geven niet zozeer de originele term weer, maar wel zijn betekenis en inhoud, namelijk:

- Omschrijving
- Toelichting

2.1.3.3.2. Tomasziewicz (1993)

Zoë Pettit werkt in haar onderzoek van 2009 met de classificatie die Teresa Tomasziewicz in 1993 heeft voorgesteld (in Pettit, 2009, p. 45). De beide wetenschappers stellen in hun onderzoek ondertiteling centraal. Tomasziewicz maakt een onderscheid tussen de volgende strategieën:

- Weglating (*ommission*)

De culturele verwijzing wordt weggelaten.
- Letterlijke vertaling (*literal translation*)

De term in de doelttekst heeft een zo groot mogelijke overeenkomst met de term in de brontekst.
- Leenwoord (*borrowing*)

Het origineel uit brontekst wordt in de doelttekst gebruikt.
- Equivalentie (*equivalence*)

De vertaling heeft een gelijkaardige betekenis en functie in doelcultuur.
- Adaptatie (*adaptation*)

De term wordt aangepast aan de doeltaal(cultuur) en vervangen door een term met een gelijkaardige connotatie uit de doeltaalcultuur. Dit is een vorm van equivalentie.
- Vervanging van een cultuurgebonden term door deixis (*Replacement of the cultural term with deictics*)

Deze strategie komt voor bij audiovisuele teksten. Er is een visuele aanwijzing of een geste.
- Generalisatie (*generalisation*)

Het neutraliseren van het origineel.
- Toelichting (*explication*)

De cultuurgebonden term wordt door middel van een parafrase toegelicht.

2.1.3.3.3. Aixelá (1996)

Aixelá (1996, pp. 60-64) stelt een classificatie van vertaalstrategieën op, op basis van de mate van interculturele manipulatie. Hij stelt dat er in zijn classificatie ongetwijfeld gevallen zullen zijn die niet duidelijk afgebakend zijn of overlappend van aard zijn. Net als Grit (2010, p.193-194) spreekt hij van mogelijke combinaties van vertaalstrategieën. Bovendien kan het zelfs het geval zijn dat een vertaler verschillende strategieën toepast bij de vertaling van één en hetzelfde CSI binnen één doelttekst. De schaal gaat van een lage interculturele manipulatie tot een hoge interculturele manipulatie en is verdeeld in twee groepen, namelijk de strategieën die eerder conservatief van aard zijn en die van een vervangende aard. Tot de conservatieve methode (*conservation*) horen volgens Aixelá (1996, pp. 61-62) de volgende strategieën:

- Herhaling (*repetition*)

Het CSI uit de brontekst wordt in de doelttekst overgenomen, hoewel het ervoor kan zorgen dat het CSI voor de doeltaallezer vreemder is door het cultuurverschil en de linguïstische vorm (andere waarneming desondanks dezelfde vorm).

- Spellingsaanpassing (*orthographic adaptation*)

Het CSI wordt getranscribeerd. Deze strategie wordt voornamelijk gehanteerd bij vertalingen uit talen met een ander alfabet.

- Linguïstische (niet-culturele) vertaling (*linguistic (non-cultural) translation*)

De vertaler kiest voor een term die op vlak van denotatie sterk aanleunt bij de term in de brontekst, maar beter verstaanbaar is voor de doelttekstlezer. Uit die term kan wel worden afgeleid dat hij tot de brontaalcultuur behoort.

- Extratekstuele glosse (*extratextual gloss*)

De vertaler hanteert een van de bovengenoemde strategieën, maar geeft de lezer wat meer uitleg over de betekenis van de term en wat die impliceert. Die uitleg wordt niet aan de tekst zelf toegevoegd, maar kan de vorm hebben van een voetnoot, eindnoot, glossarium en dergelijke.

- Intratekstuele glosse (*intratextual gloss*)

In tegenstelling tot de vorige vertaalstrategie wordt de glosse wel tussen de regels geplaatst.

De tweede methode die Aixelá (1996, pp. 63-64) onderscheidt is substitutie (*substitution*). Tot die methode behoren de volgende strategieën:

- Synonymie (*synonymy*)

Om stilistische redenen kan de vertaler het overwegen om het CSI te vervangen door een synoniem, wanneer het CSI een aantal keer herhaald wordt in dezelfde tekst.

- Beperkte veralgemening (*limited universalization*)

Wanneer een CSI te onduidelijk is voor de doelttekstlezer, kan de vertaler het vervangen door een ander element uit de brontaalcultuur dat gekender is bij het doelpubliek, maar minder specifiek is.

- Volledige veralgemening (*absolute universalization*)
Deze strategie is vergelijkbaar met de vorige strategie, maar in dit geval vindt de vertaler geen gekendere CSI of opteert hij ervoor om de vreemde connotatie niet te behouden en kiest voor een neutrale term.
- Naturalisatie (*naturalization*)
Het CSI wordt genaturaliseerd doordat het bijvoorbeeld vervangen wordt door een term uit de doeltaalcultuur.
- Weglating (*deletion*)
Wanneer de term niet relevant genoeg is, om stilistische of ideologische redenen onaanvaardbaar is of te onduidelijk kan de vertaler ervoor kiezen om het CSI weg te laten.
- Autonome creatie (*autonomous creation*)
Wanneer de vertaler ervoor kiest om een cultuurgebonden term aan de tekst toe te voegen die in de brontekst niet aanwezig was.

2.1.3.3.4. Grit (1997)

Grit (2010, pp. 192-194) stelt in 1997 de volgende classificatie voor:

- Handhaving
Bij handhaving wordt het begrip uit de brontaal overgenomen in de doeltaal. Een kleine aanpassing aan de regels van de doeltaal zijn mogelijk. Enige voorkennis van de doeltaallezer is nodig.
- Leenvertaling
Het begrip wordt door de vertaler letterlijk vertaald. Ook voor deze strategie heeft de doelgroep wat voorkennis nodig.
- Benadering
Het begrip wordt vervangen door een gelijkaardig begrip uit de doeltaal, zodat de doelgroep zich min of meer iets kan voorstellen. Deze strategie wordt gebruikt wanneer de precieze semantische inhoud minder belangrijk is.
- Omschrijving of definiëring in de doeltaal
De term wordt met een één of meerdere woorden uitgelegd in de doeltaal. Het nadeel van deze methode is wel dat ze de doelttekst langer of zelfs omslachtiger maakt. Zowel de denotatie als de connotatie komen aan bod en voorkennis van de doeltaallezer is dus niet vereist.
- Kernvertaling
Tijdens het vertalen wordt er gefocust op de kern van de betekenis van de term. Vaak wordt er een hyperoniem gebruikt. Het nadeel van deze methode is dat veelvuldig gebruik ervan in één tekst kan leiden tot een vereenvoudiging en vervlakking.
- Adaptatie
De functie van de term in de doeltaal staat centraal. Dat wil concreet zeggen dat de functie wordt vertaald, en niet zozeer de taalinhoud. Het nadeel is echter wel dat het

irritaties kan veroorzaken indien de doelgroep enige voorkennis heeft. Ook de relevantie speelt een belangrijke rol. Niet alle realia uit een bepaalde cultuur gaan zinvol zijn in de andere cultuur, zoals een kwaliteitslabel.

- Weglating
Een weglating vindt plaats tijdens het vertaalproces wanneer de denotatie bijvoorbeeld minder van belang is. Alle irrelevante informatie wordt dus weggelaten.
- Combinatie van de bovenstaande vertaalstrategieën

2.1.3.3.5. Leppihalme (2001)

Leppihalme (2011, p. 129) stelt in 2001 de volgende strategieën voor:

- Directe overdraging van de brontekstterm (*direct transfer of the source-text word*)
Een kleine aanpassing van de schrijfwijze is mogelijk.
- Calque of een woord-per-woord-vertaling (*calque, or a word- for-word translation*)
Er wordt een neologisme gecreëerd in de doeltaal.
- Culturele adaptatie (*cultural adaptation*)
Een term uit de doelcultuur vervangt de term uit de broncultuur.
- Hyperoniem (*superordinate term*)
De term wordt vervangen in de doeltekst door een hyperoniem.
- Explicitering (*explicitation*)
Wat een realia impliciet met zich meebrengt, wordt expliciet gemaakt in de doeltekst
- Toevoeging van een tekstexterne (paratekstuele) toelichting (*addition of a text-external (paratextual) explanation*)
De toelichting in de vorm van een voetnoot of glossarium wordt toegevoegd aan de tekst.
- Weglating (*omission*)

2.1.3.3.6. Ramière (2006)

Ramière (2006) baseert haar classificatie van vertaalstrategieën op verschillende andere onderzoekers, waaronder Olk, Aixelá en Florin. Ze classificeert de verschillende vertaalstrategieën aan de hand van een spectrum gaande van de meest exotiserende strategieën tot de meest domesticerende. Er bestaat onder de vertaalwetenschappers onenigheid wat betreft de mogelijke vertaalstrategieën en hoe ze gelabeld moeten worden. Ook in haar onderzoek heeft ze een probleem met de classificatie van vertaalstrategieën. Wat de classificatie nog complexer maakt, is de mogelijkheid om de strategieën te combineren met elkaar, wat vaker voorkomt dan het hanteren van één enkele strategie.

Ramière stelt de volgende strategieën voor, van de meest exotiserende of vervreemdende tot de meest domesticerende of naturaliserende:

- Overdraging (*transference*) /leenwoord (*borrowing*)
- Letterlijke vertaling (*literal translation*)/ calque
- Verklaring (*explanation*)/glosse (*gloss*)
- Culturele substitutie (*cultural substitution*)

Weglaten (omission) en neutralisatie (*neutralization*) plaatst Ramière (2006) met enige twijfel tussen verklaring (*explanation*)/glosse (*gloss*) en culturele substitutie (*cultural substitution*), aangezien ze in bepaalde mate cultuurneutraal zijn en het broncultuurkenmerk afzwakken.

Net als Grit (2010, p. 190) over het bepalen van het tekstdoel om zo tot de meest adequate vertaalstrategie te komen, spreekt ook Ramière (2006) van het “andere” (*other*) versus het “eigen” (*self*) en van de broncultuurgeoriënteerde strategieën versus doelcultuurgeoriënteerde strategieën. Ondanks de verschillende opvattingen over de vertaalstrategieën, gaat het telkens over de mate van culturele mediatie van een vertaalstrategie. Elke strategie neigt meer of minder tot een van de twee extremen van het spectrum, afhankelijk van de mate waarin het zich aanpast aan de culturele achtergrond van het doelpubliek (Ramière, 2006).

2.1.3.3.7. Díaz-Cintas en Remael (2007)

Díaz-Cintas en Remael (2007, p. 202) stellen vast dat de bestaande classificaties van vertaalstrategieën kleine gebreken hebben, aangezien de categorieën elkaar in een bepaalde mate overlappen en stellen de volgende classificatie van strategieën voor:

- Leenwoord (*loan*)
Een woord(groep) uit de brontekst wordt in de doeltaaltekst gebruikt, omdat er geen vertaling mogelijk is.
- Calque of letterlijke vertaling (*calque* of *literal translation*)
De term wordt letterlijk vertaald. In sommige gevallen kan een bijkomende uitleg nodig zijn. Niet elke calque is even doorzichtig.
- Explicitering (*explicitation*)
De brontekst wordt meer toegankelijk gemaakt door:
  - o Specificatie met behulp van een hyponiem
  - o Generalisatie met behulp van een hyperoniem
- Substitutie (*substitution*)
Een variant op explicitering die voornamelijk wordt gebruikt wanneer de plaats beperkt is, zelfs wanneer de term ook bestaat in de doeltaal, komt voornamelijk voor bij ondertiteling.

- Verwisseling (*transposition*)
Een concept uit de broncultuur wordt vervangen door een concept uit de doelcultuur wanneer het verschil tussen de twee concepten niet al te groot is.
- Lexicale reproductie (*lexical recreation*)
Het creëren van een neologisme in de doeltaal.
- Compensatie (*compensation*)
Wanneer er in een deel van een vertaling iets verloren gaat, kan dat gecompenseerd worden door in een ander deel iets toe te voegen.
- Weglating (*omission*)
De reden achter het gebruik van deze strategie kan een plaatsbeperking zijn of het feit dat de doeltaal niet beschikt over een geschikte term.
- Toevoeging (*addition*)
Een vorm van explicatie waarbij informatie wordt toegevoegd.

2.1.3.3.8. Pedersen (2011)

Pedersen (2011, p. 76) stelt de volgende taxonomie voor:

- Handhaving (*retention*)
De term wordt overgenomen uit de brontekst. Een lichte aanpassing aan de doeltaal is mogelijk.
- Specificatie (*specification*)
Bijkomende toelichting wordt gegeven om de ECR duidelijker te maken aan de hand van een:
  - o Aanvulling (*completion*)
  - o Toevoeging (*addition*)
- Directe vertaling (*direct translation*)
De term wordt letterlijk vertaald zonder een verandering op semantisch vlak.
- Veralgemening (*generalization*)
De term uit de brontekst wordt minder specifiek in de doeltekst door middel van een hyperoniem of parafrase.
- Substitutie (*substitution*)
Er vindt een vervanging plaats. Er zijn verschillende mogelijkheden. De term uit de brontaal kan vervangen worden door een andere term uit de brontaalcultuur, door een term uit de doeltaalcultuur of door een volledig andere term.
- Weglating (*omission*)
- Officieel equivalent (*official equivalent*)
Er kan een officieel equivalent bestaan voor de ECR dat de vertaler gewoonweg kan gebruiken.

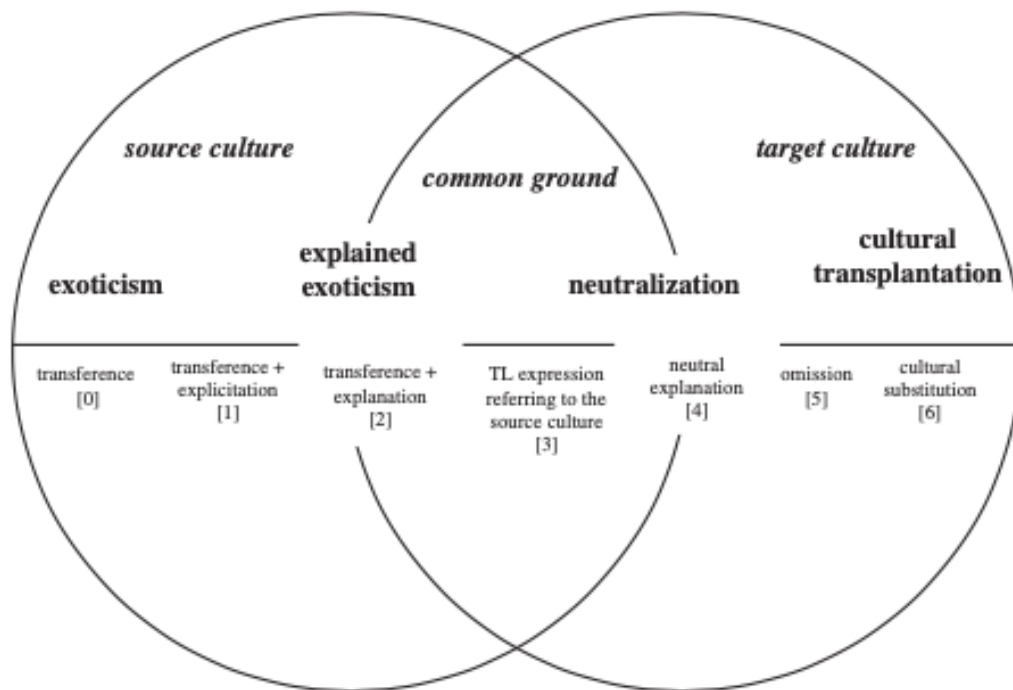
2.1.3.3.9. Olk (2013)

De strategieën die Olk (2013, pp. 347-352) voorstelt, zijn:

- Overdraging van een cultuurgebonden item (*transference of a cultural item*)
De afstand tussen de brontaal en de doeltaal is miniem en de brontaalcultuur blijft bewaard. De doeltekstlezer wordt behandeld als een brontekstlezer en er wordt geen informatie aan toegevoegd. Een kleine aanpassing aan de regels van de doeltaal is mogelijk of de vervanging van de originele verwijzing met een andere term uit de broncultuur die dichter bij de doelcultuur ligt.
- Overdraging + explicitering (*transference + explicitation*)
Het cultuurgebonden item wordt naar de doeltekst overgedragen met een bijkomende toelichting zonder de denotatie al te duidelijk te verklaren. Die toelichting zou voor de brontekstlezer overbodig zijn, maar legt niet de volledige betekenis van het item uit. Het cultuurgebonden aspect blijft bewaard.
- Overdraging + verklaring (*transference + explanation*)
De overdraging van het cultuurgebonden item waarbij de denotatie wordt uitgelegd in de doeltekst.
- Doeltaaluitdrukking die verwijst naar de brontaalcultuur (*target-language expression referring to the source culture*)
Overdraging van het cultuurgebonden item vindt niet plaats, maar het item wordt vervangen door een woord(groep) in de doeltaal afkomstig uit de brontaalcultuur. Het 'vreemde' blijft merkbaar, bijvoorbeeld omdat het concept in de doeltaalcultuur niet bestaat.
- Neutrale verklaring (*neutral explanation*)
Het cultuurgebonden item wordt geneutraliseerd. Bij deze strategie gaat de couleur locale verloren, maar de toegankelijkheid van de tekst wordt vergroot.
- Weglating (*omission*)
Buiten de neutrale verklaring is weglating ook een strategie om de culturele identiteit van de tekst te neutraliseren. Door het cultuurgebonden item weg te laten, wordt de doeltekst dichter naar de doeltekstlezer gebracht.
- Culturele substitutie
Het cultuurgebonden item wordt vervangen door een woord(groep) uit de doeltaal. Dat woord of die woordgroep zijn kenmerkend voor de doeltaalcultuur en functioneren op een gelijkaardige manier in die cultuur als het origineel in de brontaalcultuur. Ook de connotatie is gelijkaardig.

Olk (2013, p. 352) stelt zijn classificatie voor aan de hand van de onderstaande figuur, waarop ook de vertaalmethoden te zien zijn (gaande van vervreemdend tot domesticerend). Opmerkelijk aan zijn onderzoek is dat hij de verschillende strategieën in vier methoden gegroepeerd heeft, namelijk:

- Exotisme (*exotism*)
- Toegelicht exotisme (*explained exoticism*)
- Neutralisatie (*neutralization*)
- Culturele 'transplantatie' (*cultural transplantation*)

Figuur 3. Vertaalstrategieën volgens Olk (2013, p. 352)

Ook Olk (2013, p. 348) komt tot dezelfde conclusie als Ramière (2006): “there can be no one-size-fits-all classification in CR analysis”. Elke taxonomie gaat vertaling per vertaling bekeken moeten worden en indien nodig aangepast moeten worden. De classificatie van vertaalstrategieën die Olk voorstelt, is dan ook niet algemene classificatie van de vertaling van CR's die in elk geval gehanteerd kan worden. De strategieën waarmee een vertaler kan omgaan met CR's in een tekst kunnen geplaatst worden op een schaal gaande van vervreemding (“foreignization”) tot domesticatie (“domestication”) (Venuti in Olk, 2013, p. 345). Lance Hewson en Jacky Martin (geciteerd in Olk, 2013, p. 345) omschrijven *foreignization* als “the translator’s attempt to preserve the distinct qualities of the foreign text, trying to maintain its culture specificity at any cost - the highest cost being the non-comprehension of the LC2 [target-language] reader” en *domestication* als “the translator’s efforts to move the text as much as possible into the target culture, minimizing its foreign character by replacing everything ‘exotic’ with something characteristic of the target culture”.

2.1.3.3.10. Vergelijking

In het onderstaande schema wordt een poging gedaan tot het vergelijken van de verschillende taxonomieën van verschillende wetenschappers aan de hand van de beschrijving die ze aan hun strategieën geven. Ondanks het feit dat elke wetenschapper een eigen opvatting heeft over de indeling, komen er een paar aspecten terug. In sommige gevallen komen de strategieën volledig overeen, maar worden ze met een andere term benoemd, in andere gevallen wordt één strategie door sommige wetenschappers gespecificeerd en onderverdeeld in twee categorieën en tot slot zijn er ook een aantal strategieën die slechts bij één wetenschapper voorkomen. De categorieën die naar voren komen na het groeperen van de strategieën uit 2.1.3.3.1 tot en met 2.1.3.3.9 zijn handhaving (met een al dan niet expliciete vermelding van een mogelijke spellingsaanpassing, leenvertaling/calque, het creëren van een neologisme, generalisatie, substitutie door een term uit de doelcultuur of uit de broncultuur, omschrijving/parafrase, weglating en enkele strategieën die slecht bij één wetenschapper voorkomen. Het zou mogelijk zijn om verder onderzoek te voeren naar de mogelijkheid van het situeren van de vertaalstrategieën op een spectrum van vertaalmethoden (domesticatie vs. vervreemding) zoals o.a. Olk (2013) en Ramière (2006) hebben gedaan, maar daarvoor zou een meer gedetailleerd overzicht nodig zijn. In de onderstaande figuur bevinden zich overlappingen door de vele verschillende opvattingen van de bestudeerde wetenschappers. Het is alsook niet eenvoudig om een vertaalstrategie strikt af te grenzen, onder andere door de handhaving van verschillende vertaalstrategieën bij één term (o.a. Grit, 2010; Aixelá, 1996).

Wat betreft de eerste categorie van strategieën, de handhaving, kan er gesteld worden dat de meeste wetenschappers onder handhaving (of de specifieke term die vermeld staat in de onderstaande tabel maar wel neerkomt op handhaving) ook het aanpassen van de term aan de regels van de doeltaal verstaan. Alleen Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004) en Aixelá (1996) beschouwen dat als een aparte strategie. Tot de tweede categorie behoren leenvertalingen en calques die kunnen zorgen voor het ontstaan van neologismen. Díaz-Cintas en Remael (2007), Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004) en Aixelá (1996) delen die categorie nog op in het creëren van neologismen.

De derde strategie om om te gaan met het vertalen van realia is generalisatie en neutralisatie, wat neerkomt op hyperonymie. Díaz-Cintas en Remael (2007) spreken als enige over hyperonymie (generalisatie) én hyponymie (specificatie). De vierde strategie komt voor bij bijna alle bestudeerde wetenschappers, en dat is culturele substitutie en adaptatie door een term uit de doeltaalcultuur te gebruiken. Olk (2013) en Pedersen (2011) geven aan deze strategie een ruimere betekenis. Het zou kunnen gaan om het gebruiken van een term uit de broncultuur, uit de doelcultuur of een volledig andere term. Bij Pedersen (2011) gaat het er voornamelijk over dat de term op dezelfde manier functioneert binnen de doelcultuur als de originele term in de broncultuur en bij Olk (2013) dat de term nog steeds als 'vreemd' wordt waargenomen. Grit (2010) maakt daarbij nog een onderscheid tussen benadering, wat voornamelijk voorkomt bij algemene teksten, en adaptatie, waarbij de functie primeert op de inhoud. Opmerkelijk is dat ook de vijfde strategie omschrijving/parafrase – net als weglating, de zesde vertaalstrategie – door de meeste wetenschappers aangehaald wordt.

Bij omschrijving/parafrase gaat het om het toevoegen van een toelichting aan de term uit de brontekst. Aixelá (1996) en Leppihalme (2011) maken bovendien nog een onderscheid tussen een toelichting in de tekst zelf of een toelichting buiten de tekst in de vorm van bijvoorbeeld een voetnoot. De laatste categorie bestaat uit overige vertaalstrategieën die slechts door één wetenschapper besproken worden. Kortom kan er gesteld worden dat er ondanks de verschillende opvattingen van wetenschappers toch een aantal strategieën zijn die meermaals voorkomen. Sommige strategieën worden met dezelfde term aangeduid, hoewel er een verschil is in hun definitie, andere worden met verschillende termen aangeduid, hoewel hun definitie grotendeels overeenkomt.

Figuur 4. Overzicht van vertaaltstrategieën op basis van Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004), Tomaszklewicz (in Pettit, 2009), Aixelá (1996), Grit (2010), Leppihalme (2011), Ramière (2006), Diaz-Cintas en Remael (2007), Pedersen (2011) en Olk (2013).

Vlachov & Florin	Tomaszklewicz	Aixelá	Grit	Leppihalme	Ramière	Diaz-Cintas & Remael	Pedersen	Olk
Transcriptie	Leenwoord	Herhaling	Handhaving	Overdraging term Spellingsaanpassing	Overdraging/ leenwoord	Leenwoord	Handhaving	Overdraging CR
Toe-eigening		Spellings- aanpassing	Spellings- aanpassing				Spellings- aanpassing	Spellings- aanpassing
Leenvertaling of calque	Letterlijke vertaling		Leenvertaling	Calque of woord-per- woord-vertaling	Letterlijke vertaling/ calque	Calque of letterlijke vertaling	Directe vertaling	
Semantisch neologisme		Autonome create				Lexicale reproductie		
Generalisatie	Generalisatie	Naturalisatie Volledige veralgemening	Kernvertaling	Hyperoniem	Neutralisatie	Explicite oSpecificatie oGeneralisatie	Veralgemening	Neutrale verklaring
Functioneel equivalent Contextuele vertaling	Equivalentie Adaptatie	Linguïstische (niet- culturele) vertaling Bepaalde veralgemening	Benadering Adaptatie	Culturele adaptatie	Culturele substitutie	Substitutie Vervisseling	Substitutie	Culturele substitutie DT- uitdrukking die verwijst naar de BC
Omschrijving Toelichting	Toelichting	Intratekstuele glosse Extratekstuele glosse	Omschrijving of definïering in DT	Explicite Toevoeging van tekstexterne toelichting	Verklaring/ glosse	Explicite oSpecificatie oGeneralisatie Toevoeging	Veralgemening Specificatie	Overdraging + explicite Overdraging + verklaring
	Weglatting	Weglatting	Weglatting	Weglatting	Weglatting	Weglatting	Weglatting	Weglatting
	Vervanging term door deixis					Compensatie	Officieel equivalent	

CR = cultural reference
DT = doeltaal
BC = bronscultuur

2.1.4. Vertaalproblemen

In een taal wordt alles door cultuur gecreëerd, ook de taal zelf. Er is een algemeen tendens om CSI's te identificeren met elementen die vooral verband houden met het meest arbitraire gebied van elk linguïstisch systeem, namelijk plaatselijke instellingen, straten, plaatsnamen, historische figuren, enz. Zij vormen normaal gezien een vertaalprobleem in andere talen. De student/vertaler wordt enerzijds gedwongen om zijn blik te verruimen omdat die elementen voortdurend optreden, en anderzijds omdat die interculturele kloof juist ervoor zorgt dat die elementen als een vertaalprobleem worden beschouwd (Aixelá, 1996, p. 57). Van vertalers wordt verwacht dat ze beschikken over *“not only bilingual ability but also bi-cultural vision. Translators mediate between cultures (including ideologies, moral systems and sociocultural structures); seeking to overcome those incompatibilities which stand in the way of transfer of meaning”* (Hatim & Mason, geciteerd in Pedersen, 2011, p. 43).

Aixelá (1996, p. 57) stelt dat zowel vertalen als interculturele verhoudingen dynamisch zijn van aard. De verhouding tussen twee elementen verandert na een bepaalde tijd. Om tot een definitie van een vertaalprobleem te komen binnen de vertaalwetenschap waarbij alleen echte vertalingen onderzocht kunnen worden, zullen zij doorslaggevend zijn bij het zoeken naar een oplossing. *“The problems do not depend on the source text itself, but on the significance of the translated text for its readers as members of a certain culture, or of a sub-group within that culture, with the constellation of knowledge, judgment and perception they have developed from it”* (Snell-Hornby, geciteerd in Aixelá, 1996, p. 57). Bij vertalen bestaat een CSI niet op zichzelf, maar is het een resultaat van een conflict dat voortkomt uit een linguïstisch voorgestelde verwijzing in een brontekst, die, wanneer ze vertaald wordt naar de doeltaal, een vertaalprobleem vormt omdat het in die doeltaal (en doelcultuur) niet bestaat of er een andere waarde aan gehecht wordt (frequentie woordgebruik, ideologie ...) (Aixelá, 1996, p. 57).

De grootste uitdaging voor een vertaler daagt op wanneer er geen vergelijkbaar element bestaat in de doelcultuur of/when het element onbekend is voor het grootste deel van het doelpubliek. Vertalers moeten in dat geval een alternatief vinden dat de ontvangers in staat stelt om de cultuurkloof op een zo adequaat mogelijke manier te overbruggen (Díaz-Cintas & Remael, 2007, p. 201). Rosa Rabadán (in Díaz-Cintas & Remael, 2007, p. 201) verwijst naar die gevallen met de term *“referential vacuums”*.

Andrei Fedorov (geciteerd in Verstraete, 2004, p.24) stelt dat *“iedere cultuurtaal over middelen beschikt die rijk en soepel genoeg zijn om een bepaalde inhoud, vervat in een specifieke vorm, te vertalen”*. Bijgevolg wordt het concept *onvertaalbaarheid* op tekstniveau door hem verworpen. Om over vertaalbaarheid en vertaalproblemen te spreken, moet *“het probleem realia”* verholpen worden. Realia zijn een goed voorbeeld van lexemen uit zijn equivalentloos lexicon, een lexicon met woorden uit de brontaal zonder een woordenboekequivalent in de doeltaal. Om orde te scheppen in de wirwar van definities en synoniemen van de term *realia*, beschouwen Florin en Vlachov (in Verstraete, 2004, p. 26) *realia* als een aparte, goed afgebakende categorie in het equivalentloos lexicon.

Andere categorieën zijn onder andere dialectismen of lokalismen, exotismen, barbarismen, connotatieve woorden, cultuurgebondenwoorden en achtergrondwoorden. Alleen de laatste drie kunnen volgens hen als volledige synoniemen beschouwd worden.

Tot slot kunnen niet alleen realia voor vertaalproblemen zorgen. Ook vreemdtalige invoegingen kunnen in sommige gevallen een struikelblok tijdens het vertalen vormen. Volgens Verstraete (2004, p. 32) “nemen [bepaalde schrijvers] in hun werk vaak woorden, woordgroepen, zelfs zinnen over uit een vreemde taal (en cultuur), in de oorspronkelijke vorm of in transcriptie”. Vreemdtalige invoegingen in een werk zijn niet alleen een blijk van de geleerdheid van de schrijver, maar bevatten ook de *couleur locale*. In het beste geval worden ze overgenomen in de doeltekst, aangezien de auteur van de brontekst ze er met een reden in heeft geplaatst. Wat wel mogelijk is, is dat er in de doeltaalcultuur andere verwachtingen heersen of de opdrachtgever andere eisen stelt en een overname alleen niet volstaat. In dat geval kan de vertaler werken met bijkomende uitleg. Een andere mogelijkheid is om als vertaler te werken met een taal die bij de brontekstlezer eerder gekend is dan de oorspronkelijke taal van de vreemdtalige invoegingen. Er is slechts sprake van een echt vertaalprobleem wanneer invoegingen in de brontekst in de taal van de doeltekst zijn, aangezien de *couleur locale* dan verloren gaat of wanneer bepaalde personages of situaties gekenmerkt worden door vreemdtalige invoegingen (Verstraete, 2004, pp. 33-35).

Gideon Toury (2011, pp. 169-173) heeft onderzoek gedaan naar het concept *probleem* binnen de vertaalwetenschap in het algemeen en niet specifiek gericht op realia. Hij deelt het concept op in drie problemen. Het eerste probleem gaat over de beperking die de brontekst vormt voor een vertaling. Dit probleem is prospectief van aard en wordt verondersteld, maar is er niet effectief. Er wordt nagedacht over vertalen, vertaalbaarheid en de oplosbaarheid van het probleem. Het vertaalproces heeft bij dit probleem nog niet plaatsgevonden. Er is ook geen sprake van een effectieve oplossing. Bij het tweede probleem gaat het over de doeltekst. Dat probleem is in tegenstelling tot het eerste probleem retrospectief van aard en heeft op een bepaald moment plaatsgevonden. Om na te gaan wat het probleem was en hoe het werd veroorzaakt moet er gekeken worden naar het eindproduct, de vertaling dus, en naar de bron van dat eindproduct, bijvoorbeeld de brontekst. Het probleem is er effectief en wordt ook opgelost. Het derde en laatste probleem betreft het vertaalproces en is dynamisch van aard. Het probleem is net als het tweede ook effectief aanwezig en wordt ook opgelost. De oplossing kan definitief of tijdelijk zijn. Dat type probleem ontstaat stap per stap, het gaat namelijk over een proces.

2.2. Literatuur en (literair) vertalen

2.2.1. Literair vertalen binnen vertaalwetenschap

Niet alleen taalkundigen, maar ook literatuurwetenschappers (waaronder Jirí Levý) hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van de vertaalwetenschap in haar eerste stadium, dat eveneens het meest productieve stadium was. Maria Tymoczko (2014, p. 11) stelt dan ook dat literair vertalen een goed model is voor de vertaalwetenschap en het vertalen in de praktijk. Natuurlijk moet in dat geval de term *literatuur* zo gedefinieerd worden dat literaire praktijken door ruimte en tijd heen en in willekeurige talen

en culturen ertoe behoren. De vertaalwetenschap zou alle voorbeelden van vertalingen moeten omvatten, ongeacht de cultuur, de taal en de tijd. Ze heeft onderzoek gedaan naar hoe literaire teksten en hun vertalingen kunnen leiden tot het ontstaan van fundamentele modellen voor het theoretiseren van verschillende elementen van schriftelijke en zelfs mondelinge vertalingen. De hoeveelheid data waarmee in de vertaalwetenschap gewerkt kan worden, is immens en de data zijn bovendien complex. Ze worden verzameld uit de vertaal- en tolkpraktijk uit alle talen en culturen doorheen de tijd. Geen enkel corpus teksten (inclusief mondelinge teksten) is zo uitgebreid, complex en representatief door zijn cross-cultureel karakter als het corpus van literaire werken. Dat geldt ook voor de vertalingen van literaire teksten. Literaire werken en hun vertalingen zijn omvangrijk genoeg om de centrale aspecten van de vertaalwetenschap te illustreren en te voorzien van tegenvoorbeelden indien nodig. Bovendien kan dat corpus gebruikt worden om theoretische vraagstukken binnen de vertaalwetenschap te onderzoeken aan de hand van voorbeelden van literaire vertalingen (Tymoczko, 2014, pp. 13-14). Kortom stelt Tymoczko dat literair vertalen voor het ideale model zorgt om vertalen te theoretiseren (2014, p. 15).

Literair taalgebruik is bovendien uitgebreid omdat er verschillende literaire tekstsoorten zijn, omdat literaire teksten vaak langer zijn dan teksten van andere tekstsoorten en omdat de inhoud sterk kan variëren door de cross-culturele (waaronder culturele asymmetrie), cross-temporele en cross-linguïstische aard van literaire teksten. Literatuur en literair vertalen bestaan in zo goed als elke taal en taaltypologie, aangezien literatuur cross-cultureel is en deel uitmaakt van elke cultuur en taal in de wereld door de geschiedenis heen. Literair taalgebruik bevat gemarkeerde en ongemarkeerde voorbeelden van de syntaxis en morfologie. De woordenschat is uitgebreid en omvat woorden en uitdrukkingen die zowel vaak als eerder zelden gebruikt worden, soms zelfs verouderde woorden. Afhankelijk van het doelpubliek kan literair taalgebruik informeel, traditioneel, technisch of gespecialiseerd zijn. Ook kunnen verschillende dialecten en registers aan bod komen (Tymoczko, 2014, pp. 15-16).

Het creatief, innovatief en productief karakter van literair taalgebruik, met als gevolg het ontstaan van complex, ambigu en ongewoon taalgebruik, zorgt ervoor dat de vertaler tijdens het vertalen van literatuur te maken krijgt met een breed gamma van vertaalfenomenen. Dat is volgens Tymoczko (2014, pp. 15-16) relevant voor de vertaalwetenschap. Tot slot concludeert ze dat literatuur het enige corpus van teksten is dat voor een model kan zorgen wat betreft de belangrijkste kenmerken van menselijke talen en het meest adequaat is om linguïstische aspecten van vertalen te theoretiseren, mede door het feit dat literair vertalen voor een periode van 3000 jaar gedocumenteerd kan worden (2014, p. 16).

Ook Dirk Delabastita (2010, p. 199) spreekt over de grote rol die literair vertalen speelt binnen de vertaalwetenschap. Literaire schrijvers gaan op een creatieve wijze om met taal en weten ook hoe ze taal op een opmerkelijke manier moeten gebruiken. Literatuur is een bijzondere vorm van discours die alle mogelijkheden van taal benut, zowel op structureel vlak (waaronder woordenschat en grammatica)

alsook wat variatie op vlak van stijl en sociolinguïstiek betreft. Dat kan voor vertalers en vertaalwetenschappers moeilijkheden opleveren.

2.2.2. Literatuur versus vertaling

Delabastita (2010, p. 196) stelt dat het moeilijk is om de termen *literatuur* en *vertalen* precies te definiëren. Zowel binnen de literatuurwetenschap als binnen de vertaalwetenschap werd er getracht de onderwerpen te bepalen waarmee de wetenschappen zich in feite bezighouden, zowel elke wetenschap an sich, als ook wat ze gemeenschappelijk hebben. Hij merkt op dat vertaalwetenschappers juist concepten uit de literatuurwetenschap hebben gebruikt om *vertalen* te definiëren. Hij definieert *vertalen* als “somewhat like quoting someone else in a different language”, maar hij merkt ook op dat “translation may be used in fixing the borderlines of literature” (Delabastita, 2010, p. 196). Door de moeilijkheden bij het concreet definiëren van wat nu juist tot welke wetenschap behoort, zou één van de mogelijkheden zijn om af te zien van een precieze beschrijving. Anderzijds kan er ook worden gestreefd naar een meer flexibele definitie en kan er rekening gehouden worden met de historische context. Dat zou zorgen voor een vlottere omgang met flexibele grenzen, variatie en verschil op geschiedkundig vlak. Delabastita (2010, p. 197) concludeert uiteindelijk dat elke cultuur zelf zou moeten bepalen wat er onder *literatuur* en *vertalen* verstaan wordt. Wetenschappers zouden moeten trachten te doorgronden hoe een cultuur omgaat met die twee termen. Toch haalt hij de poging aan die Toury en Lotman hebben gedaan om tot een flexibele definitie te komen. De manier waarop Toury *vertalen* omschrijft, is “any target-language utterance which is presented or regarded as such within the target culture, on whatever grounds” (geciteerd in Delabastita, 2010, p. 196). Yuri Lotman (geciteerd in Delabastita, 2010, p. 197) definieert *literatuur* als volgt: “any verbal text which is capable, within the limits of the culture in question, of fulfilling an aesthetic function can be counted as literature”, maar “there is no simple, automatic relationship between the function of a text and its internal organization: the formula of the relationship between these two structural principles takes shape differently in each type of culture”.

Bij literaire vertalingen die gebaseerd zijn op literaire bronteksten wordt er van vertalers verwacht dat ze de esthetische intenties of effecten uit de brontekst kunnen behouden of reproduceren. Bovendien kan vertalen beschouwd worden als een deel van het waarnemingsproces van een literaire tekst. Het zorgt ervoor dat een tekst kan voortleven buiten de taalkundige en culturele omgeving waarin hij ontstaan is en nieuwe lezers bereikt, wat op zijn beurt zorgt voor nieuwe interpretaties. Literaire vertalingen functioneren binnen het kader van intertekstualiteit naast hun bronteksten, citaten, adaptaties enzovoort (Delabastita, 2011, p. 69). Ook Susan Bassnett (1998, p. 27) spreekt over intertekstualiteit in literaire teksten en in het vertaalproces. Alle teksten zijn volgens haar een geheel van citaten, want om van een echt ‘origineel’ werk te spreken, zou de auteur nooit in contact geweest zijn andermans werk. Ze gebruikt daarvoor de term *literaire echo’s* die in elk werk aanwezig zijn. Hetzelfde geldt voor vertalingen. Twee vertalingen zullen nooit hetzelfde zijn, aangezien elke vertaler een andere geschiedenis heeft van wat hij gelezen heeft en die geschiedenis schemert door in het leesproces en vertaalproces van de brontekst en zorgt bijgevolg voor de verschillen.

2.2.3. (Post)kolonialisme en vertaling

Delabastita (2011, p. 69) stelt José Lamberts model voor wat betreft de structuur en dynamiek van het literaire domein en concludeert dat minderheidsculturen vaak meer vertalingen produceren dan meerderheidsculturen. Vertalen kan gezien worden als een vorm van *import* en maakt een tamelijk groot deel uit van het literaire domein in vergelijking tot de nieuw uitgebrachte werken (wat Lambert met de term *productie* benoemt) en de oudere werken die nog steeds in omloop zijn (Lamberts *traditie*). De juiste verhouding is afhankelijk van cultuur tot cultuur en kan veranderen doorheen de tijd. De wisselwerking tussen productie, vertaling en traditie speelt een dynamische rol bij culturele veranderingen (Lambert in Delabastita, 2011, p. 69). Ook kunnen vertalingen een rol spelen om de status van de doeltaal te verhogen, bijvoorbeeld van een dialect tot een “echte” taal die tot een cultuur behoort. Dat is vaak het geval bij pas erkende talen of nieuwe talen zoals het Esperanto. Om hun eigen literair bestand uit te breiden worden werken uit andere talen vertaald en wordt de vertaalopdracht niet gedreven door de klassieke redenen waarom er vertaald wordt zoals het vergroten van de toegankelijkheid voor een anderstalig publiek of esthetisch genot van een klassieker in een vreemde taal. Het gaat om een verandering in status van de doeltaal door middel van vertaling en in cohesie, zichtbaarheid en erkenning van de sociale groep of cultuur die tot die doeltaal behoren (Delabastita, 2011, p. 70). Kortom gaat het dus over de verhouding tussen een minderheid en een meerderheid.

In het geval van kolonies stelt Eric Cheyfitz (in Robinson, 1997, pp. 64-65) dat de taal van de kolonisator boven de gekoloniseerde taal staat, die eerste zou rijker en meer geciviliseerd zijn en koste wat het kost moet die hiërarchie behouden blijven. Ook werd het politieke aspect van vertalen genegeerd en werd vertalen beschouwd als een geïdealiseerd en gedepolitiseerd concept waarbij het enkel ging om abstracte linguïstische equivalentie (Cheyfitz in Robinson, 1997, p. 68).

Vanaf het midden van de jaren 80 werd het verband tussen vertalen en heerschappij geïntroduceerd en bestudeerd of zelfs vertalen als heerschappij vanuit de gedachte dat vertalen onontbeerlijk was bij veroveringen en bezettingen. De veroveraars moesten kunnen communiceren met de personen waarmee ze in contact kwamen die hun taal niet spraken. Ze moesten een manier vinden om hen te onderwerpen en gehoorzaam te laten zijn. Zo werden tolken opgeleid om communicatie tussen de kolonisator en de gekoloniseerde mogelijk te maken (Robinson, 1997, p. 10). Homi K. Bhabha (in Robinson, 1997, p. 27) spreekt wel van het onvertaalbare karakter van cultuur, niet omdat elke cultuur uniek en speciaal is, maar omdat een cultuur altijd doordrenkt is van andere culturen. Cultuur gaat altijd over de kunstmatige grenzen heen die naties aangeduid hebben. Vertalen heeft in de traditionele betekenis stabiele verschillen nodig tussen twee culturen en hun talen die de vertaler dan overbrugt. In het geval van migratie en grensculturen, wanneer culturen en talen gemengd worden, is vertalen in de traditionele zin van het woord onmogelijk. Douglas Robinson (1997, p. 28) merkt op dat het grote verschil in machtsbezit van de twee culturen in de postkoloniale context genivelleerd moet worden, waardoor vertalen problematisch wordt of zelfs onmogelijk wanneer Bhabha zijn redenering wordt gevolgd.

Sinds de jaren 90 staat cultuur centraal in de vertaalwetenschap, en specifiek in vertaalanalyses en het vertaaldiscours. Voorheen nam taal die plaats in, gezien als een systeem van linguïstische uitwisseling en communicatie. Die verandering werd in gang gezet door het bestuderen van postkoloniale literatuur en zo nam cultuur een steeds belangrijkere plaats in binnen de vertaalwetenschap en werd er rekening gehouden met factoren als gender, etniciteit, identiteit, politiek en ideologie. Binnen het postkolonialisme staat voornamelijk het koloniale tijdperk centraal, terwijl het bij de postkoloniale vertaalwetenschap voornamelijk gaat over literatuur van voor en van na de onafhankelijkheidswording of met andere woorden de periode net voor en net na de onafhankelijkheidswording (Bandia, 2010, p. 264). Het postkolonialisme zelf maakt dan ook deel uit van het interdisciplinaire gebied van culturele studies die gebaseerd zijn op onder andere de antropologie, sociologie, geschiedenis, politieke wetenschappen en filosofie om culturele teksten en praktijken te bestuderen. Het postkolonialisme als stroming ontstond nadat de Europese koloniale rijken ten onder zijn gegaan in de jaren 40, 50 en 60 en door het daaropvolgend toenemend belang in academische kringen binnen culturele studies (Robinson, 1997, p. 13). Hoewel het niet eenvoudig is om postkoloniale studies precies te definiëren, is dit een van de definities die Robinson (1997, p. 13) voorstelt:

"The study of Europe's former colonies since independence; how they have responded to, accommodated, resisted or overcome the cultural legacy of colonialism during independence. 'Postcolonial' here refers to cultures after the *end* of colonialism. The historical period covered is roughly the second half of the twentieth century."

Culturele ervaring ontstaat door een kruising van drie elementen, namelijk *taal*, *plaats* en *het zelf* en de postkoloniale ervaring komt voort wanneer die kruising destabiliseert of uiteenvalt. In een koloniale en postkoloniale context speelt *plaats* een belangrijke rol, aangezien het gaat om een verplaatsing van de ene plaats naar de andere plaats en die dislocatie kan fysiek of cultureel van aard zijn, wanneer een cultuur onderdrukt wordt door een superieure cultuur (Robinson, 1997, p. 24). D.E.S. Maxwell (in Robinson, 1997, p. 25) stelt dat *taal* op twee manieren invloed kan hebben op de *plaats* en op het *zelf*. Enerzijds kan een schrijver zijn eigen taal naar een andere, vreemde omgeving brengen en anderzijds kan hij een vreemde taal naar zijn eigen cultureel en sociaal systeem brengen. Robinson stelt dat het in de beide gevallen gaat om een problematische aanpassing van het *zelf* aan de *taal* en *plaats*. Er moeten nieuwe woorden worden aangeleerd of uitgevonden om de nieuwe dingen te benoemen. Dat probleem zet zich voort in de periode na de onafhankelijkheidswording, wanneer de kolonies verzoeken om de oude *taal* en het oude *zelf* van voor de kolonisatie te reproduceren en de kolonist tracht om een nieuwe *taal* en een nieuwe *zelf* te creëren in de nieuwe *plaats* waar hij zich gevestigd heeft (Robinson, 1997, p. 25).

Paul F. Bandia (2010, pp. 264-265) stelt dat het verband tussen vertalen en postkoloniale literatuur op twee manieren kan gezien worden. Enerzijds kan postkoloniaal schrijven gezien worden als een vertaalhandeling, aangezien er wordt geschreven over de gekoloniseerde samenleving door een postkoloniale schrijver in de taal van de kolonisator en aangezien vertalen een metafoor voor het

voorstellen van het andere (*Otherness*) is. Anderzijds kan er ook sprake zijn van een interlinguale vertaling van postkoloniale literatuur. De weergave van culturen met een mondelinge traditie in teksten geschreven in de taal van de gekoloniseerde samenleving kan gezien worden als een dubbelzijdig proces van omzetting, enerzijds het vertalen van het mondelinge naar een geschreven vorm en anderzijds het vertalen tussen verre of vreemde taalculturen. Wat betreft de vertaalstrategieën bij postkoloniale teksten, moeten ze rekening houden met het feit dat de teksten taalkundig meerlaags en cultureel veelzijdig zijn (Bandia, 2010, p. 267).

Robinson concludeert dat vertalen een rol heeft gespeeld in de koloniale dominantie, maar het kan op twee manieren bekeken worden: enerzijds werd vertalen gebruikt als middel van onderdrukking, maar anderzijds als een middel om zich tegen die onderdrukking te verzetten, te bevrijden (Robinson, 1997, p. 88).

2.2.4. Hervertaling

Hervertalen (*retranslation*) kan op twee manieren opgevat worden. De eerste manier, die nog aansluit op het vorige hoofdstuk, is hoe Tejaswini Niranjana (in Robinson, 1997, pp. 89-90) het ziet binnen de kolonialistische context. De autochtone prekoloniale bevolking bezat een harmonieuze culturele integriteit die bijna in haar geheel werd vernietigd door de kolonisator en op de een of andere manier hersteld of gereconstrueerd moest worden om de schadelijke gevolgen van kolonisatie ooit te overwinnen. Niranjana stelt dat voor aan de hand van vier perioden. De eerste periode bevindt zich in het verre verleden en is de prekoloniale staat waar alles puur, goed en onaangetast is. De tweede periode maakt deel uit van het recente verleden en is de koloniale staat waar er geen sprake is van puurheid, maar wel van verdorvenheid en van kwaad. De derde periode is het heden en de postkoloniale staat waar het goed en het kwaad gemengd zijn en er sprake is van hybriditeit. De vierde en laatste periode is de gedekoloniseerde staat in de toekomst die puur, goed en gezuiverd is van al het koloniale kwaad. De terechte opmerking die Robinson (1997, p. 90) maakt op Niranjana's schema is dat het gevaarlijk is om ervan uit te gaan dat de prekoloniale staat puur, goed en onaangetast was en dat dat terug bereikt moet worden in de toekomst. Bovendien is er meestal sprake van een mengeling van goed en kwaad in de wereld. Dekolonisatie en hervertalen betekenen volgens Niranjana (in Robinson, 1997, pp. 90) het volledig wegvegen van alle sporen van de koloniale heerschappij, het gaat over de nieuwe transformaties van de mengvorm. Vertalen, net als het herlezen en herschrijven van de geschiedenis houdt het citeren van woorden in van de ene naar de andere context. Dat kan op zowel een positieve als negatieve manier worden geïnterpreteerd. Enerzijds kunnen de woorden van de gekoloniseerde bevolking geciteerd, herschreven of herlezen worden door de kolonisator waardoor de gekoloniseerde bevolking in een slecht daglicht wordt geplaatst. Anderzijds kan dat proces ook gebruikt worden om te dekoloniseren. Vertalen zou namelijk altijd een vorm van cultuurtransformatie omvatten (Robinson, 1997, pp. 92-93).

De tweede vorm van hervertalen wordt door Kaisa Koskinen en Outi Paloposki (2010, p. 294) gedefinieerd als “a second or later translation of a single source text into the same target language”. Volgens hen kan hervertalen een bepaalde tijd nadat de eerste vertaling werd gemaakt, plaatsvinden, maar het is ook mogelijk dat er twee vertalingen op (bijna) hetzelfde moment worden gemaakt en het niet mogelijk is om vast te stellen welke vertaling de eerste is. Bij hervertaling zijn er drie variabelen waarmee rekening gehouden moet worden. Ten eerste kan de brontekst veranderen doorheen de tijd. Ten tweede kan er binnen ‘dezelfde’ taal sprake zijn van variatie. Anthony Pym (in Koskinen & Paloposki, 2010, p. 294) maakt daarom het onderscheid tussen passieve hervertalingen voor verschillende markten en actieve hervertalingen voor dezelfde markt, m.a.w. afhankelijk of een taal in verschillende regio's of landen gesproken wordt of niet. De derde variabele is volgens Koskinen en Paloposki (2010, p. 294) het verschil tussen vertalingen en adaptaties. Wat nog een bijkomend probleem zou kunnen vormen, is dat er niet altijd een duidelijk verschil wordt gemaakt tussen hervertalingen en revisies.

Bij onderzoek naar hervertalen wordt er vaak gewerkt met een casestudy op basis van een literaire tekst, vaak een klassieker. Lawrence Venuti (in Koskinen & Paloposki, 2010, p. 295) stelt dat er een wisselwerking is tussen hervertalen en klassiekers. Hervertalingen kunnen ervoor zorgen dat een werk een klassieker wordt, maar het feit dat een werk een klassieker is, kan ook voor verdere hervertalingen zorgen. Hervertalingen hebben binnen de vertaalwetenschap ook nieuwe inzichten opgeleverd. Door middel van hervertalingen kan bijvoorbeeld onderzocht worden of er een verandering van vertaalnormen en -strategieën heeft plaatsgevonden, of er sprake was van politieke of culturele invloeden en dergelijke (Koskinen & Paloposki, 2010, p. 295). De voornaamste redenen om te hervertalen zijn volgens Koskinen en Paloposki veranderingen doorheen de tijd en veroudering en wanneer de kennis van de brontekst, de auteur en de cultuur uitgebreider is geworden (2010, p. 296).

3. Casestudy: Hella S. Haasses *Oeroeg* in vertaling

3.1. Inhoud en plaatsing van het werk

Hélène Sarafia (Hella) Haasse werd geboren op 2 februari 1918 in Batavia en stierf op 29 september 2011. Het grootste deel van haar jeugd heeft ze in Nederlands-Indië doorgebracht. Ze schreef romans, essays, poëzie en toneel. Een van haar bekendste werken is *Oeroeg*. De novelle werd voor het eerst gepubliceerd in 1948 als Boekenweekgeschenk en verscheen midden in de onafhankelijkheidswording van Indonesië. In 1959 en 1994 zorgde zij nogmaals voor het Boekenweekgeschenk en ze is de enige schrijfster die dat drie keer heeft gedaan. Verder heeft de schrijfster ook een aantal prijzen gewonnen, waaronder de P.C. Hooftprijs en de Prijs der Nederlandse Letteren en is ze een van de meest vertaalde Nederlandse auteurs (Nederlands letterenfonds, z.d.). Een ander bekend werk van Haasse is *Het woud der verwachting*, verschenen in 1949 (Verkruisje & van Bork, 1985; De Nieuwe Kerk Amsterdam, z.d.). In 1993 werd de novelle *Oeroeg* verfilmd door Hans Hylkema (Duursma, 2011).

Oeroeg speelt zich af in Nederlands-Indië, de plaats waar er een mooie en hechte vriendschap bloeit tussen de Nederlandse ik-verteller en Oeroeg, een Javaanse jongen. Hun vriendschap is echter buitengewoon, aangezien de ik-verteller Nederlands is en Oeroeg een inlander. Oorspronkelijk zijn ze, en vooral de ik-verteller dan, er zich niet van bewust dat ze een verschillende afkomst hebben. Ze merken enkel de fysische verschillen op. Oeroeg krijgt al snel in de gaten dat hij tot de ondergeschikten behoort. De ik-verteller heeft het pas later door. Bovendien wil de vader van de ik-verteller niet dat hij zo veel met Oeroeg omgaat. Het grootste verschil ligt in de verschillende rechten en privileges, functies die de mensen kunnen bekleden en het soort onderwijs dat ze kunnen volgen. In de loop van het verhaal worden de verschillen tussen de twee hoofdpersonages steeds groter en groeien ze meer en meer uit elkaar. De ik-verteller verhuist naar Nederland voor zijn studies en Oeroeg gaat naar de Nederlands-Indische Artsenschool in Soerabaja. Na zijn studie keert de ik-verteller terug, maar zijn weerzien met Oeroeg is niet zoals hij had verwacht en in het land is ook alles veranderd (Haasse, 1993).

Het taalgebruik in de novelle *Oeroeg* kan eerder als gedateerd omschreven worden, aangezien de novelle in het midden van de twintigste eeuw geschreven is. Enkele voorbeelden hiervan zijn: verjaarspartij (Haasse, 1993, p. 43), geginnegap (Haasse, 1993, p. 30) en ter ruste gaan (Haasse, 1993, p. 38). Ook het onderwerp is niet meer erg actueel, waardoor de lezer meer achtergrondinformatie nodig zou kunnen hebben om volledig mee te zijn met het verhaal, ook door het veelvuldig voorkomen van realia. Hella S. Haasse gaat verschillend om met realia. Sommige realia worden kort uitgelegd waardoor de lezer er zich iets bij kan voorstellen en andere worden niet uitgelegd en zorgen voor een exotiserend effect.

Wat ook opmerkelijk is, is het gebruik van inversie en de woordvolgorde, zoals bijvoorbeeld in de volgende zinnen:

“Nog zie ik haar zo zitten, steeds bezig de bril omhoog te duwen, die zij bij naaiwerk dragen moest” (Haasse, 1993, p. 52).

“Soms ook zette hij één grammofoonplaat op — ik voelde toen al, hoewel slechts halfbewust, dat er ter wereld niets droefgeestiger bestaan kon dan marsmuziek en operettewalsen in de kilte van een huis dat geen thuis is” (Haasse, 1993, p. 40).

3.2. Vertaling

De novelle *Oeroeg* werd vertaald in veertien talen. Wat opmerkelijk bij de vertaling is, is dat de vertalers op twee manieren zijn omgegaan met de oorspronkelijke titel ‘*Oeroeg*’. In o.a. het Arabisch, Esperanto, Hongaars, Indonesisch en Pools werd er gekozen voor *Oeroeg*, al dan niet aangepast aan de spelling van de taal (bijvoorbeeld *Urug* in het Pools). In o.a. het Duits, Engels, Frans, Servo-Kroatisch en Tsjechisch werd er gekozen voor een titel die de woorden ‘het Zwarte Meer’ bevat, bijvoorbeeld *Der schwarze See* in het Duits (Nederlands letterenfonds, z.d.). Het Zwarte Meer speelt dan ook een centrale rol in het verhaal (Haasse, 1993).

Dit onderzoek baseert zich op drie vertalingen, twee Duitse en één Poolse. De novelle werd voor het eerst naar het Duits vertaald door Maria Csollány (1994) en voor de tweede keer door Gregor Seferens (2016). In de vertaling uit 1994 werden een dertigtal realia cursief gedrukt en toegelicht in het glossarium dat zich achteraan bevindt. In de vertaling uit 2016 heeft de vertaler achteraan ook een glossarium toegevoegd, alleen is het omvangrijker dan die uit 1994 en telt het een veertigtal termen. Bovendien heeft de vertaler de vertaling voorzien van een nawoord, waarin hij het verhaal in de tijd situeert, de levensloop van Hella S. Haasse schetst en de koloniale geschiedenis van Nederland bespreekt. Zofia Klimaszewska vertaalde de novelle naar het Pools (1997). Ook zij heeft een glossarium opgesteld dat bestaat uit een dertigtal termen en een overzicht van de voorkomende afkortingen, met name met betrekking op het schoolstelsel.

3.3. Methodologie

Uit de literatuur is gebleken dat er binnen onderzoek naar de vertaling van realia het vaakst gewerkt wordt met een casestudy (o.a. Aixelá, 1996; Olk, 2013; Ramière, 2006), wat ook in dit onderzoek het geval is. Op basis van de novelle *Oeroeg* van Hella S. Haasse (1993) werden de vertalingen van de aanwezige realia onderzocht. Het doel van dit onderzoek is enerzijds het opstellen van een classificatiesysteem van realia dat van toepassing is op *Oeroeg* (Haasse, 1993) en anderzijds het analyseren en classificeren van de gehanteerde vertaalstrategieën.

De eerste stap van het onderzoek was het aanleggen van een corpus dat alle realia omvat uit het origineel in het Nederlands (Haasse, 1993). Eerst werden alle termen die als cultuurgebonden gezien kunnen worden in een lijst opgesomd, zonder rekening te houden met een bepaalde definitie van realia. Vervolgens werden alle termen uit die lijst geschrapt die niet aan de volgende definitie voldoen: **realia zijn termen die eigen zijn aan een bepaald land of cultuurgebied** (o.a. Grit, 2010, p. 189; Díaz-Cintas & Remael, 2007, p. 200; Florin, 1993, p. 123) **die behoren tot een gemeenschap, maar vreemd zijn voor een andere gemeenschap** (Florin, 1993, p. 123) **en waarschijnlijk voor een moeilijkheid tijdens het vertalen zorgen** (o.a. Aixelá, 1996, p. 58; Ramière, 2006; Díaz-Cintas & Remael, 2007, p. 200). Hoewel de definities die in hoofdstuk 2.1.1 besproken werden van elkaar verschillen en afhankelijk zijn van waar de wetenschappers hun nadruk op leggen, zal de bovengenoemde definitie toegepast worden. Het selectieproces van realia is subjectief en vormt daarom ook het probleempunt van dit onderzoek. Om toch enige objectiviteit te kunnen creëren, heeft Olk (2013) in zijn doctoraatsonderzoek de realia door vier afzonderlijke personen laten selecteren die in de taalsector actief waren aan de hand van zijn definitie van *cultural references*. Het vaststellen of een term cultuurspecifiek is in dit onderzoek, gebeurde via online onderzoek en woordenboeken.

In de tweede stap werd de brontekst met de doelteksten vergeleken, namelijk de drie vertalingen. De vertalingen van realia werden in diezelfde lijst genoteerd. Realia die meermaals voorkwamen in de tekst werden ook meermaals in het corpus opgenomen, aangezien het mogelijk is dat de vertaler de termen elke keer anders benadert. Daarvoor werden alle realia chronologisch opgenomen in de lijst. Bij de derde stap werden de realia via bottom-up benadering geclassificeerd, m.a.w. werden de categorieën pas bepaald nadat het corpus volledig was. Ook dan werden de termen alfabetische en chronologisch gerangschikt. Vervolgens werden de realia onderverdeeld in subcategorieën, waarbij de realia die zich herhalen ook gegroepeerd werden, om nadien gemakkelijker de vertaalstrategieën te kunnen vergelijken. De vierde stap was het analyseren en toekennen van vertaalstrategieën die de vertalers gehanteerd hebben. Dat gebeurde ook via een bottom-up benadering, met de door de wetenschappers voorgestelde strategieën in het achterhoofd (zie hoofdstuk 2.1.3) en per categorie van realia. Tijdens de laatste stap van het onderzoek werd er gekeken of bepaalde vertaalstrategieën bij bepaalde categorieën realia boven andere verkozen werden om op de onderzoeksvraag van dit onderzoek te antwoorden: Genieten bepaalde vertaalstrategieën de voorkeur bij bepaalde categorieën realia?

3.4. Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de analyse besproken worden. De classificatiesystemen zullen telkens met een aantal voorbeelden worden toegelicht.

3.4.1. Classificatie van realia

De geselecteerde realia uit de novelle en haar drie vertalingen kunnen in vier grote categorieën ondergebracht worden, namelijk geografische, etnografische, politiek-militaire en historische realia. Toponiemen zullen in dit hoofdstuk niet worden beschouwd als een categorie van realia, maar zullen

toch worden besproken, aangezien ze uit vertaalwetenschappelijk perspectief interessant zijn. Om het classificatiesysteem preciezer te maken, kan elke categorie nog onderverdeeld worden in subcategorieën. Zoals eerder vermeld, is het selectieproces subjectief van aard en was het niet altijd even eenvoudig om te bepalen wat wel en wat niet onder de term *realia* viel. Wat ook opgemerkt moet worden, is dat de categorieën onafhankelijk zijn van woordsoorten. De voorbeelden die in dit hoofdstuk zullen worden aangehaald, zullen telkens contrastief weergegeven worden: eerst de term uit het Nederlandse origineel (Haasse, 1993), nadien de term uit de eerste Duitse vertaling (Haasse, 1994), dan de term uit de tweede Duitse vertaling (Haasse, 2016) en ten slotte uit de Poolse vertaling (Haasse, 1997). De vertaalde termen zijn letterlijk uit de novelles gehaald en de naamvallen werden niet aangepast, aangezien dat niet van belang is in dit onderzoek.

Geografische realia	Etnografische realia	Politiek-militaire realia	Historische realia
stedenbouwkunde	woning	wapens	
bossen, planten, landschappen	dagelijks leven	maatschappelijk-politieke leven	
rivieren	werk	machtsorganen en -dragers	
dieren	status en afkomst		
	voeding		
	kleding		
	maten		
	cultuur		

Figuur 5. Een classificatie van de geanalyseerde realia

3.4.1.1. Geografische realia

De eerste categorie die onderscheiden kan worden, is die van de geografische realia. Die kan verder in vijf subcategorieën worden onderverdeeld, namelijk stedenbouwkunde, bossen, planten en landschappen, rivieren en tot slot dieren.

3.4.1.1.1. Stedenbouwkunde

De eerste subcategorie omvat termen die betrekking hebben op de stedenbouwkunde, de indeling van land. Zo werden dorpen in Nederlands-Indië *desa's* genoemd en een groep woningen *kampong*. Naar de lokale marktplaats werd er verwezen met de term *pasar*.

3.4.1.1.2. Bossen, planten, landschappen

De tweede subcategorie heeft betrekking op bossen, planten en landschappen. Voorbeelden daarvan zijn: rijstvelden die *sawa's* genoemd worden, *theetuinen* en *theestruiken*, bomen als *flamboyantbomen* en *waringinbomen* en *sirih*, een plant waarop gekauwd wordt. *Sirihkauwen* zou eveneens tot de categorie etnografische realia kunnen behoren, aangezien het een gebruik is. Ook *vloedbossen* zijn een kenmerkend landschap voor de tropen.

3.4.1.1.3. Rivieren

Tot de derde subcategorie behoort de term *kali*, die verwijst naar een rivier.

3.4.1.1.4. Dieren

Een *beo* is een voorbeeld van de vierde subcategorie, een vogel die voorkomt in Zuidoost-Azië of een *karbouw*, een waterbuffel uit Zuidoost-Azië.

3.4.1.2. Etnografische realia

De tweede categorie realia zijn etnografische realia, realia die te maken hebben met de manier van leven van een volk. Deze categorie kan worden onderverdeeld in de volgende acht subcategorieën:

3.4.1.2.1. Woning

Onder deze subcategorie vallen termen die te maken hebben met het type woning van een volk. Kenmerkend voor huizen in Nederlands-Indië zijn *achtergalerijen*, *voorgalerijen* en *binnengalerijen*. Een ander voorbeeld van dit type realia zijn *desawoningen*, woningen van de dorpsbevolking, *pantjoran*, een badplaats bij een hut en *slokan*, een soort van goot.

3.4.1.2.2. Dagelijks leven

Tot het dagelijks leven behoren termen als *bale-bale*, een ligbank, *klamboe*, een muskietennet, *pikolans*, een soort van draagstokken, *potongen*, snijden of eten kopen in een *warong*, een soort eetkraam.

3.4.1.2.3. Werk

De *baboe*, de *djongos*, de *huisjongen*, de *koelie* en de *mandoer* zijn allemaal voorbeelden van deze categorie. Het zijn allemaal cultuurspecifieke beroepen. Een *baboe* vervult de rol van een kinderopvester, een *djongos* is net zoals een *huisjongen* een huisbediende, een *koelie* werkt in een fabriek of op een plantage en een *mandoer* is een opzichter.

3.4.1.2.4. Status en afkomst

Tot deze subcategorie behoren termen die verwijzen naar de plaats in de maatschappij en status van een persoon, maar ook naar persoonlijkheidskenmerken. Zo wordt iemand die in een desa woont een *desajongen* of *desaman* genoemd. Een oproerling in Nederlands-Indische context wordt een *brandal* genoemd, een jonge heer een *sinjo besar* en een *katjang* is een pejoratieve benaming voor een Indonesiër.

3.4.1.2.5. Voeding

Ook voeding is een subcategorie van etnografische realia. Zo verwijst de term *katjang* niet alleen naar een Indonesiër, maar ook naar pindanoten, is *ketan* een gerecht bestaande uit rijst, geraspte klapper (kokos) en bruine suiker, wordt er een *rijsttafel* voorbereid als er gasten komen en is *roedjak* onrijp fruit met scherpe saus.

3.4.1.2.6. Kleding

De zesde subcategorie bestaat uit kleding die typisch is voor een bepaalde cultuur. Zo is een *kabaai* een korte vrouwenjas, een *sarong* een rok, een *slendang* een draagdoek en *kain* een geweven stuk stof.

3.4.1.2.7. Maten

In de novelle *Oeroeg* is er slechts één voorbeeld van een maateenheid, namelijk een *dubbeltje* of tien cent.

3.4.1.2.8. Cultuur

Voorbeelden van cultuur zijn bijvoorbeeld de *wajangpoppen* die in een poppenspel gebruikt worden of het hoofdpersonage van een mythe *Nènèh Kombèl* die wacht op dode kinderen. Tot deze subcategorie behoren ook gewoonten en rituelen. Zo is een *doekoen* een inheemse medicijnman die mensen geneest met *goenagoena* en *obat*.

3.4.1.3. Politiek-militaire realia

Politiek-militaire realia vormen de derde categorie realia en kunnen onderverdeeld worden in drie subcategorieën, namelijk wapens, realia uit het maatschappelijk-politieke leven en machtsorganen en -dragers.

3.4.1.3.1. Wapens

Van deze subcategorie zijn er twee voorbeelden uit de novelle, namelijk *dajakwapens* of de wapens van een lokale stam en een *kris*, een Javaanse dolk.

3.4.1.3.2. Maatschappelijk-politiek leven

Het schoolsysteem is een goed voorbeeld van deze subcategorie: de *HBS* of de hogereburgerschool, de *HIS* of de Hollands-Inlandse school, het MULO of het meer uitgebreid lager onderwijs en de NIAS, de Nederlands Indische Artsenschool.

3.4.1.3.3. Machtsorganen en -dragers

In het geval van de geanalyseerde novelle heeft deze subcategorie betrekking op het bestuur van een gebied. Aan het hoofd van een gouvernement stond een *gouvernante* die *gouvernementsregelingen* trof.

3.4.1.4. Historische realia

De vierde en laatste categorie van realia zijn de historische realia. Het vorige voorbeeld van het gouvernement zou ook tot deze categorie kunnen behoren, aangezien het gaat over het vroegere bestuur van de overzeese Nederlandse gebieden. Andere voorbeelden van deze categorie zijn *het Rijk van Mataram* uit de zestiende eeuw en de tempel *Boroboedoer*. Tot deze categorie zouden ook een aantal onderwijsvormen kunnen behoren die niet meer bestaan. Om het overzichtelijk te houden zullen die echter in de subcategorie *maatschappelijk-politiek leven* geplaatst worden.

3.4.1.5. Toponiemen

Rekening houdend met de definitie die in dit onderzoek gehanteerd wordt, zijn niet alle toponiemen realia, aangezien ze niet eigen zijn aan een bepaalde gemeenschap én vreemd zijn voor een andere gemeenschap. Toch zou er gezegd kunnen worden dat ze tot een land of cultuurgebied behoren en voor een moeilijkheid kunnen zorgen tijdens het vertalen. Dat is afhankelijk van de verhouding tussen de brontaal- en doeltaalcultuur. Voor een lezer uit Duitsland zal een stad zoals Den Haag hoogstwaarschijnlijk niet vreemd in de oren klinken, maar voor een lezer uit Indonesië misschien wel. De Indonesische stad Soerabaja zou voor Europeanen dan weer wel vreemd kunnen voorkomen. Zoals eerder vermeld, is het een subjectieve inschatting die de vertaler moet maken. Hetzelfde geldt voor de talen. Zo is het uit vertaalwetenschappelijk perspectief heel interessant om te kijken naar het onderscheid tussen Nederlands en Hollands in de vertaling. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen toponiemen uit Europa en toponiemen uit Azië. Die eerste zullen voor de doeltaallezers beter bekend zijn. Voorbeelden daarvan zijn Holland (en Hollands), Nederland (en Nederlands), Delft en Den Haag. De 'vertalingen' van die toponiemen bestaan al waardoor er geen sprake is van een vertaalprobleem. Toponiemen uit Azië zijn bijvoorbeeld Indië, Java, Kebon Djati, Soekaboemi en Soerabaja, maar ook de berg Fuji-Yama en de Preanger, het meer Telaga Hideung. Ook Batavia zou tot de Aziatische toponiemen gerekend kunnen worden, maar ook tot historische realia, aangezien die stad nu Jakarta heet, de hoofdstad van Indonesië.

3.4.2. Classificatie van vertaalstrategieën

Via een bottom-up benadering werd er een nieuwe taxonomie opgesteld voor de gebruikte vertaalstrategieën. Deze taxonomie is gebaseerd op reeds bestaande taxonomieën (besproken in 2.1.3.3). Uit de analyse komen de volgende vertaalstrategieën voort, gerangschikt van meest vervreemdend naar meest domesticerend: overdraging, overdraging + toelichting, letterlijke vertaling, equivalentie, toelichting/toevoeging, generalisatie, weglating en adaptatie. De strategieën zullen in dit hoofdstuk worden besproken en geïllustreerd met voorbeelden. De voorbeelden in de brontaal zijn afkomstig uit *Oeroeg* (Haasse, 1993). Buiten de combinatie overdraging + toelichting zijn ook nog andere combinaties mogelijk. Die zullen echter niet een afzonderlijke strategie beschouwd worden.

3.4.2.1. Overdraging

Overdraging is de meest vervreemdende strategie, aangezien de term letterlijk wordt overgenomen uit de brontekst. Wel is het mogelijk dat de term cursief gedrukt wordt of dat de spelling wordt aangepast. In voorbeeld 1 en 2 is er sprake van overdraging, in voorbeeld 3 van overdraging met een spellingsaanpassing, waarbij de *oe* een *u* wordt en in voorbeeld 4 van overdraging waarbij een term cursief gedrukt wordt, wat wijst op het vreemde karakter van die term. Dat laatste voorbeeld zou gezien kunnen worden als een letterlijke vertaling, aangezien de twee delen van de samenstelling “vertaald” worden, maar behoort eerder tot deze strategie aangezien het gaat om de vreemde term *sawa* en niet om *pad*. Deze strategie komt voor bij alle eerder bestudeerde taxonomieën, soms met een andere naam. Grit noemt deze strategie *handhaving* (2010, p. 192), o.a. Ramière (2006), Leppihalme (2011, p. 129) en Olk (2013, p. 348) gebruiken de term *transference* of overdraging in het Nederlands en Díaz-Cintas en Remael (2007, p. 202) en Tomaszekiewicz (in Pettit, 2009, p. 45) spreken van een leenwoord (*loan*).

1. een handvol katjang
eine Handvoll katjang
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
2. met een sarong los om zijn schouders geslagen
w [...] sarong zarzucony na ramiona
(Haasse, Urug, 1997)
3. onder toezicht van de baboe
unter der Aufsicht der Babu
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
4. sawapaden
sawah-Pfade
(Haasse, Der schwarze See, 1994)

3.4.2.2. Overdraging + toelichting

Bij de combinatie van overdraging en toelichting wordt de term letterlijk overgenomen, maar wel verduidelijkt met een toelichting. Deze combinatie is de meest voorkomende combinatie en komt vooral voor wanneer een term voor de eerste keer in een tekst voorkomt. Daarom wordt deze combinatie van twee vertaalstrategieën als één vertaalstrategie gezien. Ook deze strategie is vervreemdend omdat de doeltaallezer rechtstreeks in contact komt met de vreemde term, alleen zorgt de vertaler voor een beetje uitleg. In de onderstaande voorbeelden wordt de term eerst overgedragen en nadien uitgelegd. In het vijfde en zesde voorbeeld wordt de term in het Duits bovendien gecursiveerd. Ook Olk (2013, pp. 348-349) beschouwt deze strategie als een afzonderlijke strategie. Alleen maakt hij verder nog een onderscheid tussen *transference + explanation* en *transference + explicitation*. Bij de beide combinaties wordt er extra informatie toegevoegd, alleen wordt bij *explanation* de denotatie ook uitgelegd en bij *explicitation* niet. Die tweede combinatie is dus meer vervreemdend dan die eerste.

5. van de verderop gelegen desa's
von den entfernten *desas*, den Dörfern der Einheimischen
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
6. het gekletter van de pantjoran achter de hut
plusk pantjoranu, kapieliska za chatą
(Haasse, Urug, 1997)
das Plätschern der *pantjoran*, der Badestelle hinter der Hütte
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
7. een handvol katjang
eine Handvoll Katjang, also Erdnüsse
(Haasse, Der schwarze See, 2016)

3.4.2.3. Letterlijke vertaling

Net als overdraging komt deze strategie ook voor bij de meeste reeds bestaande taxonomieën. Zo spreekt Pedersen (2011, p. 76) van een directe vertaling, Ramière (2006) en Tomaszkievicz (in Pettit, 2009, p. 45) van een letterlijke vertaling en Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004, p. 29) en Grit (2010, p. 192) van een leenvertaling. Wanneer een term letterlijk vertaald wordt, wordt er woord voor woord vertaald. Deze strategie is eerder vervreemdend dan domesticerend. Hoewel de doeltaallezer de term in zijn of haar taal voorgeschoteld krijgt, kan de term nog steeds als vreemd overkomen. In het geval van voorbeeld 8 en 9 worden alle delen van de reale afzonderlijk vertaald, in voorbeeld 10 en 11 elk deel van de samenstelling.

8. op de Hollands-Inlandse school
do niderlandzkiej szkoły dla tubylców
(Haasse, Urug, 1997)
die Holländische Schule für indonesische Kinder
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
9. Nederlands Indische Artsenschool
die Niederländisch-Indische Ärzteschule
(Haasse, Der schwarze See, 2016)
Nederlandzko-Indonezyjskiej Szkoły Lekarskiej
(Haasse, Urug, 1997)
10. op de achtergalerij
auf der hinteren Veranda
(Haasse, Der schwarze See, 1994; Haasse, Der schwarze See, 2016)
na tylniej werandzie
(Haasse, Urug, 1997)
11. na de rijsttafel
nach der Reistafel
(Haasse, Der schwarze See, 1994; Haasse, Der schwarze See, 2016)

3.4.2.4. *Equivalentie*

Bij equivalentie gaat het om twee termen die min of meer dezelfde betekenis hebben en als synoniemen gebruikt kunnen worden. Deze strategie bevindt zich op de grens tussen vervreemdend en domesticerend, aangezien de ene synoniem vreemder kan overkomen dan de andere. Deze strategie komt overeen met synonymie bij Aixelá (1996, p. 63) en grotendeels met equivalentie bij Tomaszewicz (in Pettit, 2009, p. 45).

12. de huisjongen
der Hausdiener, der Hausbursche
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
der Hausboy
(Haasse, Der schwarze See, 2016)
służący
(Haasse, Urug, 1997)
13. canna's
cannablüten
(Haasse, Der schwarze See, 1994)
die Blüten des Blumenrohrs
(Haasse, Der schwarze See, 2016)
kanny
(Haasse, Urug, 1997)

14. sirihkauwen

betelkauen

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

sirihkauen

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

żucia betelu

(Haasse, Urug, 1997)

15. achter de takken van de waringinboom

über den Zweigen des Waringin-Baumes

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

hinter den Zweigen der Birkenfeige

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

za gałęziami drzewa waringin

(Haasse, Urug, 1997)

3.4.2.5. Toelichting/toevoeging

Bij toelichting wordt de term verduidelijkt aan de hand van een omschrijving of definiëring. Toevoeging is een vorm van toelichting waarbij extra informatie aan de doeltekst wordt toegevoegd. Ook Díaz-Cintas en Remael (2007, p. 207) stellen dat toevoeging en toelichting niet als twee volledig verschillende strategieën beschouwd kunnen worden. Zowel toevoeging als toelichting komen vaak voor in combinatie met andere vertaalstrategieën. Deze strategie staat op dezelfde plaats als de volgende strategie, generalisatie, wat betreft vervreemding en domesticatie. De vertaler komt de doeltaallezer in een redelijk grote mate tegemoet door de realia van extra uitleg te voorzien. In voorbeeld 16 wordt de reale gedefinieerd zonder overgedragen te worden. In voorbeeld 17 wordt de vertaler zichtbaar. In de eerste plaats vindt er adaptatie plaats en wordt de reale vervangen door een concept uit de doelcultuur, maar nadien volgt er een tussenkomst van de vertaler die de term uit de brontaal overdraagt tussen haakjes en erop wijst dat het een noot van de vertaler is (*przypis tłumacza*). Dat is de meest opvallende vorm van toelichting en toevoeging, aangezien de lezer zich ervan bewust wordt dat hij of zij te maken heeft met een vertaling. Aixelá (1996, p. 62) beschouwt dat als een afzonderlijke strategie die hij extratekstuele glosse noemt (onder extratekstueel valt ook het toevoegen van een opmerking of een vertaling tussen haakjes in de tekst zelf). In voorbeeld 18 wordt de afkorting, die verder in de novelle nog voorkomt, toegevoegd aan de letterlijke vertaling, zodat de lezer de beide vormen kent en in voorbeeld 19 wordt er toegevoegd dat het over een tempel gaat. De strategie toelichting/toevoeging komt o.a. overeen met *omschrijving of definiëring in de doeltaal* bij Grit (2010, p. 62), toelichting bij Tomaszewicz (in Pettit, 2009, p. 45) en explicatie bij Leppihalme (2011, p. 129).

16. een dubbeltje

zehn Cent

(Haasse, Der schwarze See, 1994; Haasse, Der schwarze See, 2016)

za dziesięć centów

(Haasse, Urug, 1997)

17. naar de HBS

do szkoły średniej (HBS-u, przyp. tłum.)

(Haasse, Urug, 1997)

18. op de Hollands-Inlandse school

die HIS, die Holländische Eingeborenenschule

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

19. de Boroboedoer

die Tempel von Borobudur

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

3.4.2.6. Generalisatie

Bij generalisatie wordt de kern van de betekenis van een reale weergegeven in de doeltekst, zonder dat de reale zelf herhaald wordt. Vaak wordt de term door een hyperoniem vervangen. Deze strategie kan gezien worden als een neutralisatie van de reale, zonder dat de volledige boodschap verloren gaat en is daarom eerder domesticerend. De vertaler zorgt ervoor dat de doeltaallezer de boodschap van de term meekrijgt. Ze komt overeen met de strategie *kernvertaling* in Grit zijn theorie (2010, p. 193). Ook Tomasziewicz (in Pettit, 2009, p. 45) stelt dat realia door middel van generalisatie geneutraliseerd worden. In voorbeeld 20 wordt een specifieke boomsoort vervangen door het hyperoniem *drzewo* (boom). In voorbeelden 21, 22 en 23 worden de realia alsook geneutraliseerd.

20. albitiabomen

drzew

(Haasse, Urug, 1997)

21. van de verderop gelegen desa's

aus den etwas entfernt gelegenen Dörfern

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

z położonych opodal wiosek

(Haasse, Urug, 1997)

22. de sawa's

die Reisfelder

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

pola ryżowe

(Haasse, Urug, 1997)

23. in de kali

im Fluß

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

w rzece

(Haasse, Urug, 1997)

3.4.2.7. Weglating

Bij deze vertaalstrategie wordt de term volledig weggelaten. Er zou gezegd kunnen worden dat er bij toelichting en generalisatie ook sprake is van een weglating, aangezien de term zelf niet overgedragen wordt, maar de betekenis blijft weergegeven. Bij weglating is dat niet het geval. Deze strategie is eerder domesticerend dan vervreemdend, aangezien de doeltaallezer niet in contact komt met de vreemde term. In voorbeeld 24 wordt AMS weggelaten. De vertaler vertaalt MULO in een aantal gevallen in de novelle met *Realschule*, een concept uit de doeltaalcultuur, en middelbaar onderwijs door *Mittelschule*. In voorbeeld 25 wordt er in de brontaal zowel van *klamboes* als van *musketengaas* gesproken. In de vertaling wordt de term *klamboe* weggelaten en enkel *musketengaas* wordt vertaald. Uitgezonderd van Vlachov en Florin (in Verstraete, 2004) komt deze strategie voor bij alle besproken taxonomieën (o.a. Leppihalme, 2011, p. 129; Díaz-Cintas & Remael, 2007, p. 206; Grit, 2010, p. 193).

24. MULO, AMS of soortgelijk middelbaar onderwijs

[ihn auf] die Realschule oder eine andere Mittelschule [zu schicken]

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

25. de bedden met hun neerhangende, gesteven klamboes, kubussen van musketengaas

um die Betten hingen Vorhänge aus gestärkter Moskitogaze

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

3.4.2.8. Adaptatie

Bij adaptatie wordt de term uit de brontaal vervangen door een andere term die de betekenis van de originele term weergeeft. Het kan zowel een term uit de doeltaal zijn alsook een andere term uit de brontaal. Deze strategie wordt verwisseling genoemd door Díaz-Cintas en Remael (2007, p. 204), adaptatie door Grit (2010, p. 193) en culturele adaptatie door Leppihalme (2011, p. 129). Pedersen (2011), Olk (2013) en Ramière (2006) noemen deze strategie (culturele) substitutie. Deze strategie is de meest domesticerende strategie, aangezien de vertaler de doeltaallezer volledig tegemoetkomt. In voorbeeld 26 en 28 wordt een vorm van het Nederlandse onderwijs vervangen door een vorm van het Duitse onderwijs. Ook in voorbeeld 27 wordt de reale vervangen door concepten uit de doeltaalculturen.

26. voor mij begon het vierde leerjaar van de HBS

für mich begann das vierte Schuljahr der Oberschule

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

27. de middelbare school

die Mittelschule

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

die weiterführende Schule

(Haasse, Der schwarze See, 2016)

gimnazjum

(Haasse, Urug, 1997)

28. in de tweede klas van de MULO

in die zweite Klasse der Realschule

(Haasse, Der schwarze See, 1994)

3.4.3. Gehandhaafde vertaalstrategieën

In dit hoofdstuk zal er getracht worden om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag, namelijk of bepaalde vertaalstrategieën de voorkeur genieten bij bepaalde categorieën realia. Dat zal categorie per categorie besproken worden. Ook toponiemen zullen in dit hoofdstuk besproken worden, hoewel ze niet als een categorie van realia beschouwd worden. Naar de Duitse vertalingen van *Oeroeg* (Haasse, 1993) zal hieronder verwezen worden met 1994 en 2016 (Haasse, 1994; Haasse, 2016) en naar de Poolse vertaling met 1997 (Haasse, 1997).

3.4.3.1. Geografische realia

3.4.3.1.1. Stedenbouwkunde

De term *desa* komt zes keer voor in het corpus. In de vertaling uit 1994 kiest de vertaler ervoor om de eerste keer de term cursief gedrukt over te dragen met een toelichting. De andere vijf keer wordt de term enkel overgedragen. In de vertalingen uit 2016 en 1997 wordt de term een aantal keer overgedragen en een aantal keer gegeneraliseerd. De lezer krijgt de link tussen *dorp* en *desa* dan niet expliciet mee.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
van de verderop gelegen desa's	von den entfernten <i>desas</i> , den Dörfern der Einheimischen	overdraging + toelichting cursief	aus den etwas entfernt gelegenen Dörfern	generalisatie	z położonych opodal wiosek	generalisatie
in een van de desa's hoger op de berg	in einem weiter oben am Berg gelegenen Desa	overdraging	in eines der höher auf dem Berg gelegenen Dörfer	generalisatie	w jednej z wiosek w wyższych partiach gór	generalisatie
uit de desa	aus dem Desa	overdraging	aus dem Dorf	generalisatie	z desy	overdraging
in de desa	im Desa	overdraging	im Desa	overdraging	w desie	overdraging
tegenover de vuilheid en armoede	gegen den Schmutz und die Armut des Desa	overdraging	gegenüber dem Schmutz und der Armut des Dorfs	generalisatie	stosunek do brudu i biedy w desie	overdraging

van de desa						
desa's	die Desas	overdraging	die Dörfer	generalisatie	desy	overdraging

De tweede term die zich meermaals herhaalt, is *kampung*. Die term wordt in de drie vertalingen elke keer overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in de kampung	im Kampung	overdraging	im Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	w kampongu	overdraging
in de kampung	im Kampung	overdraging	im Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	w kampongu	overdraging
kampung	Kampung	overdraging	Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	kampongu	overdraging
in de kampung	in den Kampung	overdraging	in den Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	w kampongu	overdraging
in de kampung	im Kampung	overdraging	im Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	do kampongu	overdraging
in de kampung	im Kampung	overdraging	im Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	w kampongu	overdraging
aan de periferie van een kampung	am Rande des Kampongs	overdraging	am Rande eines Kampongs	overdraging + spellings-aanpassing	na peryferiach kampongu	overdraging
aan de tuinen grenzende kampung	[verschoben die Grenze] des Kampongs, das gleich hinter den Gärten lag	overdraging	an die Gärten grenzenden Kampung	overdraging + spellings-aanpassing	za ogrodami kampong	overdraging

De derde term *pasar* komt twee keer voor en *Pasar Baroe* één keer. In de vertaling uit 2016 wordt *pasar* overgedragen, in die uit 1994 wordt *pasar* twee keer letterlijk vertaald met *Basar* en in die uit 1997 wordt *pasar* één keer gegeneraliseerd naar *rynek* (marktplaats) en één keer letterlijk vertaald met *bazar*. *Pasar Baroe* wordt drie keer overgedragen met een spellingsaanpassing (*Pasar Baru*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
op de pasar	im Basar	letterlijke vertaling	auf dem Pasar	overdraging	na rynku	generalisatie
op de pasars	auf dem Basar	letterlijke vertaling	auf den Pasars	overdraging	na bazarze	letterlijke vertaling
op de Pasar Baroe [...] met je djongos	im Pasar Baru mit deinem Djongos	overdraging + spellings-aanpassing	mit deinem Boy auf dem Pasar Baru	overdraging + spellings-aanpassing	w Pasar Baru z tym twoim dzongosem	overdraging + spellingsaanpassing

De laatste term van deze subcategorie is *op de Veluwe*, in *Laren of Blaricum*. In de twee Duitse vertalingen (1994 en 2016) werd er toegevoegd dat het om plaatsen in Nederland gaat (1994: *in Holland*, 2016: *in den Niederlanden*). Die toponiemen behoren uitzonderlijk wel tot de geografische realia,

aangezien het gaat over een huis uit Nederlands-Indië dat niet in het Indische landschap past en beter in Nederland zou passen. Het is een reale, aangezien het voor de doeltaallezers niet vanzelfsprekend zou kunnen zijn wat de auteur daarmee bedoelt.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
op de Veluwe, in Laren of Blaricum	in Holland in der Veluwe, in Laren oder Blaricum	toevoeging + overdraging	in den Niederlanden in der Veluwe [stehen können,] in Laren oder in Blaricum	toevoeging + overdraging	na Weluwe, w Laren abo Blaricum	overdraging + spellingsaanpassing

3.4.3.1.2. Bossen, planten, landschappen

De term *albitiabomen* werd er in de drie vertalingen op een verschillende manier benaderd. In die uit 1994 werd de term overgedragen (*Albitia-Bäume*), in die uit 2016 ook, maar werd de spelling aangepast (*Albizienbäume*), en in 1997 is er sprake van generalisatie met het hyperoniem *bomen* (drzewa). In 1994 en 1997 werd de term *canna's* overgedragen, met een spellingsaanpassing in het Pools (*Cannablüten*, *kanny*), terwijl in 2016 equivalentie werd gebruikt (die Blüten des *Blumenrohrs*, *Blumenrohr* en *bloemriet* zijn synoniemen voor *canna*). Die laatste vertaler kiest voor dezelfde strategie bij de term *flamboyantbomen* (*Flammenbäume* en *Flamboyantbäume* kunnen als synoniemen gebruikt worden). In 1994 en 1997 werd die term overgedragen (*Flamboyantbäume* en *kwiaty drzew flamboyant*). De volgende term is *sirihkauwen*. In 1994 en 1997 werd er gekozen voor equivalentie (*Betelkauen* en *żucie betelu*, betel en sirih kunnen als synoniemen beschouwd worden) en in 2016 voor overdraging (*Sirihkauen*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
albitiabomen	Albitia-Bäume	overdraging	Albizienbäume	overdraging + spellingsaanpassing	drzew	generalisatie
canna's	Cannablüten	overdraging	die Blüten des Blumenrohrs	equivalentie	Kanny	overdraging
de bloemen van de flamboyantbomen	die Blüten der Flamboyantbäume	overdraging	die Blüten der Flammenbäume	equivalentie	kwiaty drzew flamboyant	overdraging
sirihkauwen	Betelkauen	equivalentie	Sirihkauen	overdraging	żucia betelu	equivalentie

Net als bij *desa* kiest de vertaler in de vertaling uit 1994 ervoor om vrij snel de term toe te lichten om nadien met overdraging te kunnen werken. Deze keer niet wanneer de term voor het eerst voorkomt, aangezien hij in een samenstelling gebruikt wordt. In de vertaling uit 2016 wordt er voornamelijk gegeneraliseerd (*Reisfelder*). Slechts één keer wordt de term *sawa* overgedragen en toegelicht (met een spellingsaanpassing naar *Sawah*). Ook in de vertaling uit 1997 wordt de term telkens gegeneraliseerd (*pole ryżowe* of *taras ryżowy*, rijstveld of rijstterras).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
sawapaden	<i>sawah</i> -Pfade	overdraging cursief	Wege in den Reisfeldern	generalisatie	wśród pól ryżowych	generalisatie
op sawa's	auf den <i>sawahs</i> , den Reisfeldern	overdraging + toelichting cursief	in den Reisfeldern, den <i>Sawahs</i>	toelichting + overdraging	na polach ryżowych	generalisatie
de sawa's	die <i>Sawahs</i>	overdraging	die Reisfelder	generalisatie	pola ryżowe	generalisatie
naar de sawa	auf die <i>Sawahs</i>	overdraging	zum Reisfeld	generalisatie	na pola ryżowe	generalisatie
de sawa's	mit den <i>Sawahs</i>	overdraging	die Reisfelder	generalisatie	widok tarasów ryżowych	generalisatie
het water van de sawa's	das Wasser auf den <i>Sawahs</i>	overdraging	das Wasser auf den Reisfeldern	generalisatie	woda na polach ryżanych	generalisatie
op de sawa's	auf den [...] <i>Sawahs</i>	overdraging	in den Reisfeldern	generalisatie	na polach ryżowych	generalisatie

Bij de term *tambleang* werd er in de drie vertalingen gekozen voor een overdraging.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
Tambleang-bloempjes	Tambleang-blüten	overdraging	Tambleang-blüten	overdraging	setki kwiatków <i>tambleang</i>	overdraging
boven de tambleang-struiken	über den Tambleang-sträuchern	overdraging	über den Tambleang-sträuchern	overdraging	nad krzakami <i>tambleang</i>	overdraging

De samenstellingen met *thee*- worden in dit onderzoek ook beschouwd als realia, aangezien ze typisch zijn voor de Indonesische cultuur en eerder vreemd zijn voor de doeltaalcultuur. Hoewel er in dit geval geen sprake is van een vertaalprobleem, is het toch interessant om te kijken naar hoe de vertalers met die termen zijn omgegaan. In het geval van de samenstellingen *theetu* en *theeland* wordt er gewerkt met equivalentie. Theetu, theeland en theeplantage zijn synoniemen en dat is ook zichtbaar in de vertalingen, aangezien de termen door elkaar gebruikt worden. In het geval van *theestruiken* wordt er letterlijk vertaald.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in de aangrenzende gedeelten van de theetuinen	in den benachbarten Teeplantagen	equivalentie	in den angrenzenden Teilen der Teeplantage	equivalentie	w sąsiadujących z nim ogrodach herbacianych	equivalentie
theetuinen	die Teeplantagen	equivalentie	die Teeplantagen	equivalentie	ogrody herbaciane	equivalentie
door de theetuinen	in die Teeplantagen	equivalentie	in die Teefelder	equivalentie	po ogrodach herbacianych	equivalentie
door de theetuinen	durch die Teeplantagen	equivalentie	durch die Teeplantage	equivalentie	przez plantację herbaty	equivalentie
theetuinen	Teefelder	equivalentie	Teeplantage	equivalentie	ogrodów herbacianych	equivalentie
tussen de theestruiken	zwischen den Sträuchern der [...] Teeplantagen	letterlijke vertaling	in den Teesträuchern	letterlijke vertaling	wśród krzaczków herbaty	letterlijke vertaling
de bittere geur van theestruiken	der bittere Geruch von Teesträucher	letterlijke vertaling	der bittere Geruch der Teesträucher	letterlijke vertaling	gorzki zapach krzewów herbacianych	letterlijke vertaling

door het theeland	über die Teefelder	equivalentie	durch die Teefelder	equivalentie	po polach herbacianych	equivalentie

In het geval van de term *vloedbossen* wordt er in de vertaling uit 1994 en 2016 met equivalentie gewerkt. Vloedbos en mangrove zijn namelijk synoniemen. In de vertaling uit 1997 wordt de term *vloedbossen* vervangen door een andere term uit de broncultuur, namelijk *lasy monsunowe* (Moessonwoud)

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
vloedbossen	Mangrovenwälder	equivalentie	Mangrovenwälder	equivalentie	do lasów monsunowych	adaptatie
vloedbossen	die Mangrovenwälder	equivalentie	die Mangrovenwälder	equivalentie	lasy monsunowe	adaptatie

De laatste term van deze subcategorie is *waringinboom*. In de vertaling uit 1994 wordt er in de beide gevallen gewerkt met een overdraging (*Waringin-Baum*). In de vertaling uit 2016 kiest de vertaler voor equivalentie. Een synoniem voor waringinboom is treurvijg (*Birkenfeige*). In de vertaling uit 1997 wordt er voor twee verschillende strategieën gekozen. De eerste keer wordt de term *waringin* overgedragen maar wordt eraan toegevoegd dat het om een vijgenboom gaat (*drzewo figowe*). In het tweede geval wordt de term enkel overgedragen (*drzewo waringin*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
door het neerhangende loof en de luchtwortels van een waringinboom	die niederhängenden Zweige und Luftwurzeln eines Waringin-Baumes	overdraging	vom herabhängenden Laub und den Luftwurzeln einer Birkenfeige	equivalentie	przykryty kopułą zwisającego listowia i naziemnymi korzeniami drzewa figowego waringin	overdraging + toevoeging
achter de takken van de waringinboom	über den Zweigen des Waringin-Baumes	overdraging	hinter den Zweigen der Birkenfeige	equivalentie	za gałęziami drzewa waringin	overdraging

3.4.3.1.3. Rivieren

Bij deze subcategorie komt er slechts één reale voor, namelijk *kali*. In de vertaling uit 1994 wordt de term overgedragen en cursief gedrukt en toegelicht. In die uit 2016 en 1997 is er sprake van generalisatie en wordt het hyperoniem rivier gebruikt (*Fluß* en *rzeka*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in de kali	im <i>kali</i> , im Fluß	overdraging + toelichting cursief	im Fluß	generalisatie	w rzece	generalisatie

3.4.3.1.4. Dieren

De term *karbouw* en *waterbuffel* zijn synoniemen. De term *Kerabau* bestaat namelijk ook in het Duits. In de vertaling uit 2016 is er dus sprake van equivalentie (*Wasserbüffel*). In de vertaling uit 1994 en 1997 is er sprake van generalisatie (*Büffel* en *bawół*), hoogstwaarschijnlijk omdat het hier niet per se gaat over de diersoort, maar over de klokjes die de dieren dragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
het eentonige geluid van de karbouwen-klokjes	die eintönigen Klänge der Büffelglocken	generalisatie	der eintönige Klang der Wasserbüffel-glöckchen	equivalentie	monotonny dzwięk dzwonków bawołów	generalisatie
een beo	ein Beo	overdraging	ein Beo	overdraging	beo	overdraging

3.4.3.2. Etnografische realia

3.4.3.2.1. Woning

De eerste term van deze subcategorie is *achtergalerij*. Het is een term die zich vaak herhaalt. In de drie vertalingen worden twee strategieën gebruikt, namelijk letterlijke vertaling en generalisatie. Het is niet altijd even belangrijk om welke galerij het gaat en daarom wordt de overkoepelende term galerij (*Veranda*, *weranda* en *galeria*) meermaals gebruikt. Opmerkelijk aan de vertaling uit 1997 is dat de termen *galeria* en *weranda* als synoniemen gebruikt worden. Met de term *galeria* sluit de vertaler dichter aan bij de brontaal (meer vervreemdend) en met de term *weranda* dichter bij de doeltaal (meer domesticerend).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
op de achtergalerij	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	na tylniej werandzie	letterlijke vertaling
van de achtergalerij	der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	tylniej werandy	letterlijke vertaling
van de achtergalerij	der Veranda	generalisatie	der Veranda	generalisatie	werandy	generalisatie
op de achtergalerij	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	na tylniej werandzie	letterlijke vertaling
van de achtergalerij	der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	na stopniach tylniej galerii	letterlijke vertaling
in de immense achtergalerij	in der riesigen hinteren Veranda	letterlijke vertaling	auf der riesigen Veranda	letterlijke vertaling	w ogromnej galerii	generalisatie
over de achtergalerij	über die hintere Veranda	letterlijke vertaling	über die hintere Veranda	letterlijke vertaling	przez tylnią galerię	letterlijke vertaling
tot aan de stoep van de achtergalerij	bis zu den Stufen der Veranda	generalisatie	bis zu den Verandastufen	generalisatie	do schodów galerii	generalisatie
bij de stoep van de achtergalerij	auf den Stufen der Veranda	generalisatie	bei den Stufen zur Veranda	generalisatie	przy schodach galerii za domem	letterlijke vertaling
in de achtergalerij	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	w tylniej galerii	letterlijke vertaling
de achtergalerij	die hintere Veranda	letterlijke vertaling	die hintere Veranda	letterlijke vertaling	tylną galerię	letterlijke vertaling
van de achtergalerij	der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	galerii	generalisatie

uit de achtergalerij	von der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	von der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	z tylniej galerii	letterlijke vertaling
op de stoep van haar achtergalerijtje	auf den Stufen der kleinen Veranda	generalisatie	auf den Stufen der Veranda	generalisatie	na schodach swej tylnej galerii	letterlijke vertaling
in de achtergalerij	auf der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	auf der rückwärtig gelegenen Veranda	letterlijke vertaling	w galerii z tyłu domu	letterlijke vertaling
de ouderwets gemeubelde achtergalerij	die altmodisch möblierte hintere Veranda	letterlijke vertaling	die altmodisch-möblierte hintere Veranda	letterlijke vertaling	staromodnie umeblowana tylnia galeria	letterlijke vertaling
tussen deze schaduwachtige achtergalerij [...] en Telaga Hideung	zwischen dieser dämmrigen Veranda [...] und Telaga Hideung	generalisatie	zwischen dieser schattigen Veranda [...] und dem Telaga Hideung	generalisatie	między tą cienistą galerią [...] a jeziorem Telaga Hideung	generalisatie
in deze stille achtergalerij	auf dieser stillen Veranda	generalisatie	auf dieser stillen Veranda	generalisatie	w tej cichej galerii	generalisatie
in een schemerige hoek van de achtergalerij	in einer dunklen Ecke der Veranda	generalisatie	in einer dämmrigen Ecke der Veranda	generalisatie	w mrocznym kącie tylnej galerii	letterlijke vertaling
bij de stoep van de achtergalerij	auf den stufen der hinteren Veranda	letterlijke vertaling	auf den Stufen der Veranda	generalisatie	na schodku galerii za domem	letterlijke vertaling
in de achtergalerij	auf der Veranda	generalisatie	auf der Veranda	generalisatie	w galerii	generalisatie

De tweede term is *binnengalerij*. In de vertaling uit 1994 en 1997 wordt de term letterlijk vertaald (*innere Veranda* en *środkowa galeria*). In de vertaling uit 2016 is er sprake van adaptatie, aangezien er een term uit de doeltaalcultuur gekozen wordt die qua betekenis overeenkomt met de brontaalterm.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in de binnengalerij	auf der inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartenzimmer	adaptatie	w środkowej galerii	letterlijke vertaling
in de binnengalerij	auf der inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartenzimmer	adaptatie	w środkowej galerii	letterlijke vertaling
in de binnengalerij	auf der inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartenzimmer	adaptatie	w środkowej galerii	letterlijke vertaling
in de binnengalerij	auf der inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartenzimmer	adaptatie	w środkowej galerii	letterlijke vertaling
de binnengalerij	die innere Veranda	letterlijke vertaling	das Gartenzimmer	adaptatie	środkowa galeria	letterlijke vertaling
de binnengalerij	auf der inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartenzimmer	adaptatie	w galerii środkowej	letterlijke vertaling
in de binnengalerij	[begaben wir uns] zur inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartensaal	adaptatie	w środkowej galerii	letterlijke vertaling

in de binnengalerij	auf der inneren Veranda	letterlijke vertaling	im Gartenzimmer	adaptatie	w środkowej galerii	letterlijke vertaling

De derde term heeft betrekking op de manier van wonen. In de vertaling uit 1994 hanteert de vertaler één strategie, namelijk overdraging. De term *desahuis* komt in de novelle pas na de term *desa*, waardoor de lezer weet waarover het gaat. In de vertaling uit 1997 is overdraging ook de verkozen strategie, op één geval na waar de vertaler voor een veralgemening kiest. In de vertaling uit 2016 gebeurt juist het tegenovergestelde. De vertaler kiest op één geval na voor generalisatie en behoudt de term slechts één keer.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in een desahuis	in einer Desa-Hütte	overdraging	in einem der Dorfhäuser	generalisatie	w desie	overdraging
vanuit de desawoningen	aus den Desa-Hütten	overdraging	aus den Dorfhäusern	generalisatie	ze swoich zagród	generalisatie
de desawoningen	die Desa-Hütten	overdraging	die Dorfhütten	generalisatie	domostwa desy	overdraging
in een kleine desawoning	in einer kleinen Desa-Hütte	overdraging	in einer kleinen Behausung	generalisatie	w małym mieszkaniu w desie	overdraging
in die vervallen desawoning	in der verkommenen Desa-Hütte	overdraging	in dieser heruntergekommenen Behausung	generalisatie	w tej nędznej chacie w desie	overdraging
bij de desawoningen	hinter den Desa-Hütten	overdraging	bei den Desa-Hütten	overdraging	w pobliżu domostwa desy	overdraging
de desahuizen	die Desa-Hütten	overdraging	die Hütten	generalisatie	domy desy	overdraging

De term *galerij* wordt in de vertaling uit 1994 en 2016 letterlijk vertaald door *Veranda*, in de vertaling uit 1997 wordt de term één keer letterlijk vertaald door *galeria* en één keer wordt de term gespecificeerd door een toevoeging, namelijk dat het over de achtergalerij gaat.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
tussen de zuilen van de galerij	hinter den Säulen der Veranda	letterlijke vertaling	zwischen den Säulen der Veranda	letterlijke vertaling	między kolumnami w galerii	letterlijke vertaling
voor de stoep van de galerij	vor den Stufen der Veranda	letterlijke vertaling	vor den Stufen zur Veranda	letterlijke vertaling	przed schodami tylniej galerii	toevoeging + letterlijke vertaling

In de vertaling uit 1994 en 1997 wordt voor de term *pantjoran* dezelfde strategie gebruikt, namelijk overdraging met een toelichting. In die uit 2016 generaliseert de vertaler de term, wat domesticerend is. De lezer komt niet in contact met de vreemde term. Voor de term *slokan* wordt diezelfde strategie gebruikt in de drie vertalingen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
het gekletter van de pantjoran achter de hut	das Plätschern der <i>pantjoran</i> , der Badestelle hinter der Hütte	overdraging + toelichting cursief	das Plätschern der Wasserleitung hinter der Hütte	generalisatie	plusk pantjoranu, kąpieliska za chatą	overdraging + toelichting

in de slokan en de put	in Abflußkanäle und Auffangbecken	generalisatie	in den Abfluss und in die Zisterne	generalisatie	do studni	generalisatie

Voor de vertaling van de term *voorgalerij* worden in de drie vertalingen twee strategieën gebruikt, namelijk letterlijke vertaling en generalisatie, waarbij er niet vermeld wordt over welke galerij het gaat. Opmerkelijk aan de vertaling uit 1997 is dat er deze keer met drie synoniemen gewerkt wordt, namelijk *galeria*, *weranda* en *ganek*.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in de voorgalerij	auf der vorderen Veranda	letterlijke vertaling	auf der vorderen Veranda	letterlijke vertaling	w galerii od frontu	letterlijke vertaling
in de voorgalerij	auf der vorderen Veranda	letterlijke vertaling	auf der Veranda	generalisatie	we frontowej galerii	letterlijke vertaling
in de primitieve voorgalerij	auf der primitiven Veranda	generalisatie	auf der primitiven vorderen Veranda	letterlijke vertaling	w prymitywnej galerii	generalisatie
voorgalerij	die vordere Veranda	letterlijke vertaling	die Veranda vorne am Haus	letterlijke vertaling	frontowa galeria	letterlijke vertaling
voorzien van eigen voorgalerij met zijte	verfügten über eine eigene Veranda mit Sitzecke	generalisatie	über eine eigene kleine Veranda mit Sitzgelegenheit verfügten	generalisatie	własną werandę z kącikiem do siedzenia	generalisatie
in hun kleine voorgalerij	auf ihrer kleinen Veranda	generalisatie	auf ihrer kleinen Veranda	generalisatie	na swym małym ganku	Letterlijke vertaling
in haar voorgalerij	Veranda	generalisatie	auf der Veranda	generalisatie	w jej galerii	generalisatie
de voorgalerij	die vordere Veranda	letterlijke vertaling	die vordere Veranda	letterlijke vertaling	frontowa galeria	letterlijke vertaling

3.4.3.2.2. Dagelijks leven

Bij de eerste term van deze subcategorie *bale-bale* worden verschillende vertaalstrategieën gebruikt. In de vertaling uit 1997 werd de term twee keer overgedragen. In de vertaling uit 1994 en 2016 wordt de term de eerste keer overgedragen met een toelichting. De tweede keer wordt de term in die uit 1994 gegeneraliseerd tot *Bambuspritsche* en in die uit 2016 overgedragen zonder toelichting.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
boven de bale- bale	über der <i>bale- bale</i> , der Bambu-spritsche	overdraging + toelichting cursief	über der Schlafbank, einer traditionellen Bale-bale	toelichting + overdraging	nad bale- bale	overdraging
op de bale- bale	auf die Bambu- spritsche	generalisatie	auf die Bale- bale	overdraging	na bale- bale	overdraging

De tweede term is *drugstore*. Die Engelse term wordt in de drie vertalingen overgedragen. De derde term *Harmonie* wordt in de vertaling uit 1994 en 1997 overgedragen en tussen aanhalingstekens gezet, waardoor de lezer bewust wordt van een cultuurspecifieke term, maar door de context er zich wel iets

bij kan voorstellen. In de vertaling uit 2016 vindt er alsook een overdraging plaats, maar wel in combinatie met een toevoeging die duidelijk maakt waarover het gaat.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
een Amerikaanse drugstore naar de kroon streefde	das [...] mit einem amerikanischen Drugstore aufnehmen konnte	overdraging	das versuchte [...] einem amerikanischen Drugstore, den Rang abzulaufen	overdraging	która [...] mogłaby współzawodniczyć z amerykańskim drugstorem	overdraging
bij een glas bier in de Harmonie	bei einem Glas Bier in der "Harmonie"	overdraging aanhalings-tekens	bei einem Glas Bier im Klub der Harmonie-Gesellschaft	overdraging + toevoeging	przy kuflu piwa w "Harmonii"	overdraging

De vierde term van deze subcategorie is *klamboe*. In de vertaling uit 1994 wordt de term telkens gegeneraliseerd (*Moskitonetz* en *Netz*), op één geval na. De laatste keer dat de term in de novelle voorkomt, vindt er in de brontaal een herhaling plaats (*klamboe* en *moskietengaas*), dan laat de vertaler de klamboe weg en wordt alleen moskietengaas vertaald (*Moskitogaze*). In de vertaling uit 1997 is generalisatie de enige toegepaste strategie. In de vertaling uit 2016 blijft de vertaler dichter bij de brontekst en wordt de term overgedragen met een spellingsaanpassing (*Klambu*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de klamboe	das Moskitonetz	generalisatie	das Klambu	overdraging spellings-aanpassing	moskitierę	generalisatie
de mazen van de klamboe	die Maschen des Netzes	generalisatie	die Netzmaschen des Klambu	overdraging spellings-aanpassing	przez oczka moskitiery	generalisatie
door de witte nevel van de klamboe	durch den weißen Nebel des Moskitonetzes	generalisatie	durch den weißen Nebel des Klambu	overdraging spellings-aanpassing	poprzez białą mgiełkę moskitiery	generalisatie
de klamboe	das Moskitonetz	generalisatie	das Klambu	overdraging spellings-aanpassing	moskitierę	generalisatie
een losse klamboe	ein Moskitonetz	generalisatie	ein loses Klambu	overdraging spellings-aanpassing	oderwana moskitiera	generalisatie
de bedden met hun neerhangende, gesteven klamboes, kubussen van moskietengaas	um die Betten hingen Vorhänge aus gestärkter Moskitogaze	weglating	die Betten mit ihren herabhängenden, gestärkten Klambus, Moskitonetzwürfel sozusagen	overdraging spellings-aanpassing	łóżka ze zwisającymi ukrochmalonymi moskitierami, sześciąciami z gazy przeciw komarom	generalisatie

De vijfde term is *pikolan*. Die wordt in de vertaling uit 1994 en 2016 gegeneraliseerd (*Tragjoch* en *Tragtange*) en in die uit 1997 overgedragen. De zesde term is het werkwoord *potongen*. In de drie vertalingen wordt de term overgedragen, wat ook de meest geschikte strategie is, aangezien het

werkwoord in de volgende zin wordt uitgelegd. *Teacosy's*, de zevende term binnen deze subcategorie, wordt in de drie vertalingen letterlijk vertaald.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
onder de last van hun pikolans	unter der Last ihres Tragjochs	generalisatie	unter der Last ihrer Tragstangen	generalisatie	pod ciężarem swych pikolanów	overdraging
"Dan komen ze allemaal bij mij, om gepotongd (gesneden) te worden." Hij illustreerde zijn woorden met realistische geluiden, zoals die gewoonlijk gemaakt worden ter begeleiding van het begrip keel afsnijden.	"Und dann kommen alle zu mir, um <i>gepotongt</i> zu werden." Er unterstricht seine Worte mit naturgetreuen Geräuschen, mit denen man den Begriff des Halsabschneidens zu illustrieren pflegt.	overdraging	"Dann kommen sie alle zu mir, um gepotongt zu werden." Er illustrierte seine Worte mit realistischen Schneidegeräuschen, die an die erinnerten, mit denen man üblicherweise den Begriff 'Kehle durchschneiden' begleitet.	overdraging	"Wtedy wszyscy będą do mnie przychodzić żebym im robił potong." Ilustrował swoje słowa realistycznymi dźwiękami, podobnymi do tych, jakie się zwykle wydaje, kiedy się robi jest oznaczający obcięcie głowy.	overdraging
teacosy's	Teewärmer	letterlijke vertaling	Teekannenwärmer	letterlijke vertaling	pikowane przykrycia na imbryczki	letterlijke vertaling

De laatste term van deze subcategorie is *warong*. Ook hier wordt de term in de vertaling uit 1994 de eerste keer cursief gedrukt, overgedragen en toegelicht, ondanks dat de reale verder in de zin in de brontaal wordt uitgelegd. De twee andere keren dat de term gebruikt wordt, wordt hij één keer gegeneraliseerd tot *Imbißstuben* en één keer overgedragen. In de twee andere vertalingen wordt de term telkens overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
een warong bood gelegenheid tot het nuttigen van een vroege maaltijd	ein <i>warong</i> , eine Art Kiosk, bot Gelegenheit für eine frühe Mahlzeit	overdraging + toelichting cursief	ein Warung bot die Möglichkeit, eine frühe Mahlzeit einzunehmen	overdraging	warong dawał możliwość spożycia wczesnego posiłku	overdraging
kleine inlandse winkels en vaste warongs	kleine Geschäfte und Imbißstuben	generalisatie	kleine Läden und feste Warungs	overdraging	małe sklepiki tubylców i warongi	overdraging
de warongs	die Warongs	overdraging	die Warungs	overdraging	warongi	overdraging

3.4.3.2.3. Werk

De eerste term van de subcategorie werk is *baboe*. In de vertaling uit 1994 wordt de term de eerste keer overgedragen, toegelicht en cursief gedrukt. Er vindt ook een spellingsaanpassing plaats (*Babu*). Alle andere keren wordt de term overgedragen en wordt de spelling aangepast. Hetzelfde geldt ook voor de vertalingen uit 2016 en 1997, alleen wordt de term niet cursief gedrukt.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
van de baboe	von der <i>babu</i> , der Kinderfrau	overdraging + toelichting cursief + spellings-aanpassing	[bereitete] die Babu, das Kindermädchen	overdraging + toelichting spellings-aanpassing	babu	overdraging spellings-aanpassing
onder toezicht van de baboe	unter der Aufsicht der Babu	overdraging + spellings-aanpassing	unter Aufsicht der Babu	overdraging spellings-aanpassing	pod okiem babu	overdraging spellings-aanpassing
de baboe	die Babu	overdraging + spellings-aanpassing	die Babu	overdraging spellings-aanpassing	babu	overdraging spellings-aanpassing
de baboe	die Babu	overdraging + spellings-aanpassing	die Babu	overdraging spellings-aanpassing	babu	overdraging spellings-aanpassing
de baboe	die Babu	overdraging + spellings-aanpassing	die Babu	overdraging spellings-aanpassing	babu	overdraging spellings-aanpassing
ten opzichte van de huisjongen, de baboe en Danoeh, de tuinman	wenn es sich um des Hausdiener, die Babu oder Danuh, den Gärtner, handelte	overdraging + spellings-aanpassing	im Bezug auf den Hausboy, die Babu und Danuh, der Gärtner	overdraging spellings-aanpassing	w stosunku do naszego służącego, naszej babu i ogrodnika Danuha	overdraging spellings-aanpassing
aan de baboe	der Babu	overdraging + spellings-aanpassing	der Babu	overdraging spellings-aanpassing	[pozostawiała mnie wyłącznie opiece] babu	overdraging spellings-aanpassing
baboe	die Babu	overdraging + spellings-aanpassing	die Babu	overdraging spellings-aanpassing	babu	overdraging spellings-aanpassing
baboe	Babu	overdraging + spellings-aanpassing	Babu	overdraging spellings-aanpassing	babu	overdraging spellings-aanpassing
drie tamelijk slonzige baboes	drei schlampigen Babus	overdraging + spellings-aanpassing	drei ziemlich schlampigen Babus	overdraging spellings-aanpassing	trzech niechlujnych babu	overdraging spellings-aanpassing

De tweede term is *djaït*. Voor de vertaling van deze term wordt in de drie vertalingen een andere strategie verkozen. In die uit 1994 wordt de term cursief gedrukt, overgedragen en toegelicht. In de vertaling uit 2016 gaat de vertaler eerder domesticerend te werk en wordt de term gegeneraliseerd (*Schneiderin*). De vertaling uit 1997 is eerder vervreemdend. De term wordt overgedragen, maar de spelling wordt wel aangepast aan de doeltaal (*dżait*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de oude djaït	die alte <i>djait</i> , unsere Hausschneiderin	overdraging + toelichting cursief	die alte Schneiderin	generalisatie	stara dżait	overdraging spellingsaanpassing

De derde term is djongos. Ook hier wordt de term in de vertaling uit 1994 de eerste keer cursief gedrukt, overgedragen en toegelicht en de andere keren alleen maar overgedragen. In de vertaling uit 2016 wordt de term de eerste twee keren overgedragen en de laatste keer wordt een synoniem gebruikt (*Boy*). In de vertaling uit 1997 wordt de term drie keer overgedragen en wordt de spelling aangepast (*dżongos*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de djongos	der <i>djongos</i> , unser Hausdiener	overdraging + toelichting cursief	der Djongos	overdraging	dżongos	overdraging spellingsaanpassing
onze djongos	unser Djongos	overdraging	unser Djongos	overdraging	nasz dżongos	overdraging spellingsaanpassing
op de Pasar Baroe [...] met je djongos	im Pasar Baru mit deinem Djongos	overdraging	mit deinem Boy auf dem Pasar Baru	equivalentie	w Pasar Baru z tym twoim dżongosem	overdraging spellingsaanpassing

Huisjongen en djongos kunnen als synoniemen gezien worden. In de vertaling uit 1994 wordt equivalentie als strategie gekozen (*Hausdiener*, *Hausburschen* en *Jungen* worden als synoniemen gebruikt). In de vertaling uit 2016 wordt *huisjongen* letterlijk naar het Engels vertaald: *Hausboy*. In het Pools wordt een synoniem gebruikt, namelijk *slużący* (huisbediende).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de huisjongen	der Hausdiener	equivalentie	der Hausboy	letterlijke vertaling	slużącego	equivalentie
bij onze huisjongen	bei unserem Hausburschen	equivalentie	bei unserem Hausboy	letterlijke vertaling	u naszego slużącego	equivalentie
laat de jongen die rommel hier wegvegen	Sag dem Jungen, er soll den Mist hier wegfegen	equivalentie	Lass den Boy das Zeug hier aufkehren	letterlijke vertaling	powiedz chłopcu by posprzątał ten bałagan	equivalentie
de huisjongen	der Hausbursche	equivalentie	der Hausboy	letterlijke vertaling	slużący	equivalentie
een inwonend familielid van de huisjongen	ein lästiger Verwandter des Hausburschen	equivalentie	[hielt als] einen Verwandten und Mitbewohner des Hausboys (p.66)	letterlijke vertaling	członkiem rodziny slużącego	equivalentie
huisjongen	mit Hilfe eines frechen Hausburschen	equivalentie	Hausboy	letterlijke vertaling	slużącego	equivalentie
met onze huisjongen	den Hausburschen [...] begleitete	equivalentie	mit unserem Hausboy	letterlijke vertaling	z naszym slużącym	equivalentie

Bij de vijfde term, klontong, staat er een toelichting in de brontaal, waardoor de term in de drie vertalingen wordt overgenomen en die toelichting vertaald wordt.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
met een klontong (een Chinese venter)	mit einem <i>klontong</i> , einem chinesischen Hausierer	overdraging cursief	mit einem Klontong, einem chinesischen Hausierer	overdraging	z klontongiem, chińskim domokrążcą	overdraging

De zesde term *koeli* wordt in de drie vertalingen telkens overgedragen en wordt de spelling aangepast (*Kuli*, *kuli*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de koelies	die Kulis	overdraging + spellings-aanpassing	die Kulis	overdraging spellings-aanpassing	[odesłał] kulisów	overdraging spellings-aanpassing
een koelie	von einem Kuli	overdraging + spellings-aanpassing	von einem Kuli	overdraging spellings-aanpassing	kulisa	overdraging spellings-aanpassing
Ali, de koelie	Ali, der Kuli	overdraging + spellings-aanpassing	Ali, der Kuli	overdraging spellings-aanpassing	Kulis Ali	overdraging spellings-aanpassing
de anders zwijgzame koelie	der sonst so schweisgasse Kuli	overdraging + spellings-aanpassing	der sonst so schweisgasse Kuli	overdraging spellings-aanpassing	zwykle milczący kulis	overdraging spellings-aanpassing
de koelie	dem Kuli [gefiel das nicht]	overdraging + spellings-aanpassing	der Kuli	overdraging spellings-aanpassing	kulis	overdraging spellings-aanpassing

De laatste term van deze subcategorie is *mandoer* (en de samenstelling *mandoerhuis*). In de drie vertalingen en in alle gevallen wordt de term overgedragen en wordt de spelling aangepast naar *Mandur* in de vertaling uit 1994, *Mandor* in die uit 2016 en *mandur* in die uit 1997.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de oudste zoon van mijn vaders mandoer	der älteste Sohn des Mandurs, des Aufsehers meines Vater	overdraging + toelichting spellings-aanpassing	der älteste Sohn des Mandors, des Aufsehers, der für meinen Vater arbeitete	overdraging + toelichting spellings-aanpassing	najstarszym synem mandura mego ojca	overdraging spellings-aanpassing
in het mandoerhuis	im Mandur-Haus	overdraging spellings-aanpassing	im Haus des Mandors	overdraging spellings-aanpassing	w domu mandura	overdraging + spellings-aanpassing
naar het mandoerhuis	zum Mandurhaus	overdraging spellings-aanpassing	zum Haus des Mandors	overdraging spellings-aanpassing	do domu mandura	overdraging + spellings-aanpassing
een nieuwe mandoer	ein neuer Mandur	overdraging + spellings-aanpassing	ein neuer Mandor	overdraging + spellings-aanpassing	nowy mandur	overdraging spellings-aanpassing

3.4.3.2.4. Status en afkomst

Brandals is de eerste term van deze subcategorie. Deze term wordt in de eerste twee vertalingen vervangen door een equivalent met min of meer dezelfde betekenis (*Rabauken* in 1994 en *Racker* in 2016). In de vertaling uit 1997 wordt de term overgedragen (*brandale*). Tot de tweede term behoren

samenstellingen met *desa-*, namelijk *desajongen*, *desa-lui* en *desa-man*. Aangezien de term *desa* al eerder in de novelle voorkomt, wordt de term in 1994 en 1997 overgedragen. In de vertaling uit 2016 wordt de term *desajongen* overgedragen en toegelicht (*Desa-Junge, einer vom Dorf*), maar de andere samenstellingen worden overgedragen zonder toelichting. De voorlaatste term van deze subcategorie is *katjang*. In de drie vertalingen wordt die term overgedragen en in die uit 1994 wordt de term ook nog eens gecursiveerd, maar deze keer zonder toelichting. De laatste term is *sinjo besar*. In de vertaling uit 1994 en 1997 wordt die term overgedragen en in die uit 1994 bovendien cursief gedrukt. In de vertaling uit 2016 wordt de term letterlijk vertaald met *der junge Herr*.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
"brandals"	"Rabauken"	equivalentie	"Racker"	equivalentie	"brandale"	overdraging
een desajongen, de zoon van een ondergeschikte van een onderneming	ein Desa-Jung, der Sohn eines Plantagen-aufsehers	overdraging	ein Desa-Junge, einer vom Dorf, der Sohn eines Untergebenen auf der Plantage	overdraging + toelichting	chłopcem z desy, synem podwładnego na plantacji	overdraging
van desajongen tot geletterde	vom Desa-Jungen zum Intellektuellen	overdraging	vom Desa-Jungen zum gebildeten Menschen	overdraging	przemiana chłopca z desy w wykształconego człowieka	overdraging
een desajongen	Desa-Jungen	overdraging	Desa-Jungen	overdraging	chłopaka z desy	overdraging
desa-lui	Desa-Volk	overdraging	Desa-Leute	overdraging	lud z desy	overdraging
de desa-man	der Desa-Mann	overdraging	der Desa-Mann	overdraging	człowiek z desy	overdraging
je reinste katjang	der reinste <i>katjang</i>	overdraging cursief	ein richtiger Katjang	overdraging	najgorszy katjang	overdraging
de sinjo besar	der <i>sinjo besar</i>	overdraging	der junge Herr	letterlijke vertaling	sinjo besar	overdraging

3.4.3.2.5. Voeding

De eerste term *cornedbeef* wordt in de vertaling uit 1994 en 2016 overgedragen. In de vertaling uit 1997 kiest de vertaler er echter voor om de term te generaliseren tot *wołowina z puszki* (rundsvlees uit blik). De tweede term *goelali* wordt in de vertaling uit 2016 en 1997 overgedragen. In de vertaling uit 1994 kiest de vertaler ervoor om de term eerst toe te lichten en nadien over te dragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de inhoud van een blik cornedbeef	den Inhalt einer Büchse Cornedbeef	overdraging	den Inhalt einer Corned-Beef-Büchse	overdraging	wołowinę z puszki	generalisatie
de lekkernij die men goelali noemt	[...] weichen Zuckerstangen, die man <i>gulali</i> nennt	toelichting + overdraging	eine Leckerei, die man Gulali nennt	overdraging	przysmak nazywany gulali	overdraging

Katjang is de tweede term van deze subcategorie. In de vertaling uit 1997 wordt de term drie keer overgedragen. In de vertalingen uit 1994 en 2016 worden dezelfde drie strategieën gebruikt, namelijk overdraging, overdraging + toelichting en equivalentie, alleen in een andere volgorde.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
een handvol katjang	eine Handvoll <i>katjang</i>	overdraging cursief	eine Handvoll Katjang, also Erdnüsse	overdraging + toelichting	garść katjangu	overdraging
katjang	<i>katjang</i> , Erdnüsse	overdraging + toelichting cursief	Katjang	overdraging	katjang	overdraging
katjang	Erdnüsse	equivalentie	Erdnüsse	equivalentie	katjang	overdraging

Ketan, de derde term, wordt verder in de zin uitgelegd in de brontaal. In de drie vertalingen wordt de term dus overgedragen en wordt de toelichting erbij vertaald.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
om ketan te eten, een lekkernij bestaande uit rijst, geraspte klapper en bruine suiker	um <i>ketan</i> zu essen, eine Süßspeise aus klebrigem Reis, Kokosflocken und braunem Zucker	overdraging	um Ketan zu essen, eine Köstlichkeit aus Klebreis, Kokosraspeln und braunem Zucker	overdraging	nas zwabił do siebie na ketan, przysmak, który składał się z ryżu, tartego kokosu i brunatnego cukru	overdraging

De vierde term is rijsttafel. Die term wordt in de vertaling uit 1994 en 2016 letterlijk vertaald (Reistafel), wat zeker mogelijk is omdat de bron- en doeltaal in dat geval dicht bij elkaar liggen. In de vertaling uit 1997 wordt de term in de twee gevallen overgedragen (rijsttafel), maar de eerste keer wordt het adjectief Indonesisch eraan toegevoegd.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
na de rijsttafel	nach der Reistafel	letterlijke vertaling	nach der Reistafel	letterlijke vertaling	po indonezyjskim rijsttaflu	overdraging + toevoeging
wat meer uitgebreide rijsttafel	eine Reistafel, die ... etwas üppiger ausgefallen war	letterlijke vertaling	die aus diesem besonderen Anlass etwas üppigere Reistafel	letterlijke vertaling	bardzo obfity rijsttafel	overdraging

Net als in het geval van *ketan* wordt *roedjak* ook in de brontekst uitgelegd. De gehanteerde strategie in de drie vertalingen is dus overdraging, waarbij de daaropvolgende toelichting ook vertaald wordt.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
een portie roedjak, onrijp fruit met een scherpe saus	eine Portion <i>rudjak</i> , unreife Früchte in einer scharfen soße	overdraging cursief	eine Portion Rujak, unreife Obststücke in scharfer Soße	overdraging	porcji rudżaku, niedojrzałych owoców z ostrym sosem	overdraging

Tamarinde wordt in de twee Duitse vertalingen overgedragen. In de Poolse vertaling wordt de term de eerste keer overgedragen, maar wordt eraan toegevoegd dat het over fruit gaat (owoce tamaryndowca). De tweede keer wordt de term wel alleen maar overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
gekonfijte tamarinde	mit kandierter Tamarinde	overdraging	kandierte Tamarinde	overdraging	kandywowane owoce tamaryndowca	Toevoeging + overdraging
een takje gekonfijte tamarinde	kandierte Tamarinde	overdraging	einen Streifen kandierte Tamarinde	overdraging	[łamała] gałązkę kandyzowanej tamaryndy	overdraging

De laatste term van deze subcategorie is *trasi*. In de vertaling uit 1994 en 1997 wordt de term overgedragen en toegelicht. In de vertaling uit 2016 wordt de term overgedragen en wordt de spelling aangepast (*Terasi*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
het stonk er overal naar gedroogde vis en trasi	überall stank es nach getrocknetem Fisch und <i>trasi</i> , einer stark gewürzten Garnelenpaste	overdraging + toelichting cursief	es stank überall nach getrocknetem Fisch und Terasi	overdraging spellings-aanpassing	wszędzie śmierdziało suszonymi rybami i pastą z krewetek trasi	overdraging + toelichting

3.4.3.2.6. Kleding

De eerste term van deze subcategorie is *kabaai*. In de vertaling uit 1994 wordt de term overgedragen, cursief gedrukt en toegelicht. In de twee overige vertalingen wordt de term overgedragen en wordt de spelling aangepast (*Kebaya* in 2016 en *kabaja* in 1997).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in haar versleten kabaai	in ihrer verschlissenen <i>kabaja</i> , einer kurzen Frauenjacke	overdraging + toelichting cursief	in ihrer verschlissenen Kebaya	overdraging spellings-aanpassing	w swej zniszczonej kabai	overdraging spellings-aanpassing

De tweede term is *kain*. Een kain en een gebatikte doek zijn synoniemen. Daarom is equivalentie de strategie in de vertalingen uit 2016 en 1997. In 1994 kiest de vertaler er echter voor om de term over te dragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
met een hoofddoek van kainstof	ein Kopftuch aus <i>kain</i> -Stoff	overdraging	mit einem Batiktuch	equivalentie	w chuście z batik	equivalentie
op Soendaneze wijze gewonden kain om zijn hoofd	das auf sundanesischen Art um den Kopf gewundene Kaintuch	overdraging	das auf sundanesischen Weise um seinen Kopf gewickelte Batiktuch	equivalentie	po sundajsku zawiązana chusta na głowie	generalisatie

Er zou over de derde term, *kimono*, gediscussieerd kunnen worden of het een reale is of niet. Door zijn vreemde oorsprong werd de term toch in dit corpus opgenomen. Aangezien de term redelijk ingeburgerd is in de doeltaalculturen, is de gebruikte strategie *overdraging*.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in een kimono	in einen kimono	overdraging	in einem Kimono	overdraging	w kimonie	overdraging
in een vuile roze kimono	in einem schmutzigen rosa Kimono	overdraging	in einem schmutzigen Kimono	overdraging	w brudnym różowym kimonie	overdraging
in flodderige kimono's	in wallenden Kimonos	overdraging	in schlabbrigen Kimonos	overdraging	w niechlujnych kimonach	overdraging

De vierde term is *palmbeach*. In de vertaling uit 1994 wordt de term gegeneraliseerd (*Tropenanzug*), in die uit 2016 overgedragen en in die uit 1997 wordt de term niet alleen overgedragen, maar er wordt toegevoegd dat het over een stijl gaat.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
met zijn goedzittend palmbeach kostuum	trug einen gutgeschnittenen Tropenanzug	generalisatie	mit seinem gut sitzenden Palmbeach-Anzug	overdraging	z dobrze skrojonym garniturem w stylu palm beach	toevoeging + overdraging

Het kledingstuk *sarong* wordt in de drie vertalingen overgedragen. De eerste twee keren komt de term voor in combinatie met een ander kledingstuk, waardoor de doeltaallezer kan afleiden dat het over kleding gaat.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
onder peignoir en sarong	unter Morgenmantel und Sarong	overdraging	unter Morgenmantel und Sarong	overdraging	pod peniuarem i pod sarongiem	overdraging
met een sarong los om zijn schouders geslagen	einen Sarong locker um die Schultern geschlagen	overdraging	einen Sarong locker um die Schultern gelegt	overdraging	w [...] sarong zarzucony na ramiona	overdraging
in zijn sarong	seinem Sarong	overdraging	in seinem Sarong	overdraging	jego sarong	overdraging
sarong	Sarong	overdraging	Sarong	overdraging	saronga	overdraging
in sarong	in Sarong	overdraging	in Sarong	overdraging	w sarongu	overdraging

De laatste term van deze subcategorie is *slendang*. In de drie vertalingen wordt de strategie overdraging gebruikt. In de vertaling uit 1994 wordt de term de eerste keer overgedragen, cursief gezet en toegelicht. De tweede keer wordt de term overgedragen zonder toelichting. In de vertaling uit 2016 wordt de term overgedragen, maar wordt de spelling ook aangepast (*Selendang*). In de vertaling uit 1997 wordt de term zonder spellingsaanpassing overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
in de gebatikte slendang	im <i>slendang</i> , einem gebatikten Schal	overdraging + toelichting cursief	im gebatikten Selendang	overdraging spellings-aanpassing	w batykowym slendangu	overdraging

onder de plooiën van hun slendangs, die zij om het hoofd gewonden droegen	unter den Falten der Slendangs, die sie um den Kopf gewickelt trugen	overdraging	unter den Falten ihres Selendangs [...], den sie um den Kopf gewunden trugen	overdraging spellings-aanpassing	spod fałd swoich slendangów, które nosiły obwiązane wokół głów	overdraging

3.4.3.2.7. Maten

Van de subcategorie *maten* is er slechts één voorbeeld in het corpus, namelijk *een dubbeltje*. In de drie vertalingen wordt de term niet overgedragen, maar omschreven.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
een dubbeltje	zehn Cent	toelichting	zehn Cent	toelichting	za dziesięć centów	toelichting

3.4.3.2.8. Cultuur

De eerste term van deze subcategorie is *doekoen*. Die term wordt in de drie vertalingen overgedragen met een spellingsaanpassing (*dukun*). Ook de twee andere realia uit diezelfde zin, *kruidenobat* en *goenagoena* worden al dan niet met een spellingsaanpassing overgedragen (*obat* en *guna-guna*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de doekoen maakt er nog veel meer dood, met z'n kruiden-obat en goenagoena	der <i>dukun</i> bringt noch viel mehr Leute um mit seinem Kräuter- <i>obat</i> und <i>guna-guna</i>	overdraging cursief + spellings-aanpassing	der Dukun bringt noch viel mehr um mit seiner Kräuter-Obat und seinen Guna-Guna (p.88)	overdraging spellings-aanpassing	dukun jeszcze więcej ludzi uśmierca swoimi ziołami obat i guna-guna	overdraging spellings-aanpassing
doekoens	Dukuns	overdraging spellings-aanpassing	Dukuns	overdraging spellings-aanpassing	dukuny	overdraging spellings-aanpassing

Nènèh Kombèl, een mythisch figuur, wordt in de drie vertalingen met alle accenten overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
Nènèh Kombèl	Nènèh Kombèl	overdraging	Nènèh Kombèl	overdraging	Neneh Kombel	overdraging
Nènèh Kombèl	Nènèh Kombèl	overdraging	Nènèh Kombèl	overdraging	Neneh Kombel	overdraging
Nènèh Kombèl	Nènèh Kombèl	overdraging	Nènèh Kombèl	overdraging	Neneh Kombel	overdraging
Nènèh Kombèl	Nènèh Kombèl	overdraging	Nènèh Kombèl	overdraging	Neneh Kombel	overdraging

De laatste term van deze subcategorie, *wajangpop*, wordt in de drie vertalingen overgedragen. Het tweede deel van de samenstelling, *pop*, wordt ook vertaald. In de vertaling uit 2016 vindt er wel een spellingsaanpassing plaats (*Wayang*).

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de ogen van een wajangpop	die Augen einer Wayangpuppe	overdraging	die Augen einer Wayang-Puppe	overdraging spellings-aanpassing	jego wielkie oczy [...] jak u kukły wajang	overdraging
wajang-poppen	Wayangpuppen	overdraging	Wayang-Puppen	overdraging spellings-aanpassing	kukły wajang	overdraging
wajang-poppen	Wayangpuppen	overdraging	Wayang-Puppen	overdraging spellings-aanpassing	kukły wajang	overdraging

3.4.3.3. *Politiek-militaire realia*

3.4.3.3.1. Wapens

De eerste term van deze subcategorie is *dajakwapens*. Die term wordt in de twee Duitse vertalingen overgedragen (het woord wapens wordt vanzelfsprekend vertaald). In de Poolse vertaling wordt de term niet alleen overgedragen, maar er wordt aan toegevoegd dat het de wapens zijn van de dajakstam. De tweede term is *kris*. In de drie vertalingen wordt die term overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
dajakwapens	Dajakwaffen	overdraging	Waffen der Dajak	overdraging	broni plemienia Dajak	overdraging + toevoeging
de kris in zijn gordel	der Kris in seinem Gürtel	overdraging	der Kris in seinem Gürtel	overdraging	kris przy pasku	overdraging

3.4.3.3.2. Maatschappelijk-politiek leven

Tot deze subcategorie behoren verschillende onderwijsvormen. De eerste onderwijsvorm is *HBS*. In de vertaling uit 1994 wordt de term in twee van de vier gevallen gegeneraliseerd tot voortgezet onderwijs (*höhere Schule*) en school (*Schulgarten*). In de twee andere gevallen wordt een onderwijsvorm van de doeltaalcultuur gebruikt als vertaling. In de vertaling uit 2016 wordt de term telkens gegeneraliseerd, twee keer met voortgezet onderwijs (*höhere Schule* en *weiterführende Schule*) en twee keer met school (*Schulgarten* en *Schuljahr*). In de vertaling uit 1997 wordt de term slechts één keer gegeneraliseerd, namelijk met *ogród szkolny*. In twee gevallen wordt de term overgedragen (*HBS*). In één geval, de eerste keer dat de term gebruikt wordt, wordt de term eerst gegeneraliseerd tot *szkoła średnia* (voorgezet onderwijs), nadien wordt tussen haakjes de term *HBS* overgedragen en wordt de vertaler zichtbaar door de tekst *noot van de vertaler* (przypis tłumacza). Dit is het enige gegeven uit het corpus waaruit blijkt dat het om een vertaling gaat.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
naar de HBS	die Mittelschule	adaptatie	auf die höhere Schule	generalisatie	do szkoły średniej (HBS-u, przyp. tłum.)	generalisatie + overdraging + toevoeging vertaler zichtbaar
naar de HBS	auf die höhere	generalisatie	den Besuch einer	generalisatie	do HBS-u	overdraging

	Schule [...] zu schicken		weiterführenden Schule			
aan de tuin van de HBS grensde	an den Schulgarten grenzte	generalisatie	an den Schulgarten grenzte	generalisatie	graniczyło ze szkolnym ogrodem	generalisatie
voor mij begon het vierde leerjaar van de HBS	für mich begann das vierte Schuljahr der Oberschule	adaptatie	für mich begann das letzte Schuljahr	generalisatie	dla mnie rozpoczął się czwarty rok nauki w HBS	overdraging

HIS is de tweede onderwijsvorm. In de drie vertalingen wordt de term *Hollands-Inlandse school* letterlijk vertaald, alleen in de vertaling uit 2016 wordt de afkorting meteen al toegevoegd. De tweede keer komt de term in afgekorte vorm voor, namelijk *HIS*. In de vertaling uit 1994 wordt de term gegeneraliseerd met school (*Schule*). In de twee overige vertalingen wordt de term overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
op de Hollands-Inlandse school	die Holländische Schule für indonesische Kinder	letterlijke vertaling	die HIS, die Holländische Eingeborenen-schule	toevoeging + letterlijke vertaling	do niderlandzkiej szkoły dla tubylców	letterlijke vertaling
op de HIS	an Urugs Schule	generalisatie	an der HIS	overdraging	w szkole HIS	overdraging

De derde term is de middelbare school. In de twee vertalingen uit 1994 en 1997 wordt een term uit de doeltaalcultuur daarvoor ingezet, namelijk *Mittelschule* en *gimnazjum*. In de vertaling uit 2016 wordt een equivalent gebruikt met dezelfde ruime betekenis als middelbare school, namelijk *weiterführende Schule*. De vierde combinatie van termen is *MULO*, *AMS* en *middelbaar onderwijs*. In de vertaling uit 1994 wordt *MULO* vervangen door een onderwijsvorm uit de doeltaalcultuur (*Realschule*), *AMS* wordt weggelaten en middelbaar onderwijs wordt vervangen door *Mittelschule*. In de vertaling uit 2016 worden de drie termen gegeneraliseerd tot *weiterführende Schule*. In de vertaling uit 1997 wordt *MULO* en *AMS* overgedragen en wordt middelbaar onderwijs vervangen door *szkoła średnia*, een term uit de doeltaalcultuur die even algemeen is als *middelbaar onderwijs*. Verder wordt *MULO* in de vertaling uit 1994 aan de hand van twee strategieën vertaald, namelijk adaptatie (*Realschule* en *Mittelschule*) en generalisatie (*Schule*). In de vertaling uit 2016 wordt er telkens gegeneraliseerd. *MULO* wordt vertaald met de overkoepelende termen *weiterführende Schule* of *Schule*. Er is geen verwijzing naar een specifieke schoolvorm. In de vertaling uit 1997 wordt *MULO* telkens overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de middelbare school	die Mittelschule	adaptatie	die weiterführende Schule	equivalentie	gimnazjum	adaptatie
MULO, AMS of soortgelijk middelbaar onderwijs	[ihn auf] die Realschule oder eine andere Mittelschule [zu schicken]	adaptatie + weglating + adaptatie	[empfahl den Besuch] einer weiterführenden Schule	generalisatie	MULO, AMS lub inną tego typu szkołę średnią	overdraging + overdraging + adaptatie

MULO	Mittelschule	adaptatie	die weiterführende Schule	generalisatie	MULO	overdraging
hij had het [...] getroffen op school, een MULO die door jongelui van elke landaard bezocht werd	[...] hatte er es gut getroffen in der Realschule, die von jungen Leuten aus den unterschiedlichsten Schichten besucht wurde	adaptatie	er hatte es [...] gut getroffen mit seiner Schule, die von jungen Menschen aller Volksstämme besucht wurde	generalisatie	jak mówił dobrze trafił ze szkołą, MULO, do której uczęszczała młodzież wszystkich narodowości	overdraging
in zijn MULO-jaren	in den Jahren auf der Mittelschule	generalisatie	während der Jahre auf der weiterführenden Schule	generalisatie	w ciągu lat spędzonych w MULO	overdraging
in de tweede klas van de MULO	in die zweite Klasse der Realschule	adaptatie	die zweite Klasse der weiterführenden Schule	generalisatie	w drugiej klasie MULO	overdraging
tot het einde van zijn MULO-tijd	bis zum Ende seiner Schulzeit	generalisatie	bis zu seinem Schulabschluss	generalisatie	Aż do końca swej nauki w MULO	overdraging
op de MULO	in der Realschule	adaptatie	auf seiner Schule	generalisatie	w MULO	overdraging
Oeroeg had de hoogste klas van de MULO met goed gevolg doorlopen	Urug hatte die oberste Klasse seiner Schule erfolgreich abgeschlossen	generalisatie	Urug hatte seine Schule erfolgreich abgeschlossen	generalisatie	Urug skończył z dobrym wynikiem ostatnią klasę MULO	overdraging

De laatste term van deze subcategorie is de *Nederlands Indische Artsenschool*. Wanneer de term volledig vermeld wordt in de brontekst, wordt die in de drie vertalingen letterlijk vertaald. Wanneer er een afkorting gebruikt wordt, wordt in de vertalingen uit 1994 en 1997 ook de afkorting gebruikt. In de vertaling uit 2016 wordt twee keer gegeneraliseerd (*Ärztesschule*) en twee keer wordt de afkorting niet gebruikt, maar wordt de volledige naam gegeven.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
Nederlands Indische Artsenschool	die Niederländisch-Indische Hochschule für Ärzte	letterlijke vertaling	die Niederländisch-Indische Ärzteschule	letterlijke vertaling	Niderlandzko-Indonezyjskiej Szkoły Lekarskiej	letterlijke vertaling
naar die NIAS	auf die NIAS	overdraging	zur Ärzteschule	generalisatie	do NIAS	overdraging
naar de NIAS	an der NIAS	overdraging	zur Niederländisch-Indischen Ärzteschule	toevoeging	do NIAS	overdraging
de NIAS	die NIAS	overdraging	die Ärzteschule	generalisatie	NIAS	overdraging
het lot van de NIAS-studenten	das Schicksal der NIAS-Studenten	overdraging	das Schicksal der Studenten der Niederländisch	toevoeging	o losach studentów z NIAS	overdraging

			-Indischen Ärztesschule			

3.4.3.3.3. Machtsorganen en -dragers

De eerste term van deze subcategorie is *gouvernante*. Die term wordt in de drie gevallen letterlijk vertaald (*Gouvernante* en *guvernantka*). In de andere samenstellingen met de term *gouvernement* wordt er in de vertaling uit 1994 gegeneraliseerd en wordt de bestuursvorm weggelaten. Twee keer is er sprake van de gezondheidsdienst (uit de context blijkt dat het over een medisch beroep gaat), een keer is er sprake van een regering (*Regierung*) en nog twee andere keren is er sprake van *Staatsdienst*. Pas wanneer er sprake is van het Nederlandse *gouvernement* wordt de term *Kolonialregierung* gebruikt. In de vertaling uit 2016 blijkt duidelijk dat het over het *gouvernement* gaat omdat de term *Kolonialverwaltung* gebruikt wordt. Er is dus sprake van equivalentie, aangezien de betekenis van de term uit de brontaal overeenkomt met die van de term uit de doeltaal. In de vertaling uit 1997 wordt er telkens letterlijk vertaald en komt de term *gubernator* (gouverneur) voor.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
gouvernante	Gouvernante	letterlijke vertaling	Gouvernante	letterlijke vertaling	guvernantka	letterlijke vertaling
in gouvernementsdienst	zum Gesundheitsdienst	generalisatie	bei der Kolonialverwaltung in Dienst	equivalentie	w służbie gubernatora	letterlijke vertaling
gouvernementsregelingen	die Erlasse der Regierung	generalisatie	die Verordnungen der Kolonialverwaltung	equivalentie	przepisy gubernatora	letterlijke vertaling
opgegeven als aspirant gouvernements-Indisch-arts	als Anwärter zu indonesischen Gesundheitsdienst gemeldet	generalisatie	als Kandidat für eine ärztliche Laufbahn im Verwaltungsdienst angemeldet	letterlijke vertaling	zgłosił się jako praktykant indonezyjskiego lekarza gubernii	letterlijke vertaling
in gouvernementsdienst	in den Staatsdienst	generalisatie	für die Kolonialverwaltung arbeiten	equivalentie	w służbie gubernatora	letterlijke vertaling
in gouvernementsdienst gaan	in den Staatsdienst gehen	generalisatie	für die Kolonialverwaltung arbeiten	equivalentie	do pracy u gubernatora	letterlijke vertaling
bij het Nederlandse gouvernement	bei der niederländischen Kolonialregierung	equivalentie	gegenüber der niederländischen Regierung	generalisatie	do gubernatora holenderskiego	letterlijke vertaling
tegen het gouvernement	gegen die Kolonialregierung	letterlijke vertaling	gegen die Kolonialverwaltung	equivalentie	przeciw urzędowi gubernatora	letterlijke vertaling

3.4.3.4. Historische realia

De eerste historische reale is *Boroboedoer*. In de vertaling uit 1994 en 1997 wordt de term overgedragen en aangepast aan de spelling (*Borobudur*). In de vertaling uit 2016 wordt de term ook overgedragen, maar er wordt wel toegevoegd dat het gaat om een tempel. Ook daar wordt de spelling aangepast (*Borobudur*). De tweede reale is *het Rijk van Mataram*. Het woord rijk wordt vertaald in de doeltalen, maar wat vooral belangrijk is, is dat Mataram wordt overgedragen.

NL 1993	DE 1994		DE 2016		PL 1997	
de Boroboedoer	der Borobudur	overdraging + spellings-aanpassing	die Tempel von Borobudur	toevoeging + overdraging spellings-aanpassing	Borobudur	overdraging + spellingsaanpassing
in het Rijk van Mataram	im Reich von Mataram	overdraging	im Reich von Mataram	overdraging	w Królestwie Mataram	overdraging

3.4.3.5. Toponiemen

De toponiemen uit de novelle zullen niet zoals de andere categorieën realia schematisch worden voorgesteld, aangezien de vertalers consequent omgaan met de vertaling en elke keer dat de term voorkomt dezelfde vertaling gebruiken. Per toponiem zal er wel een voorbeeld gegeven worden, tenzij er uitzonderlijk toch verschillende strategieën gebruikt worden. In de meeste gevallen is overdraging met een al dan niet aangepaste spelling de gehanteerde strategie. Dat is bij de volgende toponiemen het geval:

NL 1993	DE 1994	DE 2016	PL 1997
een officierszoon uit Bandoeng	der Sohn eines Offiziers aus Bandung	der Sohn eines Offiziers aus Bandung	synem oficera z Bandung
in Batavia	in Batavia	in Batavia	w Batawii
de berg Fuji-Yama	[zeigte] den Fudschijama	der Berg Fudschijama	góřę Fudži-Jama
aan Java	an Java	an Java	do Jawy
op Kebon Djati	auf Kebon Djati	auf Kebon Djati	w Kebon Dżati
Maleis	Malaiisch	Malaiisch	po malezyjsku
In de Preanger	in Preanger	im Preanger	w Preanger
in Soekaboemi	in Sukabumi	in Sukabumi	w Sukabumi
het Soendanees	auf Sundanesisch	auf Sundanesisch	w języku sundajskim
in Soerabaja	in Surabaya	in Surabaya	w Surabaya

Het meer *Telaga Hideung* komt twaalf keer voor in het corpus. In de vertaling uit 1994 en 2016 is de enige gebruikte strategie overdraging. In de vertaling uit 1997 wordt er vier van de twaalf keer toegevoegd dat het om een meer gaat (*jezioro Telaga Hideung*).

NL 1993	DE 1994	DE 2016	PL 1997
bij Telaga Hideung	am Telaga Hideung	am Telaga Hideung	nad jeziorem Telaga Hideung
tussen deze schaduwachtige achtergalerij [...] en Telaga Hideung	zwischen dieser dämmrigen Veranda [...] und Telaga Hideung	zwischen dieser schattigen Veranda [...] und dem Telaga Hideung	między tą cienistą galerią [...] a jeziorem Telaga Hideung
de waterspiegel van Telaga Hideung	der Wasserspiegel des Telaga Hideung	das Wasser des Telaga Hideung	jak tafla wody jeziora Telaga Hideung

Telaga Hideung	Telaga Hideung	[wie ich] Telaga Hideung [kannte]	jezioro Telaga Hideung

Wat in dit hoofdstuk wel gedetailleerd besproken zal worden, is hoe de vertalers omgaan met de termen *Holland (Hollands)* en *Nederland (Nederlands)*. Wanneer er in de brontekst over Holland en Hollands gesproken wordt, wordt dat in de vertaling uit 2016 en 1997 vertaald met *Holländisch* en *holenderski*. In de vertaling uit 1994 wordt Holland vertaald met Holland, maar de taal Hollands wordt vier van de zeven keer vertaald met *Niederländisch*. Het lijkt hier om een willekeurige keuze te gaan. Wanneer in de brontekst over Nederland en Nederlands gesproken wordt, wordt in de vertalingen uit 1994 en 2016 *Niederländisch* gebruikt. In de vertaling uit 1997 wordt voor de taal *niderlandzki* gebruikt en voor het adjectief en de inwoners *holenderski*.

NL 1993	DE 1994	DE 2016	PL 1997
jonge Hollandse vrouw	junge Holländerin	junge holländische Frau	młoda Holenderka
Hollands	Holländisch	Holländisch	po holendersku
het Hollands	Holländisch	Holländisch	po holendersku
naar Holland	nach Holland	nach Holland	do Holandii
Hollands en Soendanees	holländisch und sundanesisch	Holländisch und Sundanesisch	po holendersku i sundajsku
Hollands	Niederländisch	Holländisch	holenderski
in het Hollands	auf niederländisch	auf Holländisch	po holendersku
naar Holland	nach Holland	nach Holland	do Holandii
naar Holland	nach Holland	nach Holland	do Holandii
uit Holland	aus Holland	aus Holland	z Holandii
Hollands	niederländisch	Holländisch	po holendersku
naar Holland	nach Holland	in Holland	do Holandii
Hollands	niederländisch	Holländisch	po holendersku
naar Holland	nach Holland	nach Holland	do Holandii
naar Holland	nach Holland	nach Holland	do Holandii
naar Holland	nach Holland	nach Holland	do Holandii
in Holland	in Holland	in Holland	w Holandii
het Nederlands	das Niederländische	Niederländisch	niderlandzkiego
extra vak Nederlands	Niederländisch als zusätzliches Fach	als zusätzliches Fach noch Niederländisch	język niderlandzki jako przedmiot dodatkowy
bij het Nederlandse gouvernement	bei der niederländischen Kolonialregierung	gegenüber der niederländischen Regierung	do gubernatora holenderskiego
Nederlanders	die Niederländer	die Niederländer	Holendrom

3.4.4. Discussie

Op basis van de comparatieve analyse die hierboven werd uitgevoerd, kan er worden gesteld dat elke vertaler realia op een andere manier benadert. In de vertaling uit 1994 worden realia vaak voor de eerste keer overgedragen, cursief gedrukt en toegelicht en nadien enkel overgedragen. In de twee andere vertalingen is de benadering van realia afhankelijk van de context. De onderstaande bespreking tracht na te gaan welke strategieën het vaakst door de vertalers gekozen werden, maar zijn niet volledig representatief, aangezien sommige categorieën slechts een aantal realia bevatten en andere veel meer. De resultaten gelden daarom ook enkel voor deze casestudy en kunnen niet veralgemeend worden.

Tot de eerste categorie behoren de geografische realia. De strategieën die voorkomen zijn: overdraging, overdraging + toelichting, generalisatie, letterlijke vertaling, equivalentie, adaptatie en de combinatie van toevoeging en overdraging. Er kan gesteld worden dat de meest gebruikte strategie in de drie vertalingen overdraging is, wat wijst op een eerder vervreemdende vertaalmethode. In de vertaling uit 1994 is de tweede meest voorkomende strategie equivalentie en de derde letterlijke vertaling. Overdraging + toelichting, overdraging + toevoeging en generalisatie worden zelden gebruikt. In de vertaling uit 2016 zijn equivalentie en generalisatie de andere meest gebruikte strategieën. Overdraging + toelichting, overdraging + toevoeging en letterlijke vertaling worden zelden gebruikt. In de vertaling uit 1997 zijn equivalentie en generalisatie buiten overdraging ook de meest gebruikte strategieën. Letterlijke vertaling, adaptatie, overdraging + toevoeging worden zelden gebruikt. Voor de subcategorieën geldt dat overdraging het meest gebruikt wordt bij *stedenbouwkunde*, overdraging en equivalentie bij *bossen*, *platen* en *landschappen*, maar in de vertalingen uit 2016 en 1997 ook generalisatie. Uit *rivieren* en *dieren* kan geen conclusie worden getrokken, aangezien die subcategorieën maar uit één en twee termen bestaan.

Ook binnen de categorie etnografische realia is overdraging de meest gehanteerde strategie voor de twee Duitse vertalingen (1994 en 2016). In de vertaling uit 1994 zijn de andere veelgebruikte strategieën letterlijke vertaling, generalisatie en overdraging + toelichting. Equivalentie, overdraging + toelichting en toevoeging worden in beduidend mindere mate gebruikt. In de vertaling uit 2016 wordt ook voorkeur gegeven aan letterlijke vertaling, generalisatie en adaptatie, in mindere mate, maar nog steeds een aantal keer aan overdraging + toelichting en equivalentie, en slechts één keer aan overdraging + toevoeging en toelichting. In de Poolse vertaling uit 1997 geniet generalisatie de voorkeur. Op de tweede plaats staat overdraging en daarop volgt letterlijke vertaling. Overdraging + toelichting, overdraging + toevoeging, toelichting en letterlijke vertaling + toevoeging worden eerder zelden gekozen. Wanneer er wordt gekeken naar de subcategorieën staan letterlijke vertaling en generalisatie op de eerste plaats bij *woning*, generalisatie en overdraging bij *dagelijks leven* en bij *werk*, *status en afkomst*, *voeding*, *kleding* en *cultuur* overdraging. Uit de subcategorie *maten* kan geen conclusie worden getrokken, aangezien ze maar één term telt.

De derde categorie realia zijn de politiek-militaire realia. Binnen deze categorie is generalisatie de meest gebruikte strategie in de twee Duitse vertalingen (1994 en 2016) en overdraging in de Poolse vertaling

(1997). Er is echter wel een specificatie nodig voor deze categorie, aangezien adaptatie en generalisatie binnen de subcategorie maatschappelijk-politiek leven zo goed als even vaak gekozen worden in de vertaling uit 1994. In de vertaling uit 2016 wordt generalisatie het vaakst gehanteerd en in de vertaling uit 1997 overdraging. Binnen deze subcategorie komen realia vaak samen voor en werken de vertalers vaak met combinaties, zoals generalisatie + overdraging + toevoeging en adaptatie + weglating + adaptatie. Voor de subcategorie wapens wordt de strategie overdraging het meest gebruikt, en in de Poolse vertaling (1997) ook overdraging + toevoeging. Letterlijke vertaling is de meest gebruikte methode in diezelfde vertaling binnen de subcategorie machtsorganen en -dragers. In de vertaling uit 1994 is dat generalisatie en in die uit 2016 equivalentie.

De laatste categorie realia, de historische realia, telt slechts twee termen. Voor die termen is overdraging de meest gebruikte strategie in de vertaling uit 1994 en 1997. In de vertaling uit 2016 is dat overdraging en overdraging + toevoeging.

Voor de toponiemen kan geconcludeerd worden dat overdraging de vaakst gebruikte strategie is. In sommige gevallen wordt wel de spelling aangepast.

Wanneer er naar de hele vertaling wordt gekeken, kan het volgende gesteld worden: Overdraging is overduidelijk de vaakst gehanteerde vertaalstrategie in de drie vertalingen (1994, 2016 en 1997). Er kan dus gesteld worden dat de drie vertalers zo vervreemdend mogelijk te werk zijn gegaan. Een mogelijke verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat de vertalers zo getrouw mogelijk willen zijn aan het origineel. Ook het feit dat het verhaal zich grotendeels in Nederlands-Indië afspeelt, kan dit resultaat verklaren. Overdraging zorgt ervoor dat de doeltaallezer rechtstreeks in contact komt met “het vreemde”. Alle andere strategieën worden beduidend minder vaak gebruikt. Voor de vertaling uit 1994 zijn dat (de combinaties exclusief en gerangschikt van meest frequent naar minst frequent): letterlijke vertaling, generalisatie, equivalentie, overdraging + toelichting, adaptatie, toelichting/toevoeging en als laatste weglating. De laatste twee strategieën worden in de hele novelle maar één keer gebruikt. Voor de vertaling uit 2016 zijn dat generalisatie, letterlijke vertaling, equivalentie, adaptatie, overdraging + toelichting en als laatste toelichting/toevoeging. Weglating wordt geen enkele keer gebruikt. Voor de vertaling uit 1997 zijn dat generalisatie, letterlijke vertaling, equivalentie, adaptatie, overdraging + toelichting en als laatste toelichting/toevoeging. Ook in die vertaling wordt weglating niet gehanteerd.

Met het oog op een Poolse hervertaling zou overdraging één van de vaakst gebruikte strategieën kunnen zijn als de vertaler ervoor zou kiezen om de tekst zo dicht mogelijk bij het origineel te laten. De strategie overdraging + toelichting is een ideale middenweg tussen domesticerend en vervreemdend, zoals de vertaler een aantal realia in de vertaling uit 1994 heeft vertaald. Door een term de eerste keer over te dragen en toe te lichten, komt de lezer in contact met “het vreemde”, maar weet hij waarover het gaat. Dan kan de vertaler de term in het vervolg overdragen zonder dat de betekenis ervan verloren gaat. Generalisatie kan zeker ook een goede strategie zijn voor termen die slechts een aantal keer voorkomen. Het gevaar van generalisatie is echter dat de tekst te oppervlakkig wordt.

Voor dit onderwerp is het moeilijk om een conclusie te trekken voor literair vertalen in het algemeen of voor de vertaling van realia. Het doel van dit onderzoek is dus zeker niet om aan te tonen welke strategieën het best gehanteerd kunnen worden bij de vertaling van realia. Het onderzoek is descriptief van aard en het resultaat geldt dan ook alleen maar voor de novelle *Oeroeg* (Haasse, 1993) en haar drie vertalingen, wat niet uitsluit dat enkele vertaalstrategieën of categorieën van realia ook in andere werken aangetroffen kunnen worden. In verder onderzoek zou dieper ingegaan kunnen worden op de vertaalmethoden en niet alleen op de vertaalstrategieën. Wat ook interessant zou kunnen zijn, is om meerdere taalkundigen realia uit een tekst te laten selecteren. Dat zou het onderzoek objectiever maken. Ten slotte zou ook kunnen worden onderzocht of studenten uit een vertaalopleiding realia anders benaderen dan ervaren (literair) vertalers.

4. Conclusie

In dit onderzoek werd de vertaling van realia onderzocht. Meer specifiek werd er gekeken of bepaalde vertaalstrategieën bij bepaalde categorieën realia de voorkeur genieten in de novelle *Oeroeg* van Hella S. Haasse. Daarvoor werd een comparatieve analyse uitgevoerd tussen twee Duitse vertalingen uit 1994 en 2016 en één Poolse vertaling uit 1997. Allereerst werd er een corpus van realia opgesteld. De definitie van realia die daarvoor gebruikt werd, is: Realia zijn termen die eigen zijn aan een bepaald land of cultuurgebied die behoren tot een gemeenschap, maar vreemd zijn voor een andere gemeenschap en waarschijnlijk voor een moeilijkheid tijdens het vertalen zorgen. Op basis van die corpus werden twee classificatiesystemen opgesteld. Het eerste systeem classificeert realia en bestaat uit vier hoofdcategorieën, namelijk geografische, etnografische, politiek-militaire en historische realia. Om tot een gedetailleerde classificatie te komen, werden die categorieën nog eens opgedeeld in een aantal subcategorieën. Het tweede systeem classificeert vertaalstrategieën en bestaat uit acht strategieën, namelijk overdraging, overdraging + toelichting, letterlijke vertaling, equivalentie, toelichting/toevoeging, generalisatie, weglating en adaptatie.

Uit de analyse blijkt dat overdraging de meest gehanteerde vertaalstrategie is in de drie vertalingen. Het voordeel van die strategie is dat de vertaler op die manier dicht bij de brontekst blijft en zijn tussenkomst beperkt blijft. Letterlijke vertaling en generalisatie zijn twee andere strategieën die duidelijk de voorkeur genieten. Bij letterlijke vertaling blijft de vertaler nog steeds redelijk dicht bij de brontekst, alleen krijgt de lezer het concept uit de vreemde taal in zijn eigen taal te zien. Door de strategie generalisatie toe te passen, neemt de vertaler echter wel afstand van de brontekst en komt de lezer niet rechtstreeks in contact met “het vreemde”. Wanneer er wordt gekeken naar de verschillende categorieën van realia, blijkt overdraging de vaakst gebruikte strategie bij geografische realia en toponiemen in de drie vertalingen. Voor etnografische realia geldt die conclusie ook voor de twee Duitse vertalingen. In de Poolse vertaling is dat de strategie generalisatie. Voor de derde categorie, de politiek-militaire realia, is dat voor de twee Duitse vertalingen de strategie generalisatie en voor de Poolse overdraging. De realia uit de historische categorie worden in de Duitse vertaling uit 1994 en de Poolse vertaling uit 1997 overgedragen. In de Duitse vertaling uit 2016 worden ze zowel enkel overgedragen, alsook overgedragen en toegelicht.

Bibliografie

- Díaz-Cintas, J., & Remael, A. (2007). *Audiovisual translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome.
- Aixelá, J. (1996). Culture-specific Items in Translation. In R. Alvarez, & M.-A. Vidal, *Translation, power, subversion* (pp. 52-78). Clevedon: Multilingual Matters.
- Bandia, P. F. (2010). Post-colonial literatures and translation. In Y. Gambier, & L. Van Doorslaer, *Handbook of Translation Studies* (pp. 264-269). Amsterdam: Benjamins.
- Bassnett, S. (1998). When is a translation not a translation. In S. Bassnett, & A. Lefevere, *Constructing cultures : Essays on literary translation* (pp. 25-40). Clevedon: Multilingual Matters.
- De Nieuwe Kerk Amsterdam. (z.d.). *Gedenksteen Hella S. Haasse*. Opgehaald van <https://www.nieuwekerk.nl/nieuws/gedenksteen-hella-s-haasse/>
- Delabastita, D. (2010). Literary studies and translation studies. In Y. Gambier, & L. Van Doorslaer, *Handbook of translation studies* (pp. 196-208). Amsterdam: Benjamins.
- Delabastita, D. (2011). Literary translation. In Y. Gambier, & L. V. Doorslaer, *Handbook of Translation Studies* (pp. 169-174). Amsterdam: Benjamins.
- Duursma, M. (2011). *Hans Hylkema: Mijn verontwaardiging was groot*. Opgehaald van <http://filmkrant.nl/recensies/oeroeg/>
- Florin, S. (1993). Realia in translation. In P. Zlateva, & A. Lefevere, *Translation as Social Action: Russian and Bulgarian Perspectives* (pp. 122-128). London: Routledge.
- Grit, D. (2010). De vertaling van realia. In T. Naaijken, C. Koster, H. Bloemen, & C. Meijer, *Denken over vertalen: tekstboek vertaalwetenschap* (pp. 189-196). Nijmegen: Vantilt.
- Haasse, H. S. (1993). *Oeroeg*. Amsterdam: Querido.
- Haasse, H. S. (1994). *Der schwarze See*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Haasse, H. S. (1997). *Urug*. Zwitserland: Noir sur blanc.
- Haasse, H. S. (2016). *Der schwarze See*. Düsseldorf: Lilienfeld Verlag.
- Koskinen, K., & Paloposki, O. (2010). Retranslation. In Y. Gambier, & L. van Doorslaer, *Handbook of Translation Studies* (pp. 294-298). Amsterdam: Benjamins.
- Leppihalme, R. (2011). Realia. In Y. Gambier, & L. Van Doorslaer, *Handbook of Translation Studies* (pp. 126-130). Amsterdam: Benjamins.
- Nederlands letterenfonds . (z.d.). *Vertalingen database*. Opgehaald van <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/>
- Olk, H. (2013). Cultural references in translation: A framework for quantitative translation analysis. *Perspectives*, 21(3), 344-357.
- Pedersen, J. (2011). *Subtitling norms for television: an exploration focussing on extralinguistic cultural references*. Amsterdam: Benjamins.
- Pettit, Z. (2009). Connecting Cultures: Cultural Transfer In Subtitling And Dubbing. In J. Díaz Cintas, *New Trends In Audiovisual Translation. Topics in Translation* (pp. 44-57). Bristol: Multilingual Matters.

- Ramière, N. (2004). Comment le sous-titrage et le doublage peuvent modifier la perception d'un film: Analyse contrastive des versions sous-titrées et doublées en français du film d'Elia Kazan, *A Streetcar Named Desire* (1951). *Meta*, 49(1), 102-114.
- Ramière, N. (2006). *Reaching A Foreign Audience: Cultural Transfers In Audiovisual Translation*. Opgeroepen op 22 Juni 2020, van The Journal of Specialised Translation: https://jostrans.org/issue06/art_ramiere.php
- Robinson, D. (1997). *Translation and empire : Postcolonial theories explained*. Manchester : St. Jerome.
- Toury, G. (2011). Translation Problem. In Y. Gambier, & L. Van Doorslaer, *Handbook of Translation Studies* (pp. 169-174). Amsterdam: Benjamins.
- Tymoczko, M. (2014). Why Literary Translation is a Good Model for Translation Theory and Practice. In J. Boase-Beier, A. Fawcett, & P. Wilson, *Literary Translation* (pp. 11-31). Londen: Palgrave Macmillan UK.
- Vandeweghe, W. (2005). *Duoteksten: Inleiding tot vertaling en vertaalstudie*. Gent: Academia.
- Verkruysse, P., & van Bork, G. (1985). *De Nederlandse en Vlaamse auteurs*. Opgehaald van https://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/bork001nede01_01_0522.php
- Verstraete, H. (2004). Het onvertaalbare vertaald : de russische vertaalwetenschap over equivalent loos lexicon. In S. Evenepoel, G. Rooryck, & H. Verstraete, *Taal en cultuur in vertaling: de wereld van Cees Nooteboom* (pp. 23-38). Antwerpen : Garant.